

Vysoká škola finanční a správní, a.s.

Radim Valenčík a kol.

Odvětví produktivních služeb Teorie a praxe

Praha 2018

VEDOUCÍ AUTORSKÉHO KOLEKTIVU:

doc. Radim Valenčík, CSc.

Katedra ekonomie a mezinárodních vztahů

Fakulta ekonomických studií

radim.valencik@vsfs.cz

AUTORSKÝ KOLEKTIV:

Michal Blahout (kapitola 5)

Jan Červenka (kapitola 4)

Miroslav Jurásek (kapitola 1)

Patrik Kajzar (kapitola 7)

Jan Mertl (kapitola 7)

Jiří Mihola (kapitola 7)

Vladislav Pavlát (kapitola 2, 3)

Radim Valenčík (kapitola 1, 2, 4, 7, závěr)

Petr Wawrosz (kapitola 6)

RECENZENTI:

doc. RNDr. Bohumír Štědroň, CSc., Univerzita Karlova, FTVS

doc. Giuseppe Maiello, Ph.D., Vysoká škola finanční a správní, FES

Radim Valenčík a kol.

Odvětví produktivních služeb. Teorie a praxe

Publikace vznikla v rámci studentského projektu „Průmysl 4.0, sociální souvislosti a inovační potenciál, role odvětví produktivních služeb“, podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum na Vysoké škole finanční a správní, a.s. Při její přípravě významně pomohli podklady a podněty v diskusích studenti zapojení do projektu: Petr Bohinský, Oldřich Mráz, Helena Sochrová, Jaroslav Volmut, Petr Jelen, Jan Bosák, Jan Šimon.

Vydala Vysoká škola finanční a správní, a.s., Estonská 500, 101 00 Praha 10,
www.vsfs.cz

v edici SCIENCEpress jako svou 271. publikaci

Vydání první, Praha 2018

Tisk Česká digitální tiskárna s.r.o., Hvězdoslavova 614/16, 400 03 Ústí nad Labem

Tato publikace neprošla redakční úpravou. Nakladatelství Vysoké školy finanční a správní neručí za obsahovou ani technickou kvalitu publikace. Za autorské dílo zodpovídají autoři.

© Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2018

ISBN 978-80-7408-170-5

Obsah

1. Úvod	5
1.1 Metodologie přístupu a použité metody.....	7
1.2 Prizma, kterým se budeme na problematiku vztahu teorie a praxe dívat	9
1.3 Struktura monografie a vymezení.....	11
2. Problémy ve vědě a ve spojení vědy s jejím praktickým využitím.....	13
2.1 Nemoci v oblasti současné vědy v České republice.....	13
2.2 Problémy na straně teorie a na straně praxe.....	22
2.3 Přesah – nejdůležitější krok v rozvoji poznání.....	27
3. Přejít od Třetí ke Čtvrté průmyslové revoluci z hlediska teorie a praxe (skutečnost a vize).....	31
3.1 Úvod ke třetí kapitole.....	31
3.2 Úvahy o vztazích mezi dnešní skutečností a vizemi jako představami o budoucí realitě	36
3.3 Diskuse, shrnutí a závěr k této kapitole	40
4. Využití duálního modelu her typu Titanic a Souboj klanů k analýze vztahu teorie a praxe při podpoře konstituování odvětví produktivních služeb	44
4.1 Úvod ke čtvrté kapitole	44
4.1 Východisko modelu: Hra typu Souboj klanů	45
4.3 Dualita her typu Souboj klanů a her typu Titanic z hlediska problematiky zrodu ekonomiky i celé společnosti založené na roli produktivních služeb	49
4.4 Závěrečná poznámka ke čtvrté kapitole	50
5. O významu behaviorální ekonomie z hlediska vztahu teorie a praxe	52
5.1 Behaviorální předsudky	53
5.2 Kognitivní snadnost	53
5.3 Afektivní heuristika	55
5.4 Kognitivní nesoulad	55
5.5 Potvrzení	56
5.6 Past stoprocentnosti.....	57
5.7 Extrémní myšlení.....	58
5.8 Krátkodobé myšlení.....	58
5.9 Shrnutí.....	59
6. Vztah ekonomie a etiky jako projev vztahu teorie a praxe	61
6.1 Úvod k šesté kapitole	61
6.2 Definice ekonomie a etiky a oblasti, ve kterých se obě disciplíny mohou vzájemně obohatit	62

6.3 Oblasti, ve kterých se ekonomie může inspirovat etikou	63
6.4 Oblasti, ve kterých se etika může inspirovat ekonomii	67
6.5 Závěr	69
7. Teoretická analýza vztahu teorie a praxe	71
7.1 Z historie teoretické reflexe problematiky vztahu teorie a praxe	71
7.2 Mezičlánky, subjekty a podmínky spojení teorie s praxí	72
7.3 Nová učebnice makroekonomie a její využití ve výuce	77
7.4 Některé klíčové otázky vztahu teorie a praxe ve zdravotnictví: Implementace univerzální a volitelné složky financování zdravotnictví	81
7.5 Specifické možnosti spojení teorie komplexních reforem s praxí v oblasti lázeňství	89
8. Závěr	96
Summary	98

Od vedoucího autorského kolektivu

Při zpracování třech předcházejících monografií věnovaných identifikování příčin současných problémů, analýze nezbytných změn a komplexních reforem, které jsou nutné k jejich prosazení, jsme si opakovaně kladli otázky: Kam až může teorie zajít ve své snaze co nejvíce ovlivnit praxi? Kde končí teorie a začíná její praktická realizace? Mohou si teoretici, obrazně řečeno, umýt ruce a říci, dále už je to věc realizátorů toho, s čím jsme přišli? Kdysi mně můj velmi dobrý přítel i člověk, který mě hodně naučil, Miroslav Toms, říkal, když nevíš, jak to je, porad' se s teorií. Ne proto, aby nám teorie dala jednoduchý návod. Při řešení složitějších otázek, zejména pokud jde o společenský vývoj, teorie zpravidla hotové recepty nemá. Obsahuje však diskusi na dané téma a historii vývoje sporů týkající se dané problematiky. Proto i při odpovědi na otázku, kam až může teorie zajít, pokud chce účinně ovlivnit praxi, stojí za to podívat se na ni očima teorie, očima diskusí, které se na půdě teorie vedou a očima historie rozvoje vědy.

Tak se v této čtvrté monografii obracíme k teorii, abychom od ní dostali odpověď na otázku, jak zvýšit uplatnitelnost těch myšlenek, těch poznatků, těch návrhů, které jsme rozpracovali v předcházejících třech monografiích.

Velkou pozornost věnujeme situaci v samotné vědě. Zde totiž cesta od teorie k praxi začíná. A pokud se teorie má praxi přiblížit alespoň „na dohled“, musí být dostatečně metodologicky vybavena, musí být založena na interdisciplinárním přístupu, její tvorba musí mít podobu týmové práce. Jsou to sice požadavky samozřejmé, ale bohužel realitě současné badatelské práce či jejího vykazování velmi často hodně vzdálené.

V průběhu práce na daném tématu jsme se setkali ještě s dalším problémem. Rádi bychom konfrontovali svůj přístup s podobnými teoretickými výboji v dané oblasti. Nikdo nemá patent na rozum a ve vědě to platí zvláště. V historii rozvoje společenských věd jsme určité pokusy o teoretické řešení problematiky vztahu teorie a praxe našli. V současné době jen zmínky některých autorů zabývajících se metodologií vědy, ale systematický přístup k plnějšímu uchopení tohoto tématu nám zůstal utajen. Pokud existuje, někde se dobře skrývá. Tak se třeba objeví jako reakce na to, s čím v dobré víře a s pocitem potřeby daného přicházíme.

V Praze, únor 2018

Radim Valenčík

1. Úvod

„*Teorie říká, jak by to mělo být, ale praxe je úplně jiná.*“ – Tento názor se v různých obdobách vyskytuje jako převažující nejen u laické veřejnosti, ale i u části odborné obce v oblasti společenských věd. Je to jeden z nejčastěji se vyskytujících omylů, které omezují možnosti společenských věd.

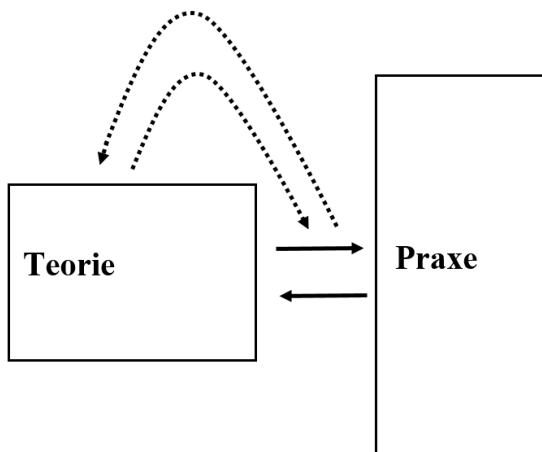
Ve většině komplexnějších výzkumů orientovaných na praktické využití má tento omyl fatální důsledky. Věda přehlíží problematiku vztahu mezi teorií a praxí jako součást svého výzkumu. V důsledku toho poskytuje výstupy, které mají minimální šanci přispět k řešení praktických problémů.

V naší monografii ukážeme, že teorie, jejímž předmětem je společnost, nemusí a neměla by končit konstatováním toho, „jak by to mělo být“, ale její dimenzí může a měla by být i analýza všech důležitých mezičlánků, které spojují teorii s jejím uplatněním v praxi. Čím více se v rámci teoretického přístupu tato dimenze rozvine, tím více teorie přestává být pouhým apelem na to, „jak by to mělo být“, a tím účinněji je schopna ovlivnit realitu.

Každá oblast společenskovedního bádání má z tohoto hlediska svá specifika. Rovněž tak každá úroveň teoretického bádání v různých oblastech společenských věd se potýká s problematikou sebereflexe z hlediska vyústění svého poznání do praxe různým způsobem. Skutečnou vědou se bádání, jehož předmětem je společnost, stává teprve tehdy, když je součástí jeho základní metodologické výbavy vědomé a o historii této dimenze společenských věd se opírající využití poznatků o možnostech, ale i úskalích spojení rozvíjejícího se poznání s realizací nezbytných (a teorií předpokládaných) změn v realitě.

Na následujícím obrázku naznačíme, o jaký pohled na vztah teorie a praxe se jedná. Běžně se uvažuje pouze interakce mezi teorií a praxí znázorněná plnými šipkami. Samotná tato interakce ovšem může být a měla by být rovněž předmětem společenskovedního bádání, resp. předmětem teorie. A to jak z hlediska metod umožňujících zkoumat problematiku vztahu teorie a praxe jako specifickou oblast společenské reality, jako specifický předmět poznání, tak i jako určitá dimenze zastoupená v každém společenskovedním výzkumu, jehož výsledky jsou uplatňovány v praxi.

Obrázek 1.1: Schematické znázornění problematiky vztahu teorie a praxe

Zdroj: Vlastní výtvar

Zaměření v pořadí čtvrté odborné monografie věnující se problematice zrodu odvětví produktivních služeb právě tímto směrem, odpovídá stavu bádání v dané oblasti i zkušenostem, které jsme získali při interakci průběžně rozpracovaných poznatků s potenciálními uživateli. Připomínáme:

- V první ze série monografií nazvané „*Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*“ (Valenčík a kol. 2014) jsme se zabývali převážně dlouhodobou perspektivou zrodu odvětví produktivních služeb, a to zejména z hlediska změny charakteru ekonomického růstu a možností trvale udržitelného rozvoje. Ukázali jsme, že při změně charakteru ekonomického růstu lze kvalitativně neomezený a výrazně dynamický růst zajistit, současně jsme popsali změny v oblasti financování těchto odvětví a naznačili, jaké reformy k těmto změnám vedou.

- Ve druhé ze série monografií nazvané „*Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb*“ (Valenčík a kol. 2015) jsme se věnovali problematice vztahu tzv. Čtvrté průmyslové revoluce, resp. Průmyslu 4.0 a nezbytným změnám v odvětvích produktivních služeb, které Průmysl 4.0 předpokládá a současně umožňuje. V návaznosti na to jsme ukázali i některé konkrétní možnosti využití poznatků v praxi. Současně jsme upozornili na některá úskalí spojení teorie s praxí.

- Třetí ze série monografií nazvanou „*Ekonomický základ odvětví produktivních služeb a zahájení komplexních reforem*“ (Valenčík a kol. 2017) jsme zaměřili tak, aby bylo možno porovnávat možnosti, které nabízí teorie, s praxí politického dění v podobě rozpracování a prezentace programů politických subjektů v souvislosti s volbami do Poslanecké sněmovny. Záměrně jsme proto do ní zařadili i obecný koncept programu, kterým by byly tématizovány komplexní reformy podmiňující nastartování vzestupu odvětví produktivních služeb. Z hlediska reflexe problematiky vztahu teorie a praxe jsme šli dokonce až tak daleko, že jsme ukázali, jak začít reformy realizovat, tj. konkrétně formou zavedení tzv. plně zásluhové a plně uzavřené postgraduální nadstavby současného penzijního systému. Tyto návrhy jsme prezentovali i v rámci Odborné komise pro důchodovou reformu.

Při interakci s potenciálními realizátory jsme získali řadu důležitých poznatků o možnostech a úskalích spojení teorie s praxí, kterým se chceme systematicky a v návaznosti na zrod odvětví produktivních služeb věnovat v této monografii.

Všechny tři monografie jsou dostupné online, viz:

<http://www.vsfs.cz/lidskykapital/?id=2479-monografie>

Z hlediska teoretické analýzy problematiky zrodu ekonomiky založené na produktivních službách, produktivních ve smyslu jejich role při nabývání, uchování a v určitém smyslu slova i uplatnění lidských schopností, je teoretická reflexe vztahu teorie a praxe zvláště významná. Uplatnění výsledků teoretického poznání má totiž vždy podobu uplatnění lidských schopností. Přitom platí, že:

- Na jedné straně je problematika uplatnění lidských schopností širší než problematika uplatnění teorie v praxi, tj. problematika uplatnění teorie v praxi je součástí problematiky uplatnění lidských schopností. Každý akt uplatnění teorie v praxi má totiž podobu uplatnění lidských schopností, ale ne každý případ uplatnění lidských schopností je příkladem uplatnění teorie v praxi.

- Na druhé straně je problematika uplatnění teorie v praxi širší než problematika uplatnění lidských schopností, tj. problematika uplatnění lidských schopností je součástí problematiky uplatnění teorie v praxi. Problematika uplatnění teorie v praxi se totiž zabývá nejen uplatněním lidských schopností, ale také řadou dalších otázek.

Ukážeme si, že při teoretické analýze zrodu společnosti, jejíž ekonomika je založena na produktivních službách, hraje problematika uplatnění lidských schopností mimořádně významnou roli. V určitém smyslu slova se právě do této oblasti promítají

všechny vlivy a faktory, které s růstem role odvětví produktivních služeb souvisejí, a právě zde dochází k zauzlování dílčích problémů.

1.1 Metodologie přístupu a použité metody

Téma, kterým se zabýváme, je svou povahou nejen interdisciplinární, ale má ještě jeden významný aspekt: Kombinuje použití metod různého stupně vědecké vyzrálosti, tj. na jedné straně se pohybuje v oblasti analýzy empirického materiálu, jeho evidence, utřídění, identifikování souvislostí, na druhé straně si vyžaduje využití vysoce sofistikovaných metod vycházejících z teorie her a náročného matematického aparátu, který teorie her používá.

Pokud jde o identifikování všech podstatných momentů (mezičlánků, vlivů, bariér) spojení teorie s praxí, zde je na místě především metoda úplného a dobře strukturovaného výčtu. Další metodou, kterou lze využít, je kritická analýza historie dané problematiky. Jde o identifikování těch případů v rozvoji historie společenských věd, kdy si některé teoretické přístupy začaly uvědomovat, že se musejí teoreticky (důležité je to, že právě teoreticky) vyrovnat s problematikou toho, jak dosáhnout uplatnění svých výsledků v praxi.

Významnou metodologickou oporou je dynamický model komplexní reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění (financování vzdělání, péče o zdraví a starobních důchodů). Umožňuje velmi přesně identifikovat hlavní bariéry, které způsobují neprůchodnost reform. V současné době se zaměřujeme především na vytvoření modelu postgraduální nadstavby současného průběžného systému penzijního pojištění.

Na základě identifikování nejvýznamnějších a nejvíce problémových momentů spojení teorie s praxí použijeme další specifické teoretické nástroje:

- Matematický model nekooperativní hry typu Titanic a typu Souboj klanů, který byl vyvinut právě k tomu, aby umožnil analýzu klíčových momentů spojení teorie s praxí (Mertl, Valenčík, 2017).

- Nástroje behaviorální ekonomie, které umožňují popsat omezení a selhání lidské racionality, v jejichž důsledku vyvstávají bariéry v oblasti spojení teorie s praxí.

Společným základem všech výše uvedených metod je přesné vymezené pojmů (resp. práce s pojmy založená na definování a dotváření jejich obsahu formou vzájemných určení). Vzhledem k její důležitosti jí věnujeme samostatnou část v návaznosti na výklad, který jsme dali v jedné z předcházejících monografií. Jedná se o kapitolu 7 nazvanou *Metody myšlení (jak se vymanit z pasti stereotypů, uchovat duševní svěžest a odhalovat nové)* s tématy podkapitol *Co je pojem a pojmové určení?, Přesah stávajícího poznání a rozvíjení pojmových určení, Schopnost přesahu a základní poznávací schopnosti*, které se zabývají nejdůležitějšími postupy pojmového poznání (Valenčík a kol. 2017, s. 55-63).

Jak pracovat s pojmy, aneb nejdůležitější metoda

Současné společenské vědy kladou velký důraz na standardizaci přístupů, což se mj. projevuje v tom, že je předepsána standardní struktura článků prezentovaných na konferencích či zaslaných do časopisů. To je celkem v pořádku, má to ovšem jeden háček, který stojí za povšimnutí a zvýraznění.

Základem jakéhokoli smysluplného vědeckého bádání, které má být využitelné v praxi, které má přispět k pochopení toho, o co jde, co je příčinou problémů v dané oblasti a jak je řešit, je totiž především adekvátní **pojmové uchopení reality**.

Začátkem poctivé vědecké práce, která se snaží překročit práh stávající poznání, případně vymanit bádání v určité oblasti ze slepé uličky stereotypu, musí být **přesné vymezení pojmů**. To, co lze nazvat "**práce s pojmy**", porovnat formulace různých "zažitých" tvrzení a definic, návazně na to ukázat jejich **přesahy, interpretovat tyto přesahy, vyjádřit je prostřednictvím pojmů**. Problematiku přesahu považujeme za tak významnou, že jí věnujeme samostatnou podkapitulu 2.3. *Přesah – nejdůležitější krok v rozvoji poznání.*

Uvedeme konkrétní příklad. Chceme napsat něco zásadního k reformě penzijního systému. Něco, co je v rozporu se stávajícím stereotypním viděním dané problematiky, které nikam nevede, resp. které neumožňuje vidět cestu k zabezpečení trvalé udržitelnosti a sociální dostatečnosti penzijního systému. Tak se podíváme pozorně na to, na jakých pojmových určení stojí stávající pojetí. Konkrétně, jak se vymezuje pojem pojistná událost v systému penzijního pojištění:

V zákoně (Zákon 1995) § 1 odstavec (1) říká: "*Tento zákon upravuje důchodové pojištění (dále jen "pojištění") pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele [§ 4 odst. 1 písm. c) a d)].*" § 4 pak rozlišuje jednotlivé druhy pojištění: "*a) starobní, b) invalidní, c) vdovský a vdovecký, d) sirotčí.*" To, kdy nastává pojistná událost (ve smyslu starobního penzijního pojištění), upravuje § 28: "**Pojištěnec má nárok na starobní důchod, jestliže získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanoveného věku, popřípadě splňuje další podmínky stanovené v tomto zákoně.**"

Toto vymezení přebírá i právní úprava z roku 2011 (Zákon 2011).

Zamysleme se nad tím, co nám zákon sděluje. Podle něj nastává pojistná událost při dosažení stanoveného věku. To je velmi podobné, jako kdyby zákon o povinném havarijním pojištění říkal, že pojistná událost nastane nikoli v případě havárie, ale po ujetí (dejme tomu) 150 000 kilometrů. Jak říkal Goethe, kdo si nezapne dobře první knoflík, ten se už dobře neobleče. Tak je tomu i v tomto případě. Chybné vymezení pojistné události v zákoně vede k zásadním koncepčním nedostatkům jak v konstrukci současného penzijního systému, tak i v diskusích o jeho reformě.

V našem přístupu vycházíme z toho, že **pojistnou událostí je ztráta schopnosti zajistit si dostatečné prostředky k důstojnému životu formou produktivní (výdělečné) činnosti v důsledku stárnutí**. Jedná se tedy o období invalidního pojištění, kdy ovšem příčinou invalidity není úraz či nemoc, ale proces stárnutí, který jednotlivce postihuje diferencovaným způsobem (obdobně jako již zmíněný úraz či nemoc). To mj. znamená, že základním typem solidarity je **solidarita mezi těmi, u kterých příslušná pojistná událost nastane (tj. těmi, kteří plně či částečně ztratí schopnost výdělečného uplatnění na profesních trzích) a těmi, kteří jsou i ve vyšším věku schopni se na profesních trzích uplatnit**.

K tomu ještě dodáme, že zákonem vymezeným definováním se naprosto popírá smysl pojištění, protože **pojištění musí být vždy založeno na solidaritě mezi těmi, u nichž pojistná událost nastane, a těmi, u nichž pojistná událost nenastane**. To platí i v případě penzijního pojištění.

Teprve na základě toho vznikají skutečné problémy, která pak může věda dalšími pojmovými určeními identifikovat, a nakonec přejít třeba až k modelům, s nimiž lze pracovat prostřednictvím matematického aparátu, kterými lze testovat různé alternativy (k čemuž se také v příslušné části dostaneme). Ale **základem jsou přesná pojmová určení, schopnost pracovat s pojmy** (Hegelův Begriff, pojem v pravém smyslu jako nejen "pochopení", ale i "uchopení" reality, nikoli jen zástupný koncept).

Práce s pojmy, resp. metoda přesného vymezení pojmů na základě porovnání různých definic je využita zejména ve 3. a 5. kapitole.

1.2 Prizma, kterým se budeme na problematiku vztahu teorie a praxe dívat

Co je největším současným problémem z hlediska vztahu teorie (společenských věd) a praxe (realizace nezbytných reforem)?

Na první pohled není zcela zřejmé, jak odpovědět. Proto je dobré nejdříve vložit ještě jednu otázku: **Jak k odpovědi na otázku největšího problému ve vztahu teorie a praxe přistoupit?**

Pak je možné otázku konkretizovat takto: **Co z hlediska vztahu mezi teorií a praxí vytváří významnou bariéru, co však lze poměrně snadno změnit?**

Tj. tím nejdůležitějším je právě to, kde lze něco změnit.

Odpověď: **Setrvačné uvažování.**

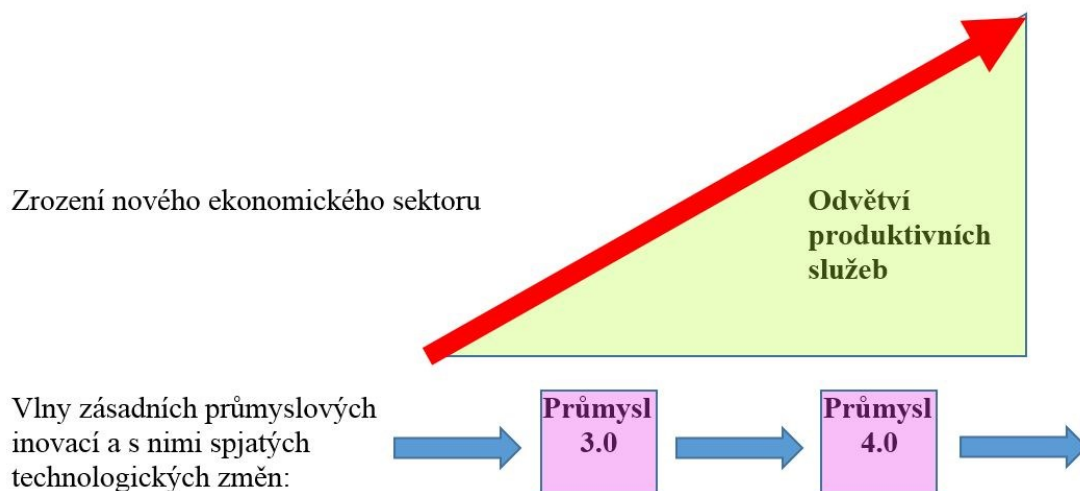
Setrvačné uvažování je slepé, pokud jde o vidění příčiny současných problémů. Právě zde lze změnit přístup k chápání současných problémů.

Žijeme ve zlomové době a tomu musí odpovídat základní metodologická pozice přístupu k identifikování toho, o co jde.

Znamená to **programově odmítnout setrvačné vidění reality**, které dává klapky na oči a neumožňuje odhalit příčinu současných problémů.

K tomu přidáváme dva následující obrázky, které umožňují vytvořit si vhodnou představu o podstatě změny, kterou procházíme.

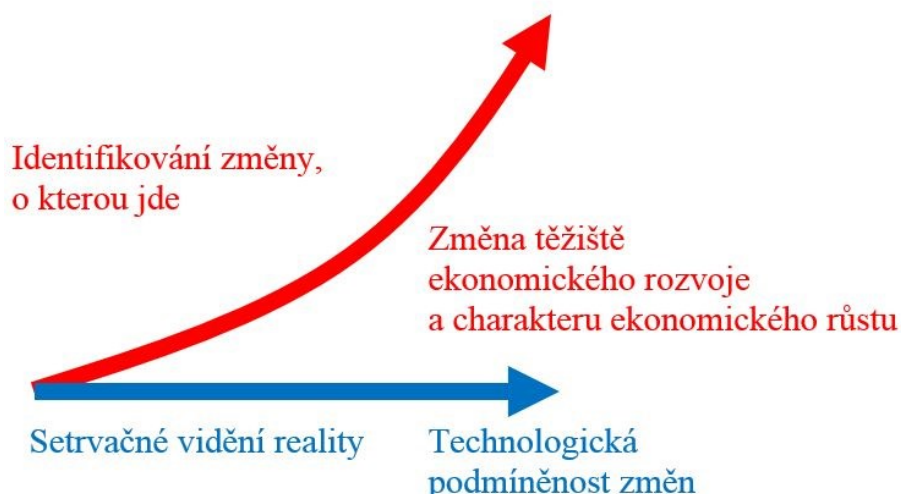
Obrázek 1.2: Zrození nového sektoru

Zdroj: Vlastní výtvar

Setrvačné myšlení vidí jen změny vyznačené modrou šipkou. Nesetrvačné vidění vidí možnost exponenciálního vzestupu, o který jde.

Obrázek 1.3: Přesun těžiště ekonomického rozvoje

Zdroj: Vlastní výtvar

Klíčový význam zde má pochopení toho, že **celý komplex odvětví produktivních služeb přispívajících k nabývání, uchování a uplatnění lidského kapitálu, nevyčerpatelných zdrojů spočívajících ve svobodném rozvoji schopností člověka měnících se (v podmínkách rovnosti příležitostí a týmové práce) ve stále intenzivněji působící generátor a realizátor inovací, se může více než dostatečně "ufinancovat" ze svých ekonomických efektů v oblasti technologií.**

Jakmile nám ne-setrvačné vidění reality umožní odhalit a názorně si představit tuto perspektivu, jasnou vizi toho, jak řešit současné problémy, nejsme daleko od pochopení toho, jaké kroky udělat, abychom se vydali cestou k lepší budoucnosti.

Problematika uplatnění lidského kapitálu nesouvisí jen s produktivními službami, je podstatným způsobem odlišná od problematiky nabývání a uchování lidského kapitálu. Výše uvedené velmi úzce souvisí se **setrvačným a nesetrvačným viděním reality, resp. identifikováním těžiště zásadních změn, kterými bude procházet společnost (v lokálním i globálním smyslu).**

Názorné řečeno:

1. Problematiku přechodu ke společnosti založené (technologicky) na Průmyslu 4.0 nepochopíme, pokud nepochopíme, že jde jen o dílčí technologickou změnu, která je podmíněna a určována **mnohem hlubší společenskou proměnou srovnatelnou s průmyslovou revolucí**, s tou revolucí, která zrodila průmysl jako takový a která má nyní podobu zrodu (a probíhání se) odvětví produktivních služeb jako dominantního sektoru ekonomiky.

2. Ale to nejdůležitější není, že je nutný komplex reforem, které umožní "samonosnost" odvětví produktivních služeb, tj. to, aby se ekonomické efekty, které budou vznikat v důsledku působení těchto služeb, vracely konkrétním poskytovatelům těchto služeb jako jejich zdroje. To nejdůležitější je, **aby produkce těchto odvětví nacházela uplatnění v podmínkách, kde doposud trh nepůsobí**, což může mít dva důvody:

- **Bariéry vznikající ekonomickou segregací.** Ta se dokonce prohlubuje a místo toho, aby docházelo k jejímu zviditelnění za účelem hledání cesty k postupnému zvyšování rovnosti příležitostí pro společenský vzestup (ve

smyslu nezávislost na výchozích majetkových poměrech), je překrývána záměrné matoucími okrajovými prvky odlišnosti mezi lidmi, které jsou přečeňovány a interpretovány způsobem, který nabývá absurdních podob. Mimo jiné, jak ukážeme v podkapitole 7.1. *Z historie teoretické reflexe problematiky vztahu teorie a praxe*, má to své historické příčiny.

- Návazné pak, pokud jde o mimořádné významnou institucionální strukturu společnosti, jejíž vývoj podstatným způsobem podmiňuje reálnost jakékoli společenské změny, **působí jako výrazná a někdy i fatální bariéra již zmíněná kontaminace společnosti vztahy založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.**

1.3 Struktura monografie a vymezení

Na úvod navazujeme kapitolou nazvanou ***Problémy ve vědě a ve spojení vědy s praktickým využitím***, která se věnuje problémům v současné vědě a jejímu spojení s praxí. Jak ukážeme, problémy spojení teorie s praxí, resp. využití a využitelnosti teorie v praxi začínají již v samotné vědě. V kapitole využíváme zdokumentované poznatky praxe vědeckého bádání a upozorňujeme na některé nedostatky, včetně formulování doporučení, jak je odstranit.

Navazujeme kapitolou ***Přechod od Třetí ke Čtvrté průmyslové revoluci z hlediska teorie a praxe (skutečnost a vize)***, která se zabývá analýzou různých přístupů k vymezení problematiky tzv. Čtvrté průmyslové revoluce a praktickými kontexty této problematiky. Poukazuje na značné odlišnosti v přístupech a z nich vyplývající odlišné praktické závěry.

V kapitole ***Využití duálního modelu her typu Titanic a Soubor klanů k analýze vztahu teorie a praxe při podpoře konstituování odvětví produktivních služeb*** na jedné straně vymezujeme určitý teoretický rámec, v němž se rozhoduje o tom, jakou roli sehraje teorie v praxi, na druhé straně dokumentujeme využitelnost velmi abstraktní teorie v praxi, pokud se tato opírá o matematický aparát, který byl vyvinut právě za účelem identifikování toho, co se v realitě odehrává. Jinými slovy, jedním z cílů této kapitoly je ukázat, že zaměření pozornosti teorie na problematiku jejího uplatnění v praxi není v rozporu s požadavkem, aby se teorie dokázala opřít o aparát využívající původní matematické modely. Obecně platí, že „dobré teorie není nikdy dost“, čím účinnější teoretické metody vyvineme, tím více příležitostí pro uplatnění teorie v praxi se nabízí.

Bezprostředně na ni navazuje kapitola ***O významu behaviorální ekonomie z hlediska vztahu teorie a praxe***, která reaguje na potřebu respektovat zvláštnosti lidské psychiky, tedy to, že při uplatnění teorie v oblasti společenské reality nemůže vycházet z předpokladu plně racionálního rozhodování lidí. Ovšem i v tomto případě se bez dobré teorie neobejdeme. Pokud známe typické příklady selhání racionality, můžeme s nimi v oblasti praktického uplatnění teorie počítat.

Rovněž tak další kapitola nazvaná ***Vztah ekonomie a etiky jako projev vztahu teorie a praxe*** se zabývá tím, co přesahuje rámce čistě racionálního přístupu k problematice zvýšení role odvětví produktivních služeb a uplatnění teorie při praktickém zabezpečení vzestupu odvětví produktivních služeb. Současně naznačuje, kterým směrem lze rozvíjet těsnější propojení etických a ekonomických aspektů této problematiky.

Monografie vyústuje do kapitoly ***Analýza vztahu teorie a praxe***, která navrhuje určitý ucelený koncept identifikující všechny podstatné momenty a dimenze vztahu teoretického bádání v oblasti společenské reality a praxe. Ten je v této kapitole

konkretizován v některých směrech, v nichž lze očekávat možnost podstatně efektivnějšího uplatnění teorie v návaznosti na reálný společenský vývoj.

Literatura:

VALENČÍK, R. a kol. 2014. *Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*. Praha, VŠFS 2014, ISBN 978-80-7408-103.

VALENČÍK, R. a kol. 2015. *Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb?* VŠFS, z. ú. Praha, VŠFS 2015, ISBN 978-80-7408-126-2.

VALENČÍK, R. a kol. 2017. *Ekonomický základ odvětví produktivních služeb a zahájení komplexních reforem*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní a.s., 2017, SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-150-7.

VALENČÍK, R., MERTL, J. 2017. *Modelling Titanic and Clash of Clans Games: Theoretical Definition and Application in Current Social Systems*. ACTA VŠFS, Praha: EUPRESS, 2017, roč. 11, č. 2, s. 160-185. ISSN 1802-792X.

ZÁKON č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. In: Sbíрка zákonů. 30. 06. 1995.

ZÁKON č. 220/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In: Sbíрка zákonů. 21. 06. 2011. ISSN 1211–1244.

2. Problémy ve vědě a ve spojení vědy s jejím praktickým využitím

V této části popíšeme nejdříve problémy v oblasti vědy, návazně pak bariéry, které brání většímu a v některých případech alespoň částečnému využití vědy v praxi. Na základě toho dáme doporučení, jak zlepšit vztah mezi teorií a praxí.

V návaznosti na výše uvedené je nutné zdůraznit, že složitý proces přechodu od teoretického řešení k praxi začíná již v oblasti teorie samotné. A to zejména ze dvou přirozených a vzájemně spojených důvodů:

1. Každé konkrétní uplatnění společenských věd v praxi předpokládá respektování reálně existujících souvislostí, tudíž musí mít komplexní podobu a v návaznosti na to i interdisciplinární charakter. To klade významné požadavky na metodologické zabezpečení týmové práce. Již v této oblasti narážíme na první úskalí.

2. Při překonávání řady překážek v oblasti uplatnění teorie v praxi musí působit i autorita vědy jako takové, širší sdílení určitého základního paradigmatu změny, o kterou jde, vědeckou komunitou či alespoň její částí. To je oblast dalších úskalí, se kterými se teorie na své cestě do praxe setkává.

V různých dobách a při řešení různých otázek výše uvedené vystupuje v různých podobách. V současné době obojí souvisí s hlavními problémy, se kterými se současná věda v České republice (ale nejen zde) potýká.

2.1 Nemoci v oblasti současné vědy v České republice

Úvodní poznámka k této části

Služebníci vědy jsou, jak je notoricky známo i v české kotlině, většinou odkázáni na hubené příspěvky z různých kapitol státního rozpočtu nebo na dobročinnost sponzorů (leckdy junktimovanou s protislužbami). Tím také jsou v podstatě predestinováni možnosti diagnostikovat empiricky zjištěné choroby i omezený vliv badatelů na léčení zjištěných chorob.

Vzhledem k tomu, že nestandardní názory (všude na světě) obvykle bývají náležitě oceňovány, prohlašujeme, že usilujeme o co nejobektivnější obecnou anamnézu pojednávání chorob, aniž bychom specifikovali pacienty. V obecném se, jak známo, vždy skrývá i něco zvláštního, takže čtenář si může *ad libitum* v rámci svého tvůrčího myšlení představit aplikaci zkoumaných chorobopisů na jakýkoliv subjekt. Nezaujímáme totiž pozici římského karatele nemravů tehdejší doby (viz Cato), ale chceme se spíše vžít do role Aeskulapa jako léčitele různých chorob, tj. roli, která se jeví jako důvěryhodnější a – co do případných úspěchů v léčení – i jako prospěšnější.

Pro účely této části monografie je pojem „choroba“ metaforou pro VŠECHNO, co brání vědcům v užitečné badatelské činnosti, tj. vše toxické, co jim komplikuje a otravuje jejich vědecký život.

Poslední poznámkou, kterou nutno předeslat před vlastním výkladem, je upozornění, že naše úvahy se omezují na humanistické vědní disciplíny, z nichž některým se i nejzkušenější autoři našeho týmu věnují pouhých cca 60 let (v mezích možností neklidných dob) užitečně nebo neužitečně, nuceně nebo svobodně.

Dále uvedená část našich úvah se tedy týká především humanitních věd, a přednostně teoretické ekonomie, finanční vědy a disciplín aplikované ekonomie. Dále pak také částečně psychologie, sociologie a historie. Právní vědy úmyslně

ponecháváme stranou, abychom své úvahy příliš nekomplikovali, již s ohledem na pokroucenost paragrafu jako symbolu práva.

Výběr otázek je v podstatě subjektivní, ale jsme přesvědčeni, že některé z uvedených otázek si musí – dříve nebo později – položit každý poctivý badatel; univerzální odpovědi však zřejmě neexistují. Trvalé hledání odpovědi na uvedené otázky, a to i formou komunikace v rámci vědecké komunity je jedním z předpokladů, jak nezabloudit v labyrintu vědy.

Po dobu asi šesti měsíců jsme vedli rozhovory přibližně s 25 badateli různých oborů z řad našich známých, aniž bychom předem tušili, že bude příležitost se o výsledky podělit s účastníky na několika vědeckých fórech a též formou této monografie. Nešlo tedy o žádnou připravenou anketu; výsledky diskusí by bylo možné považovat jako určitou sondáž o aktuálních otázkách vědeckého bádání. Badatelé, s nimiž jsme o dále uvedených otázkách diskutovali, pracují ve výše uvedených oborech na různých vysokých školách (třech veřejných v ČR, jedné veřejné v SR a na čtyřech soukromých v ČR). Vesměs šlo o badatele starší 40 let, s většími zkušenostmi z vědecké práce. Rozhovory proběhly v roce 2016, odstup času umožňuje střízlivěji a přesněji hovory vyhodnotit.

Všeobecně se má za to, že číslo sedm je „šťastným číslem“. V očekávání, že volba tohoto čísla může přispět k optimistickému pohledu na možnosti řešení různých chorob vědy a jejích pokorných služebníků, rozčleňujeme náš příspěvek na 3 x 7 problémů, jimiž se dále postupně zabýváme. Symbolický počet 3 x 7 položek, které nejsou řazeny co do jejich významnosti, nechť jsou chápány jako *licencia poetica* (tj. nikoliv jako scestně pojímaná „politická korektnost“).

Pokulhává společenskovední výzkum za realitou?

Nejdříve několik startovních otázek (tedy otázek provokujících nastartování racionálního uvažování o problému):

- Je dnešní rychlost změn socioekonomické reality jednou z bariér seriózního společenskovedního vědeckého výzkumu? (Jde o variace na známý problém, zda můžeme dvakrát vstoupit do téže řeky, jak upozornil Herakleitos, či dokonce do téže řeky nemůžeme vstoupit ani jednou, jak upozorňoval jeho žák Kratylos, tj. realita se mění natolik rychle, že ji nejsme schopni ani pojmenovat.)

- Jsou „paradigmata“ brzdou inovativního výzkumu? (Věda nachází zpravidla stabilitu v tom, co nazývá „paradigmaty“; jakkoli je to užitečné, vzniká otázka, zda právě tato paradigmata nejsou brzdou rozvoje vědy.)

- Jen kvantitativní výzkum je „vědou“? (Další, v čem věda hledá oporu, jsou kvantitativní metody – statistické, vyhodnocení dat, matematické modely, stále častěji používaný matematický aparát teorie her – jedná se vždy o krok vpřed, nebo bez komplexnějšího, například pojmového zakotvení vědy o úkrok odvádějící vědu od její podstaty.)

- Lze skloubit empirické s teoretickým? (Jaké nástroje pro skloubení empirického a teoretického máme.)

- Trpí společenskovední výzkum komercializací? (Jak se projevuje způsob financování vědy na jejím fungování, výběru, ale hlavně i ne-výběru témat, tj. na situacích, kdy dochází k systémovému vyhýbání se některým tématům, jakými je např. i problematika spojení teorie s praxí.)

- Lze ze satelitu sledovat průběh globalizace? (Čímž nastolujeme otázku, jaké metody pozorování jsou v oblasti společenských věd vhodné.)

- Do jaké míry může být inspirace společenskovedních výzkumů výsledky výzkumu v jiných oborech přínosem? (Mají společenské vědy napodobovat ostatní „uznávané“ vědy a v čem, v čem mají lpět na svém specifickém charakteru.)

Možná, že mnoho z čtenářů tohoto příspěvku nám bude mít za zlé, že si tyto otázky vůbec klademe. Vždyť by mělo být samozřejmé, že vědci budou z principu usilovat o to, aby zkoumali problémy aktuální a potřebné, nikoliv zástupné a nepotřebné. Když jsme jednali s řadou badatelů příležitostně během několika měsíců roku 2016 o dále uvedených sedmi problémech, ani zdaleka jsme si nedovedli představit, jak mnoho se jejich názory budou lišit.

Pro přehlednost nyní uvedu tabulku, která zachycuje nejčastější odpovědi.

Tabulka 2.1: Výsledky sondáže

	Otázka	ANO	NE	Jiná odpověď Spíše ANO Spíše NE
1.	Je dnešní rychlost změn socioekonomické reality bariérou seriózního společenskovedního vědeckého výzkumu?	X		
2.	Jsou „paradigmata“ brzdou inovativního výzkumu?	X		
3.	Jen kvantitativní výzkum je „vědou“?		X	
4.	Lze skloubit empirické s teoretickým?			Často obtížně
5.	Trpí společenskovední výzkum komercializací?		X	
6.	Lze ze satelitu sledovat průběh globalizace?			Neumím posoudit
7.	Mohou být inspirací společenskovedních výzkumů výsledky výzkumu v jiných oborech přínosem?			Spíše ANO

Zdroj: Vlastní sestavení

Nyní připojujeme podrobnější komentář s tím, že jde o hlavně o podněty k diskusi než o ucelené zpracování daných problémů.

Ad 1.1. Je dnešní rychlost změn socioekonomické reality bariérou seriózního společenskovedního vědeckého výzkumu?

Dost dlouho se zabýváme zkoumáním problematiky finančních trhů, infrastruktur finančních trhů a jejich regulace. V posledních zhruba 5-6 letech se setkáváme se dvěma vážnými překážkami výzkumu:

1. S tím, že vlivem pokroku v informatice je nyní k dispozici přebytek informací, z nichž mnoho je zcela nekvalitních, často neoborných, zavádějících, nebo přímo tendenčních, pro vědecké analýzy nepoužitelných; zároveň se nedostává odborných informací včetně statistik a mnoho potřebných informací přichází s velkým zpožděním, popřípadě vůbec nejsou dostupné normálními způsoby (příklad – informace IMF o finančních trzích). Reálný vývoj na FT a IFT se natolik – zejména v posledních letech – zrychlil, že je téměř vyloučeno jej v potřebném rozměru sledovat, natož vyhodnocovat.

2. Jedním z důsledků urychlení tempa hospodářského dění je pak i to, že je velmi obtížné predikovat očekávané změny (statistické údaje ex post to komplikují), tj. hospodářské subjekty čelí zvýšeným rizikům v důsledku nejistoty o budoucnosti. Ani

složité matematicko-ekonomické, prognostické a jiné modely často neposkytují firmám oporu při rozhodování. Jak tedy dál?

Ad 1. 2. Jsou „paradigmata“ brzdou inovativního výzkumu?

Nejprve poznámka ke slovu „paradigma“. V ekonomii se tento výraz stal frekventovanější v souvislosti s přechodem do nového století a krátce poté v souvislosti se světovou krizí. Obáváme se, že hromadný výskyt tohoto výrazu je spojen spíše s rozměňováním a degenerací jeho původního obsahu (smyslu) než s jeho naplňováním novým obsahem. Podobný osud potkává i mnoho jiných užitečných termínů, jako např. pojem „regulace“ nebo „infrastruktura“: např. v architektuře lze za „infrastrukturu budovy“ považovat i její kanalizaci.

Ve vědecké sféře znamená paradigma zásadní pojetí určité disciplíny, které je považováno za vzorové a je sdíleno většinou vědců a výzkumníků v určité historické etapě. Paradigma vymezuje to, co má být zkoumáno, jakými přístupy, jakými metodami, podle jakých pravidel a konvencí. Paradigmata ve vědě jsou dočasná a jejich změna obvykle probíhá radikálním obratem, tzv. vědeckou revolucí. Pojem vědecká revoluce zavedl T. Kuhn (2016).

Podle široce přijímané koncepce T. Kuhna je paradigma souhrn základních domněnek, předpokladů, představ dané skupiny vědců. Ke každému paradigmatu patří i metodická pravidla řešení, intuitivní postoje a hodnocení problémů. Jinými slovy řečeno, paradigma zahrnuje vše, co mají členové vědecké společnosti společného, a naopak vědecké společenství tvoří lidé, kteří sdílejí stejné paradigma.

Ke zvrátům dochází po určité době tak, že se dosavadní paradigma vyčerpá. Nastává období, kdy již nevyhovuje při řešení některých otázek ve vědě – tyto nevyhovující odpovědi T. Kuhn označuje jako „anomálie“. Nahromadí-li se mnoho anomálií, dochází k hledání nového paradigmatu. Po dokončení tohoto procesu znovu nastává období tzv. normální vědy.

V Kuhnově teorii nové paradigma sice vítězí v konkurenci s několika dalšími, ale tato paradigma jsou navzájem nesouměřitelná. Podávají totiž tak rozdílný pohled na svět, že není možné hodnotit jedno na základě druhého. Přijetí nového paradigmatu znamená revoluci ve vidění světa. To je dáno tím, že paradigma tvoří předpoklad samotného vnímání a je jakousi platformou, na jejímž základě vnímáme svět jistým způsobem. Paradigma je obdobou Popperova předběžného vědění nebo Foucaultova termínu *epistémé*.

Krátce se zastavíme u jiné závažné skutečnosti (budeme ji ilustrovat příkladem z oblasti finanční regulace):

- Do arsenálu zastánců „svobodné tržní ekonomiky“ patří tvrzení, že *„trh se řídí sám“*; s tím je spojeno další tvrzení, že *„čím méně omezování svobody trhu, tím lépe pro jeho účastníky“*. Ergo: Trh nemá (nesmí?) být regulován.

- Opačným extrémem je tvrzení, že *„trh nemůže správně fungovat, není-li regulován“*. Ergo: Na trhu nutno regulovat všechno.

Nesmyslnost obou extrémů je sice zřejmá, ale kde hledat „kompromis“ únosný pro lidskou společnost?

V oblasti ekonomických věd je nyní hledáno „nové“ paradigma pro kapitalismus (Bedretdinov 2016).

Závěrem: Když se dogmatické lpění na vžitých poučkách (vydáváných za tzv. mainstream), zabudovaných v mozcích příslušníků určité vědecké školy, vládnoucí (díky obsazení vlivných pozic ve vlivných institucích), vzdálí od ekonomické reality tak daleko, že aplikace „mainstreamu“ v hospodářské politice dané společnosti vede až

k negativním dopadům (propuknutí krize, snížení konkurenceschopnosti apod.), je čas „probudit se“ – dříve, než bude pozdě – i ve vědě.

Omšelé, dogmaticky aplikované poučky (ve vrcholné koncentraci existující jako mainstreamová paradigmata) obvykle bývají „žábou na prameni“ inovativních výzkumů, na které takzvaně nejsou peníze, protože ohrožují „mainstream“.

(Příklad moderních pověr: utrácejte vesele, peníze jsou levné, užívejte si, vypůjčujte si víc, než vyděláváte. „Argument“ pro finančně gramotnější: utrácejte a zadlužujte se, protože tím podpoříte růst agregátní spotřeby. A dodejme: banky se zase budou mít dobře.)

Postavit se proti mainstreamu je nebezpečné, a někdy až smrtelné. Mezinárodní spolčení a bratrství „impaktistů“, „znemožňujících pod záminkou ochrany „kvality“ intoxikaci mainstreamu, nechť je vážným varováním před sebevraždou.

Ad 1.3. Jen kvantitativní výzkum je „vědou“?

Předesíláme, že u této otázky máme na mysli ekonomický výzkum, uskutečňovaný v akademických institucích.

Aplikace matematiky a statistiky v ekonomickém výzkumu se – zejména díky rozšíření informačních technologií – stala běžným a nezbytným standardem. Pro zkoumání konkrétních ekonomických procesů v daných podmínkách místa a času může přinášet významné poznatky, využitelné v praxi.

Kategoricky však odmítáme poměrně časté tvrzení, že „*jen kvantitativní výzkum lze považovat za vědecký*“ – a ostatní je pouhé „vyprávění“, protože není podloženo matematickými důkazy. Ale proč by ve všech případech nutně muselo být?

Výzkum nutně je mnohaúrovňový, vrstevnatý. Reálné ekonomické procesy lze zkoumat z téměř nekonečného počtu hledisek, které obvykle jsou voleny s ohledem na zvolený cíl zkoumání. Podle povahy zkoumané materie a v závislosti na zvoleném cíli (nebo cílům) bádání nutno volit metody a nástroje, které jsou vhodné k dosažení vytčeného cíle a jejich případné kombinace; případně nutno takové metody a nástroje vytvářet.

Má-li daný výzkum přinést výsledky pro praxi, je nutno jej takto orientovat hned při vytyčování jeho cíle. Jedním ze základních předpokladů úspěšného výzkumu je formulace hypotéz, z nichž výzkum vychází; tyto hypotézy pak nutno ověřit. Zde vstupuje do hry „zdravý rozum“: sebelépe vytvořené soubory údajů o zkoumaném jevu, sebelépe prozkoumané kvantitativními metodami, mohou přinést nesmyslné výsledky, není-li předem jasně řečeno, pojmově vymezeno a logicky dokázáno (tj. nikoliv „vypočteno“), že daná hypotéza má smysl.

K použití kvantitativních metod musí bádání v určité oblasti dozrát. Nejčastěji začínáme analýzou empirických dat v situaci, kdy ještě nemáme dostatečně prostřednictvím pojmů vymezeno, co a jak kvantifikovat. Předčasná aplikace matematických metod (včetně statistických), bez dostatečného pojmového uchopení reality, jen imituje vědu, ale není vědou.

Závěrem: Aplikace kvantitativních metod v ekonomickém výzkumu mají být chápány jako prostředek, nikoliv jako samoučelný cíl. A aby si svou roli cíle splnily, musejí stát na pevných základech přesného vymezení klíčových momentů reality prostřednictvím pojmů. Přehlížení této skutečnosti je v současné době jedním z interně působících faktorů v oblasti věd, který je nejvíce deformuje.

Ad 1.4. Lze skloubit empirické s teoretickým?

V tabulce 2.1 nalézáme lakonickou odpověď: Je to obtížné. K tomu doplňujeme: Je to sice obtížné, ale možné i nanejvýš žádoucí. Obtížnost lze spatřovat především v nesnadném hledání vhodné míry vztahu mezi „teorií“ a „empirií“, podmíněném volbou a aplikací vhodných metodologických postupů (Záškodný, Záškodná 2014).

Ad 1.5. Trpí společenskovední výzkum komercializací?

Domníváme se, že komercializace vědy (a také komercializace vzdělávání) objektivitě vědě více škodí, než prospívá. Znásobeno marketingovými triky to může mít i velmi negativní dopady (lavinovité šíření polopravd, „senzačních objevů“ a cílená manipulace spotřebitelů v tzv. bestsellerech, dnes často kritizovaný fenomén „predátorských časopisů“, kde ovšem panuje značná svévole, resp. vedou se zde, když ne války, tak alespoň šarvátky).

Ad 1.6. Analýza globalizace pohledem ze satelitu

Otázka globalizace sice na první pohled vybočuje z rámce ostatních problémů, o nichž se hovoří na začátku této části monografie, avšak ve skutečnosti s některými z nich úzce souvisí. Je známo, že pomocí satelitních snímků lze leccos na zemském povrchu sledovat. Satelitní snímky jsou dnes zdrojem cenných informací např. pro ekonomickou geografii (růst světových velkoměst a s tím spojených změn v dopravní infrastruktuře apod.). V poslední době velké automobilové korporace satelitních snímků začaly využívat k marketingovým účelům: Zjišťují se a ověřují se změny počtu vozidel různých značek, pohybujících se na různých teritoriích. Ze získaných snímků lze vyčíst např. změny objemu nákupů vozidel určité značky a využít těchto informací pro rozhodování o změnách teritoriální odbytové politiky apod. Pokud by podobné informace byly pravidelně zveřejňovány, bylo by jich možno využít i k jiným než marketingovým účelům (např. při rozhodování o ekologických otázkách, ve zdravotnictví, při územním plánování apod.). Včasné informace o změnách odehrávajících se na zeměkouli by se mohly stát impulzem i pro novou orientaci výzkumu v různých oblastech vědy, pokud by nesloužily pouze k posílení konkurenčních pozic nadnárodních monopolů nebo výhradně vojenským účelům.

Ad 1.7. Může být inspirace společenskovedních výzkumů výsledky výzkumu v jiných oborech přínosem?

Zde se poněkud odchýlíme od našeho původního záměru, zabývat se hlavně ekonomickými vědami a jejich vztahem k ostatním humanitním vědám, a musíme začít poznámkou, týkající se oblasti techniky, technologie a informatiky.

Zatímco v počátečních obdobích kapitalismu, kdy ještě označení vědců za tzv. polyhistory bylo vnímáno pochvalně (a nikoli negativně), nebyla hierarchie vědy tak ostře vymezována tak jako tomu je dnes v důsledku prohlubující se specializace. Řada badatelů se díky usilovnému studiu děl svých předchůdců pod vlivem různých okolností nutně musela zabývat např. i při studiu ekonomických problémů také vlivem okolí. Často se vyslovovali nejen k vlastní problematice ekonomie v dnešním vymezení, ale i k jiným otázkám. Je nutno si uvědomit, že suma těchto poznatků byla ve srovnání s dnešní informační explozí – bráno dnešními měřítky – téměř zanedbatelná. Teprve vynález knihtisku otevřel cestu k méně obtížnému šíření vědeckých informací, než bylo středověké pracné a nákladné přepisování různých pramenů. Mnozí z tehdejších badatelů zanechali stopu i v jiných vědních disciplínách, jako je např. historie, vědy právní, psychologie, statistika apod. Většina významných ekonomů se věnovala i studiu aktuálních hospodářsko-politických otázek.

Z dějin kapitalistické éry (počínaje průmyslovou revolucí) je známo, že i v ekonomických vědách začíná být patrný rostoucí vliv technických a přírodních věd: ekonomové museli reagovat na komplex problémů spojený s průmyslovou revolucí (merkantilisté, A. Smith, Ricardo aj.). Na práce tzv. klasiků postupně navazovalo mnoho dalších badatelů, kteří položili základy dnešní hierarchické struktury ekonomických věd. Mnoho ekonomických teorií vznikalo jak pod vlivem jiných humanitních disciplín, tak pod vlivem přírodních a technických věd. Avšak prakticky až do rozšíření internetu bylo nutno problémy studovat na místě z knižních a časopiseckých pramenů, z úředních dokumentů doplňovaných zprávami z denního tisku. Kdo sám tímto obdobím neprošel, nedokáže si ani představit, jak obtížný pro většinu badatelů byl přístup k autentickým pramenům ještě v 60. a 70. létech minulého století.

Dnešní situace je opačná: nastává známá *plethora* pramenů, nadbytek informací, které dnes stěží včas lze zpracovat tak, aby mohly být použitelné pro praxi. Dnešní inspirace jinými humanitními disciplínami má své specifické zvláštnosti: Za fundamentální specifiku lze pokládat vznik specifické terminologie jednotlivých oborů. Každý obor považuje za své přirozené právo pojmenovávat si kategorie podle svého přístupu ke zkoumané části reality. Obtíže z toho plynoucí jsou nasnadě: v některých případech se nikdo nedomluví s nikým. Tyto „různé jazyky“ lze těžko překládat tak, aby nedocházelo ke zmatení pojmů. Např. pojem „regulace“, „infrastruktura“, „entita“, „vlastnictví“, „globalizace“ je traktován v různých vědách odlišně. Zde opět narážíme na podceňování toho, co si zaslouží pojmenování „přesná práce (práce, která je dřínou v pravém smyslu slova) s pojmy“.

Z tohoto hlediska by bylo prospěšné, pokud by v kritériích hodnocení výstupů vědy (a to i v návaznosti na použití kvantitativních metod) bylo uvedeno: „Vymezil prostřednictvím pojmů a jejich vzájemných určení autor dostatečně přesně předmět aplikace metod, které používá, nebo jen imituje vědecký přístup použitím kvantitativních metod k pojmově nezpracované (a jím myšlenkově nestrávené) realitě?“

Charakteristickým příkladem je zavádění pojmů z lékařských věd, z psychologie nebo jiných oborů po roce 2008, když náhle se např. při zkoumání trhu objevuje plejáda nových pojmů jako transparentnost, odolnost, zranitelnost, robustnost trhu atd. (Pavlát 2013, kapitola 1 a 2) Velmi obtížné (ne-li nemožné) je nalézt např. možnost komunikace mezi jazykem ekonomických věd a mezi jazykem věd právních.

Dnešní pokroky lékařských věd ve zkoumání lidského mozku jsou oprávněnou příležitostí k hledání využití těchto poznatků např. v teorii a praxi investičního rozhodování (Jandus, Vencl, 2016).

Zcela jistě je mezioborové zkoumání inspirativní, skutečně interdisciplinární přístupy nutno pozitivně hodnotit; bohužel někdy může jít o pouze předstíranou snahu (Pavlát, 2014, s. 45-53).

Odmítáme snahu, kdy si někteří badatelé vytvářejí celé umělé systémy tím, že si různé pojmy „definují po svém“, aby se tzv. zviditelnili za účelem vyššího odbytu svých „produktů“.

Závěrem: Inspirace spíše ano, ale i zde s uplatněním zdravého rozumu.

Sedm bariér (alias nemocí) společenskovědního výzkumu na vysokých školách

- Fragmentace výzkumu FT. (Každý je nucen psát, ale cituje jen účelově, minimální týmová spolupráce.)

- Přemíru údajů nelze zvládnout. (Údaje jsou vyžadovány, ale v honbě za jejich původností se snižuje jejich ověřitelnost.)

- Nebezpečí úzké specializace aneb pro stromy nevidět les. (Dílčí poznání má minimální využitelnost v praxi, ale splňuje všechny formální znaky uznaného výstupu.)
- Orientace na dílčí, druhořadé otázky. (Vyhýbání se zásadním tématům, které přece nepatří do „slušné vědy“.)
- Pseudoproblémy. (Vznikají v rámci únikových témat pod vlivem vykazování vědy dle „zadaných standardů“.)
- Nedostatek prostoru i času k diskusi. (Již zmíněná absence týmovosti.)
- Administrování výzkumu. (Neustále narůstá administrativní zátěž, nejružnější omezení toho, co lze uznat za náklady na vědu a co lze uznat jako výsledek vědy, kritéria jsou natolik nepřehledná, že se v nich ten, kdo se věnuje tvůrčí badatelské práci, dokáže jen s velkými obtížemi orientovat.)

Fragmentace předmětu výzkumu

Fragmentace předmětu výzkumu v určité instituci (universitě, fakultě, katedry) je přirozeným důsledkem specializace badatelů působících v dané instituci.

Pokud již v dané instituci působí badatel zaměřený na zkoumání určitého tématu, připadá mi jako logické, že daná instituce danému specialistovi nebrání zabývat se problémy v rámci jeho specializace a že ho – přímo nebo nepřímo – nenutí přecházet na výzkum jiných problémů, na které daná instituce v určité době hodlá koncentrovat své vědecké úsilí (např. získá-li nějaký významnější grant).

Větší instituce jsou ve výhodě potud, že obvykle v řadách svých vysokoškolských pracovníků naleznou pracovníky, kteří se dosud výrazně vědecky neprofilovali. Tito pracovníci mohou úspěšně být zařazeni např. do týmového výzkumu, vedeného zkušenějším specialistou. Předpokládá to ovšem mj. i rozumnou personální práci, která to podporuje, a předpokládá to i aplikaci motivační složky; formální (nebo i direktivní) začlenění typu „aby někdo někde v něčem byl“ obvykle nepřinese očekávané výsledky.

Přemíru údajů nelze zvládnout

Obrazně lze porovnat pokus o hledání řešení určitého problému k cestě horolezce s cílem dostat se na vrchol „Mount Everestu“. Není to však tak docela pravda, protože vrchol Mount Everestu neroste, ani se nám při výstupu nevzdaluje, kdežto cíl výzkumu – obrazně řečeno: Mount Data – při aplikaci metody „data mining“ stále roste a vzdaluje se kamsi do nedohledna.

Řešení spočívá v umění třídit získávané údaje na údaje podstatné a údaje nepodstatné pro řešení výzkumného problému. Pak ani Mount Data nemusí vyrůst do nedohledna. Ovšem jdeme-li „správnou“ cestou.

Pokud se badatel pokouší vyškrábat se na horu nevhodnou cestou nebo příliš rychle, nemusí to dobře dopadnout. Severní stěna nejvyšší hory světa je toho dokladem. Pokud jde o vědecký vzestup, analogií jsou příklady předčasných pokusů příliš ambiciózních jedinců dostat se na horu za každou cenu.

Proto raději: *festina lente* (spěchej pomalu). K vědecké práci nutně patří skromnost a pokora. Antické „Vím, že nic nevím“ by mělo patřit k etickému vybavení každého vědce.

Nebezpečí úzké specializace, aneb pro stromy nevidět les

Čím více se budova vědeckých poznatků v určité vědní oblasti rozrůstá, tím větší potřeba detailního, specializovaného bádání nastává. Zároveň však tento přirozený proces může nastávajícího specialistu oslepit natolik, že se při přílišné koncentraci na určitý detail jako cíl svého snažení zamotá do houštin obvykle rostoucích na okraji lesa a pronikne-li jimi úspěšně až do lesa, čelí riziku, že nepozná, že už v lese je. Nastává situace, že hledá jednotlivý strom (jako cíl svého specializovaného bádání), aniž by si uvědomil základní skutečnost, že onen strom je součástí lesa. To, že náš badatel "pro stromy nevidí les", může znehodnotit i výsledky jeho bádání.

Chceme-li zůstat objektivní, uveďme, že zcela opačnému riziku čelí „generalista“, který se pohybuje v lese, ale přitom není schopen říci cokoliv rozumného a užitečného ani o jediném stromu.

Dostatečná znalost problematiky vztahů mezi obecným a zvláštním atd. může sloužit jako prevence proti profesionální slepotě.

Orientace na dílčí, druhořadé otázky

Otázka priority při vymezování cílů vědeckého bádání v současné době nabývá téměř obludných rozměrů a její přijatelné řešení se pravděpodobně odsouvá téměř do nedohledna: co dřív, když „na to nejsou peníze“?

Přitom i pouhým „selským rozumem“ (jako korektivem pro demagogická a manipulativní „zdůvodňování“ ze strany establishmentu) lze naprosto bezpečně zjistit, že na uměle vyvolávané „potřeby“ a nesmyslné choutky určitých skupin společnosti se denně vyplývá takové množství prostředků, že by téměř okamžitě pomohly zlepšit život milionům lidí doma i ve světě. Konstatování, že „jde o etický problém“ patrně nestačí. Uspokojivým řešením asi není ani charita nebo sponzoring (v dnešním častém pojetí jako nástroj daňové optimalizace nebo získání jiných výhod včetně krádeže myšlenek).

Vraťme se však k ekonomickým vědám. Ponecháme-li stranou tradiční diskuse (spojené se soupeřením různých oborů o granty, s úvahami o vztazích výzkumu na vysokých školách k výzkumu ve speciálních výzkumných institucích atd. atd.), základní kritérium pro rozlišení významnosti zkoumání ekonomické reality je pravděpodobně lze charakterizovat jako aktuálnost daného problému v časovém horizontu podmíněném existencí disponibilních finančních prostředků. Ani to ale asi nestačí.

Kromě „aktuálních“ problémů existují i nadčasové otázky (s dlouhým časovým horizontem), jimž se nelze vyhnout, nebo otázky zdánlivě nevhodné nebo nepotřebné (tzv. *ad usum delphini*), jejichž proměna v aktuální, prvořadé, může v podstatě kdykoliv nastat. Existuje však i kategorie tzv. pseudoprotblémů.

Pseudoprotblémy

Pseudoprotblémy (a pseudodiskuse) mohou vznikat z mnoha příčin. Někdy vznikají z nepochopení určitých tvrzení, jindy bohužel i ze snahy některých badatelů o tzv. zviditelnění. Zkoumání pseudoprotblémů může být spojeno i s odváděním pozornosti od skutečných problémů, které by měly být řešeny, tj. v pokusech o manipulaci příslušníků vědecké obce tzv. vymýváním jejich mozků.

Pseudoprotblém obvykle nemá žádné přijatelné řešení. Je to balast, plevel a nakažlivý parazit. Zpopularizovaný pseudoprotblém často bývá zneužíván k tabuizaci skutečných problémů a znemožňování odhalení skutečných příčin skutečných problémů. Klasický příklad: pseudodiskuse o migraci, odsunující (neférovým apelováním na ušlechtilé lidské emoce) objektivní hledání např. příčin migrace tam,

kde tyto příčiny skutečně jsou. (Viz historik Vondruška o vymývání mozků; pořad ČT 2 dne 8. 10. 2016 „Pod sluncem tma“ aj.)

Nedostatek prostoru i času k diskusi

Běžným jevem na mnoha vysokých školách je nedostatek příležitostí k plodné diskusi. Pořádání odborných konferencí nemůže nahradit diskusi mezi specialisty, kteří o výsledcích obvykle mohou na konferencích podat pouze základní informace; na diskusi nezbyvá čas. I zde v Česku jsou značné rezervy. Čím dříve si badatel vytvoří systém, umožňující mu promluvit si (nebo dopisovat) s kolegy věcně o vědeckých problémech, na které při svém bádání narazil, tím větší je pravděpodobnost, že se nebude cítit jako onen pověstný „kůl v plotě“, tak dobře známý z naší moderní historie. Podmínkou ovšem je, aby badatel sám byl připraven pomáhat svým kolegům.

Administrování výzkumu

V neposlední řadě: Vedení evidence výsledků výzkumu je velmi důležité jak s hlediska každého badatele (jako doklad o jeho vědecké činnosti), tak z celospolečenského hlediska (jako podklad nezbytný k porovnávání výsledků „národního“ výzkumu s výsledky jiných zemí).

Má-li tato činnost mít smysl, neměla by evidence výsledků vědecké práce na vysokých školách být spojena se zbytečnou byrokracií. Měly by být zjišťovány pouze podstatné skutečnosti, které vysoká škola potřebuje shromažďovat jednak pro svou potřebu (kariérní postup vysokoškolských učitelů), jednak pro potřebu úřadů, které odpovídají za předávání údajů o vědě a výzkumu na vysokých školách do zahraničí.

Evidence ovšem není totéž, co měření „kvality výsledků,“ což je mnohem složitější. Je veřejným tajemstvím, že v Česku existují značné rezervy jak v evidenci, tak v hodnocení výsledků. V metodologii měření kvality není mnoho otázek jasných, což mnohé země vede k vypracovávání vlastních „národních“ systémů evidence i hodnocení. Bohužel asi ani v budoucnosti nelze očekávat výraznější změny k lepšímu.

2.2 Problémy na straně teorie a na straně praxe

Problémy na straně teorie

Začneme "kritikou do vlastních řad", tedy tím, jak vidíme problémy na straně teorie (v oblasti vědecké a výzkumné činnosti):

Metodologické problémy

Podstatná část těch, kteří aktivně působí ve vědě, si **neuvědomuje, že součástí předmětu vědeckého bádání či výzkumu je i reflexe (teoretická analýza) problematiky vztahu teorie a praxe v dané oblasti bádání.** Výsledkem jejich bádání je tak to, co si nedokáže najít cestu k uplatnění v praxi, protože tato cesta není jednoduchá, a pokud k překonání nejrůznějších překážek nenajdeme oporu v teorii, nic se nepodaří.

Psychologické problémy

Každý, kdo působí v oblasti vědy a výzkumu, musí mít silnou vnitřní motivaci. Bez té nejde v dané oblasti obstát. Do této branže se nechodí za pohodlným výdělkem. Když je však cesta od teorie k praxi složitá, když se badatel dopustí výše uvedeného metodologického pochybení, začne si místo poctivého hledání cesty k praktickému využití svých poznatků, hledat **náhražku v podobě subjektivní představy o užitečnosti svého bádání.** V lepším případě se stáhne do oblasti velmi

specializovaného bádání, které je dostatečně vzdálené praktickému využití, může tak mít dojem, který je částečně i oprávněný, že někdy někdo jeho výsledky nějak využije. Plní více či méně užitečnou funkci, ale opouští prostor, za který věda nese odpovědnost. V horším případě si dělá falešnou představu o tom, v čem je jeho výzkum přínosný, považuje se za nepochopeného a má s tím nejrůznější problémy. V nejhorším případě považuje za kritérium své úspěšnosti "oficiální uznání" a propadá honbě za tituly, kterou nahrazuje minimální (někdy nulový, ale mnohdy i záporný) přínos své práce. Blokuje rozvoj vědy, deformuje vědu, zasluhuje se o to, aby se na ni její potenciální uživatelé mohli dívat jako na svou služku, aby v jejich očích byla věda něčím zcela nepotřebným a sterilním.

Problém setrvačného vidění

Nejedná se o metodologické pochybení, jako v prvním uvedeném případě, ale o nedostatek tvůrčích schopností příslušného vědeckého pracovníka. Základem jakékoli tvůrčí činnosti je totiž schopnost přesahu, schopnost uvidět (interpretovat a pochopit), že "to, co se doposud vždy mělo tak a tak, může být a také je jinak a jak jinak je". Věda klade mimořádně velké požadavky na tuto schopnost. Schopnost prolomit bariéru setrvačného myšlení, přesáhnout stávající horizont poznání, přijít s novým (a také srozumitelně sdělit nové), zahrnout nové do stávajícího systému poznání, v návaznosti na stávající systém poznání a rozšířit tím systém stávajícího poznání. **Žijeme v přelomové době a setrvačné vidění je největší překážkou pochopení toho, o co jde.** (Mimo jiné – v návaznosti na předcházející bod – je nikoli-setrvačné myšlení z vědy vytlačováno v důsledku výše řečeného, ale o tom již pojednává následující bod).

Problém organizační

Pokud dojde k výraznějšímu oslabení vztahu mezi teorií a praxí (teorie je "vypuzována" praxí z důvodů, o nich budeme hovořit, až se budeme zabývat problémy na straně praxe), mají zelenou v oblasti vědy ti, kteří přispívají (často nevědomě) k zastírání reálných problémů, kteří se snadno nechají zlákat k honbě za tituly coby náhražce realistického hodnocení vlastního přínosu. Ukazuje se, že věda má velmi silnou vnitřní odolnost vůči tomuto tlaku, že fungují vnitřní kritéria vědeckosti, která se vytvářela po tisíciletí a v novověku prošla těžkou zkouškou, aby nakonec na dlouhou dobu převážila. Vnitřní kritéria vědeckosti mají i v současné vědě své odhodlané a kvalifikované nositele. Vnější tlak na vědu a neexistence kritérií reálného efektu však vede k posílení pozic těch, kteří jsou jen organizátory vědy, mění je ve správce a nakonec poslušné slouhy (kteří však nepřicházejí o své ambice). To nestačí k tomu, aby vědu jako takovou zahubili, těch, kteří "vědí, co je věda", a brání skutečnou vědu, je dost, stačí to však k tomu, aby byla věda dezorganizována, aby se nedokázala ozvat, aby se ještě více odchýlila od potřeb praxe. Výsledkem je mimo jiné i to, že ve vědě přibývá vykazování tzv. vědy v míře, která citelně zabírá prostor pro samotný výkon skutečné vědy.

Problémy na straně praxe

Jak vidíme problémy na straně praxe (praxe současných institucí výkonné moci i praxe politického soupeření jednotlivých politických subjektů včetně opozičních):

Nejdříve uvedeme příčinu všech ostatních příčin problémů:

Tou je skutečnost, že **institucionální systém společnosti je výrazně kontaminován tím, co nazýváme struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.** Tedy tím, že **prakticky všude, kde se**

rozhoduje o moci a uchování moci, ale i potrestání porušování toho, co poškozuje společnost a její členy, se prosadili ti, co na sebe vědí něco difamujícího, něco, čím poškozuji společnost či ostatní občany, a tato "rakovinotvorná" elita se vzájemně vydírá, kryje i protěže v institucionálním systému společnosti. Slouží jako reálný základ současné globální moci, která je udržována uplatňováním dvojího metru, prestižním prosazováním rozhodnutí založených na uplatňování dvojího metru; konkrétně pak těch rozhodnutí, která byla jako inside informace selektivně předem avizována sluhům globální moci působícím v jednotlivých kategoriích. To je doprovázeno vyvoláváním a hrocením konfliktů. **Současná globální moc a její lokální průměty potřebují změnit vědu ve služku zastírání problémů a v této logice potlačují pokusy o orientaci vědy na řešení skutečných příčin problémů, které nejen trápí společnost, ale které dnes již přerostly meze únosnosti a ohrožují přežití společnosti jako takové.** Podrobněji v předcházejících monografiích (Valenčík a kol. 2014, 2015, 2017), zejména *Slovníček původních pojmů* (Valenčík a kol. 2014, s. 93-94). V této monografii některé další poznatky uvedeme v podkapitole 6.4. *Nutnost perspektivní a srozumitelné vize řešení problémů.*

Nyní k dílčím problémům, které se od této podstaty fungování současné globální moci a jejích lokálních průmětů odvíjejí.

Problém autodiskreditace vědy

Začneme opět kritikou "do vlastních řad", tj. tím, za co si může věda sama. Praxe (institucí výkonné moci i politických subjektů) si vědy neváží, resp. neváží dostatečně, nevidí v ní dostatečnou oporu. Vidí její reprezentaci a považuje vědu (máme zde na mysli vědu zaměřenou na poznání společenského dění) za odtrženou od života a o samotné reprezentaci vědy se domnívá, že neumí nic jiného než nárokovat peníze. Politická reprezentace si často ani nedovedou představit, že by ve sféře vědy, mohlo vzniknout něco užitečného, něco, co by mělo být bráno vážně.¹

Problém podřízení prostředků na vědu "tunelování shora" za účelem "návratnosti" prostředků investovaných do politiky

Jedná se o poměrně nový fenomén. Autorita vědy již oslabila natolik, že i prostředky určené na její financování začínají být tunelovány. Prostředků na vědu a zejména "prakticky zaměřenou" vědu přibývá značným tempem. Způsob jejich rozdělení je však stále více **podřizován tomu, aby připadly nikoli tam, kde se dělá věda, či tam, kde může dojít k uplatnění vědy, ale aby zvýšily rentabilitu politického investování.** Prakticky orientovaný výzkum je uznán teprve tehdy, když přes zapojení státních či soukromých institucí **převádí většinu prostředků politickým investorům, kteří za příslušnými institucemi stojí.** Dokonalosti v tomto směru dosáhl slovenský (dnes již odstoupivší) ministr školství, který prostředky na vědu přehrál do účelově založených firem (za což musel následně odstoupit). I u nás platí, že o rozdělení prostředků na vědu se někdy nerozhoduje podle skutečného přínosu, ale předem, podle klíče "politické rentability". Nejde o to, že prostředky na vědu a její spojení s praxí jsou vyvedeny. To je ta nejmenší škoda. Mnohem **horší je,**

¹ K jedné z typických epizod, která souvisí s přehlíživým vztahem vědy a politické reprezentace, došlo před únorovým mimořádným sjezdem ČSSD a na samotném sjezdu. Významní představitelé vědy působící v odborném zázemí této strany se pokusili svým dopisem předsedovi ČSSD připomenout, na jejich aktivitu nebyla prakticky žádná reakce, viz:

Další vzpoura v ČSSD. Vedení strany se postavili odborníci. Novinky 8. 2. 2018. Dostupné: <https://www.novinky.cz/domaci/462815-dalsi-vzpoura-v-cssd-vedeni-strany-se-postavili-odbornici.html>

že jsou tím blokovány potřebné výzkumy a že vyvedené prostředky pak spíše slouží k posílení pozic těch, kteří rozvoj skutečné vědy úspěšně blokují.

Problém setrvačného vidění reality

Souhrnným důsledkem výše uvedeného je **setrvačné vidění reality současnými reprezentanty státu**. Žijí v představě, že vše je předem rozhodnuto, přijít s něčím novým není možné, normální je to, co normální není, současná globální moc je dostatečně mocná, aby stálo za to snažit se jen o to dostat se z nižší kategorie slouhovství do vyšší. **Past setrvačného vidění reality**. Ti, co do této pasti spadli, ti, co jsou v tenatech setrvačného vidění reality, si neuvědomují přechodnost a neudržitelnost toho typu moci, kterému slouží. A už vůbec nejsou schopni překročit práh setrvačného vidění vývoje společnosti. I pokud se někdo z nich nadchne pro něco "nového" (jako v případě diskusí kolem tzv. Průmyslu 4.0), podřídí to svému setrvačnému vidění reality, aniž by pochopil, s jakými komplexními problémy reality jeden z dílčích aspektů současných technologických změn souvisí. Přitom klíčem k pochopení současné reality je právě schopnost vidět přelomový charakter současné doby, která je svým obsahem srovnatelná se změnami, které přinesla průmyslová revoluce nejen v ekonomické, ale i politické, sociální a samozřejmě i vědecké oblasti.

Jak problémy vztahu teorie a praxe řešit

Nyní se pokusíme odpovědět na otázku, jak problémy ve vztahu mezi teorií a praxí řešit.

1. Předně a především, udělat předmětem svého bádání to nejdůležitější

Vztah mezi rozvíjející se společenskou vědou a problémy společenské praxe (toho, o co jde) se musí stát legitimní součástí společenskovedního bádání, předmětem výzkumu. A ještě konkrétněji. Pokud hovoříme o tom, že institucionální systém společnosti je výrazně kontaminován tím, co nazývám struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad, pak mimo jiné a zejména tato problematika se musí stát předmětem intenzivního společenskovedního výzkumu. Jako taková by měla být pojmenována, být předmětem bádání i vědeckých diskusí, měly by být zvažovány různé vědecké alternativy, prověřovány empirickým výzkumem a podobně. Přesně tak, jako když zkoumáme jakýkoli jiný problém. Tento krok může učinit věda sama. Bez pochopení toho, kam až to došlu, bude věda vždy o několik kroků zpět, hromadění problémů bude vědu "přebíhat" v takové míře, že si s odpovědí na otázku, co dělat, jak problémy řešit, nebude věda vědět rady. Stačí k tomu jen trochu odvahy a vlastního rozumu. A pak bude jen dobře, když se o tom, jak interpretovat různé jevy, povedou vášnivé teoretické (zdůrazňujeme teoretické) diskuse. Tento krok má dva aspekty:

1.1 Jedná se o specializovanou oblast společenskovedního bádání. Jakkoli je významná a dnes se jí věda prakticky nezabývá, jedná se jen o dílčí problém a jako takový by měl být uchopen specialisty, kteří se na dané téma zaměří.

1.2 Na druhé straně, téma je natolik významné, že podmiňuje výstup velké většiny ostatních společenskovedních bádání do praxe. To znamená, že by v chápání dané problematiky na základě výsledků specializovaného výzkumu měla být vědecká obec **gramotná**, měla by vědět, o co jde a jak to souvisí s uplatnitelností výsledků v té či oné oblasti bádání.

2. S tím souvisí potřeba zvrátit nepříznivý trend od individualizace a partikularizace výzkumu k týmovosti

Pokud by v technických vědách byla týmovost na úrovni té, která panuje ve společenskovědním výzkumu, pak by nebylo možné vyrobit ani šicí stroj. 99 % společenskovědního výzkumu může ovlivnit praxi jen a jen tehdy, když je součástí cíleně zaměřené týmové práce. A tu se podařilo hodně narušit. Přitom jde o tři rozměry týmové práce:

2.1 Interdisciplinaritu (horizontální dimenzi), tj. čím je výzkum blíže k praxi, tím více si vyžaduje spolupráci jednotlivých disciplín.

2.2 Teoretickou reflexi samotné problematiky vztahu teorie a praxe v rámci týmů (vertikální aspekt). Každý dobrý tým se v rámci vnitřní dělby vědecké práce musí zabývat (a to kvalifikovaně, vědecky) problematikou uplatnitelnosti výsledků. (To souvisí s prvním bodem.)

2.3 Mezigenerační (exogenní aspekt), tj. spolupráce více (2 až 4) generací v rámci výzkumu. Pro stabilní rozvoj společenských věd jsou důležité zkušenosti z vývoje společenské vědy, z toho, jak docházelo k novým objevům, jak se pojetí vědy měnilo, na jaké problémy narážela. Invenčnost a schopnost přesahu stávajícího poznání má mimořádně významnou oporu právě v prožitých a zažitých zkušenostech z aktivní účasti na rozvoji vědy.

3. Zabudovat do prezentace výsledků vědy očekávaný odhad uplatnitelnosti výsledků

Dnes už prezentace vědy (předepsaná struktura článků či dalších výstupů) dosáhla téměř dokonalosti. Chybí v ní však explicitně (a implicitně v podstatě vymizel) bod „**předpokládaný způsob uplatnění výsledků v praxi**“, tj. odhad toho, jak si autor představuje, že by se jeho výsledek mohl v praxi uplatnit – přímo (ovlivnit činnost instituce) či nepřímo (prostřednictvím využití v oblasti dalšího zkoumání). Stávající praxe rozdělení na základní a aplikovaný výzkum slouží k tomu, že se na jedné straně od praxe zcela odpoutává "bádání pro bádání" (píše se v očekávání, že napsané bude citováno, ale dál už nikdo nevidí), prakticky orientovaný výzkum je pak podřízen libovůli institucí, které rozhodují bez teorie. Toto rozdělení vědu jako takovou ničí. Proto je nutné:

3.1 Pokud jde o horizontální aspekt rozvoje vědy (tj. "bádání pro bádání") alespoň naznačit, k čemu nakonec povede, jakou představu o praktickém vyústění badatel má, či poctivě říci, že jen tuší význam, ale žádnou konkrétní aplikaci nevidí.

3.2 Pokud jde o prakticky orientovaný výzkum, měl by se nikoli institucím podřizovat, ale navrhopvat změnu chování institucí, pokud stávající setrvačné chování institucí vede k hromadění problémů.

4. Nebát se popularizace

Když to jde ve složitých otázkách mikro- a makrosvěta, mělo by to jít i ve společnosti. Společenské vědy by měly být nesrovnatelně aktivnější ve srozumitelné, dobře popularizované prezentaci výsledků svého bádání.

5. Nehledět jen do zahraničí, máme kvalitní lidi i u nás

Vidět "zdrojové poznání" jen zahraničí rozbíjí horizontální spolupráci, bez které není možné uplatnění v praxi v lokálních podmínkách. (U nás se projevilo např. ostudným opomenutím 50. výročí prvního vydání Richtovy "*Civilizace na rozcestí*" v roce 2016. Na druhé straně musí zůstat zachován důraz na profesionalitu: poměřovat se se zahraničím, vnímat nové trendy. (Tak jako R. Richta velmi poctivě podrobil kritice Galbraithovu teorii spotřeby (a byl za to samotným Galbraithem pozitivně oceněn.)

2.3 Přesah – nejdůležitější krok v rozvoji poznání

V rozvoji poznání hraje zcela klíčovou roli pochopení toho, **jak dochází k přesahu stávajícího poznání**. Nejde jen o identifikování a pojmenování tohoto fenoménu, ale o jeho zachycení z více hledisek, o jeho analýzu, o jeho spojení s komplexní představou toho, **co se při přesahu stávajícího poznání odehrává**, jaké má tento přesah formy.

V nejobecnější rovině můžeme říci, že přesah má následující formu: **Doposud, v rámci té zkušenosti, kterou jsme měli, v rámci těch pozorování, které jsme učinili, platilo, že „vše se má tak a tak a ne jinak“; nyní, v důsledku změn, ke kterým došlo buď vývojem předmětu poznání, nebo v souvislosti s nástroji pozorování reality, které nám jsou k dispozici, zjišťujeme, že „to, co se mělo tak a tak, může být i jinak, přesněji – má se za těchto a těchto podmínek jinak“.**

Přesah v rozvoji poznání má dvě součásti:

- **Formální**, tj. od tvrzení „A je B“ přecházíme k tvrzení, za těchto a těch podmínek platí, že „A je ne-B“.

Ještě vyšší míru formalismu dosáhneme použitím binárního zápisu, kdy dosavadní poznání považuje alternativu „A je ne-B“ za neinterpretovatelnou:

AB

0 0

0 1

~~1 0~~ tato alternativa je v původním systému poznání neinterpretovatelná

1 1

V rozvinutějším systému poznání pak již interpretovatelná v nových podmínkách je.

ABC

0 0 0

0 0 1

~~0 1 0~~ výchozí podmínky (neplatí C) – „A je ne-B“ je neinterpretovatelná alternativa

0 1 1

1 0 0

1 0 1

1 1 0

~~1 1 1~~ v nových podmínkách (kdy platí C) je neinterpretovatelnou alternativou „A je B“

Podrobněji viz kapitola 7. *Metody myšlení (jak se vymanit z pasti stereotypů, uchovat duševní svěžest a odhalovat nové)* (Valenčík a kol. 2017, s. 55-63).

- Interpretační, kdy odhalujeme, jaký smysl má to, že v nových podmínkách platí „A je ne-B“, jak toto tvrzení interpretovat, jak si představit, co vlastně znamená.

Pří vývoji lidského poznání dochází k oběma postupům a jejich propojování:

1. Na počátku může stát nápad, že k vysvětlení určitého problému musíme přistoupit na nějakou (slovy N. Bohra „dostatečně šílenou“) myšlenku. Tu nejsme schopni v rámci doposud platné zkušenosti interpretovat, nicméně hledáme, zda a jak by za nových předpokladů mohla být interpretovatelná. Původní invence nabývá konkrétnější podoby (dělitelnost nedělitelného, tedy atomu; různé plynutí času v závislosti na rychlosti, kterou se pohybujeme; cyklická sloučenina atd.). Přechod k novému poznání je často spojen s překonáním nejrůznějších předsudků či odhalením skrytých předpokladů.

2. Na začátku stojí jevy, které jsou v rozporu s tím, co jsme doposud znali. Tj. setkáváme se s interpretací přesahu, ale ještě nejsme schopni přesně pojmenovat (vyjádřit v pojmech, k čemu vlastně došlo, co přestalo platit). Postupně se naše pozornost koncentruje k jádru problému, které jsme schopni následně vyjádřit formou tvrzení, které nebylo dříve interpretovatelné (neplatilo), v nových podmínkách však již interpretovatelné je (platí).

Obě cesty k uskutečnění přesahu se vzájemně prolínají, zpravidla trvá nějakou dobu, než se stává zřejmým a zřetelným pro širší odbornou veřejnost, že dochází k podstatnému posunu ve vědě. Důležité je, že každý nový poznatek, pokud je dostatečně významný, není spojen jen s nějakou formální konstrukcí, ale i vytvořením představy o tom, co se změnilo. Představa, kterou si odborníci v dané oblasti vytvářejí, je důležitá k propojení teorie s pozorováním, s praxí, zejména však je důležitá, pro **pochopení** toho, o co jde.

Ve společenských vědách a při jejich interakci s vývojem veřejného vědomí a sebevědomí lze rovněž identifikovat fenomén přesahu. A to i přesto, že vlivů, které jej překrývají, bývá ve společenské realitě více. Navíc je jednou z významných odlišností společenské reality od té, kterou se zabývají fyzici a většina dalších přírodovědeckých disciplín, že komunita teoretiků je mnohem více oddělena od komunity uživatelů výsledků jejich badatelské práce, než je tomu ve společenských vědách. Ve společenské realitě si i málo gramotní lidé mohou vytvořit pocit, že „tomu rozumí lépe“. To je jednou z bariér na složité cestě od společenskovedního poznání k jeho praktickému využití. Na druhé straně by oddělení komunity teoretiků od laické veřejnosti v jakémkoli společenském systému mělo značná rizika, protože by mohlo být nejrůznějšími způsoby zneužito.

Uvedeme několik příkladů **přesahů**, které byly či jsou důležité pro pochopení společenského dění, resp. měly či mají pro pochopení společenského dění zásadní význam:

Příklad první (z minulé doby): Takzvaný „základní ekonomický zákon socialismu“

Základní ekonomický zákon socialismu byl formulován jako „*co nejúplněji a stále rostoucí uspokojování potřeb obyvatelstva*“. Na místo toho byla zformulována alternativa „*takové uspokojování potřeb obyvatelstva, které se mění v rozvoj schopností člověka a které nacházejí plné uplatnění v rozvoji ekonomiky jako její nejvýznamnější zdroj*“. Šlo o typický přesah původního tvrzení. Ukazoval přímo na příčinu nízké efektivity systému, který se nazýval „socialistickým“. Systém nebyl schopen vytvořit podmínky pro uplatnění schopností lidí (svou roli sehrávala nomenklaturní držba moci, neexistence konkurence, což vedlo k nadvládě vztahů osobní závislosti nad schopnostmi a kompetencemi lidí apod.).

Příklad druhý (z minulé doby): Takzvaná „beztrždní společnost“

Mezi jedno ze základních dogmat minulého systému patřilo, že „*znárodnění výrobních prostředků vytvořilo beztrždní společnost*“. Vůči tomu už v padesátých letech přišel jugoslávský „revizionista“ (jak se tehdy říkalo) M. Djilas s tvrzením (rozšířeným do podoby ucelené koncepce vzniku tzv. „nové třídy“), že na realizaci vlastnických vztahů se podílí obyvatelstvo v zemích tzv. „socialismu“ velmi nerovnoměrně a že v důsledku toho vzniká nová třída, která si na základě realizace vlastnických vztahů vytváří privilegia, což povede k tomu, že se změní v třídu plnohodnotných vlastníků (Djilas 1958). Reálný vývoj mu dal zcela zapravdu.

Příklad třetí (ze současné doby): Takzvaná „Čtvrtá průmyslová revoluce“

Základní změna (jak ji veřejnosti předkládají někteří odborníci a některé politické subjekty), která probíhá ve společnosti, je tzv. „Čtvrtá průmyslová revoluce“. Proti tomu stojí pochopení současné přelomové doby jako změny, která je srovnatelná s průmyslovou revolucí jako takovou, jedná se ovšem o změnu ještě komplexnější a výraznější. Jde o změnu, kdy člověk (rozvoj a uplatňování jeho schopností) vstupuje do ekonomiky mnohem více než v předcházející etapě rozvoje společnosti. Tak jako v průmyslové revoluci se průmysl prosadil jako dominantní sektor, tak se v nyní probíhající zásadní historické změně prosadí jako dominantní sektor odvětví produktivních služeb.

Příklad čtvrtý (ze současné doby): Takzvaný politický program stran

K tomu, aby byla politická strana úspěšná, stačí podle představitelů staré politiky definovat soubor priorit, které se politická strana zavazuje voličům plnit. Oproti tomu stojí pojetí nové politiky, které odpovídá zlomovému charakteru současné doby (a historickému excesu, ve kterém se společnosti ocitla v důsledku hromadění problémů vyvolaných setrvačným vývojem). Jeho základem je, že úspěšný politický subjekt (např. politická strana) musí vycházet z pochopení složitého procesu vývoje veřejného vědomí a sebevědomí, zapojit se do tohoto procesu tak, aby získal dostatečnou důvěryhodnost pro roli, kterou tento subjekt v politickém vývoji chce sehrát, pomáhal tak lidem uvědomovat si a realizovat jejich priority prostřednictvím komplexního využívání demokratických postupů, které jsou k dispozici.

Ve všech čtyřech případech jde o zásadní přesah původního poznání, kterému se ovšem ti, kteří schopnost přesahu ztratili (často proto, že jejich společenská pozice souvisí s udržováním výhod pocházejících ze setrvačného vývoje) brání. Tak to už ve společenské realitě chodí a žádné jednoduché řešení tohoto problému neexistuje.

Individuální schopnost přesahu je významná v několika směrech:

- Při pochopení toho, o co ve společnosti jde, jaké jsou příčiny problémů, na které člověk naráží, a jak je řešit.
- Návazně na to i při naplnění přirozeného bohatství lidského života, které je spojeno s celoživotním rozvojem a uplatňováním schopností.
- Při vyhodnocování vlastních zkušeností a kritickém přejímání zkušeností druhých.
- V obraně proti manipulaci, která využívá nejrůznějších bariér rozvoje lidského poznání – předsudků, zakořeněných stereotypů, náboženských dogmat, uplatňování politiky dvojího metru apod.
- Při běžné mezilidské komunikaci, kdy na jedné straně je člověk schopen ke svému duševnímu obohacení využívat odlišné názory a nové poznatky druhých lidí, současně i svoje vlastní poznatky sdělovat srozumitelnou formou.
- Při eliminování rizik selhání lidské psychiky, která popisuje behaviorální ekonomie (a o kterých pojednáme v 5. kapitole).

Literatura:

- BEDRETDINOV, R. 2016. *Evolution of the economic paradigms*. In: On Financial Markets and Financial Markets Infrastructures (Selected topics). Prague, Czech Republic. Curriculum, 2016. Chap.1. ISBN 978-80-87894-05-7.
- DJILAS, M. 1858. *Nová třída*. Praha 1958.
- JANDUS, V., VENCL, J. 2016. *New method of predicting share prices*. In: On Financial Markets and Financial Markets Infrastructures (Selected topics). Prague, Czech Republic. Curriculum, 2016. Chap. 6. ISBN 978-80-87894-05-7.
- KUHN, T. 2016. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Thomas_Samuel_Kuhn. Staženo: 25. 10. 2016.
- NOVINKY. 2018. *Další vzpoura v ČSSD. Vedení strany se postavili odborníci*. Novinky 8. 2. 2018. Dostupné: <https://www.novinky.cz/domaci/462815-dalsi-vzpoura-v-cssd-vedeni-strany-se-postavili-odbornici.html>
- PAVLAT, V. (ed.) et al. 2016. On Financial Markets and Financial Markets Infrastructures (Selected topics). Prague, Czech Republic. Curriculum, 2016. Introduction. ISBN 978-80-87894-05-7.
- PAVLÁT, V. 2015. *K vědeckému výzkumu na vysokých školách*. In: Sborník z konference „Lidský kapitál a investice do vzdělání“. VŠFS Praha, 2015. ISBN 978-80-7408-127-9
- PAVLÁT, V. 2014. *On selected problems of interdisciplinary methodologies application in economic research*. In: Formuvanija rinkovoi ekonomiki. Zbirnik naukových prac, No. 31. Kijiv 2014. s. 45-53. (ISBN neuvedeno, pouze čísla národní evidence. Zahraniční recenzovaný časopis.)
- PAVLÁT, V. 2013. *Globální finanční trhy. Praha 2013*. VŠFS Eupress. Kap. 1 a 2. ISBN 968-80-7408-076-0.
- RICHTA, R. et al. 1966. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha: Svoboda, 1966. Dostupn: http://www.sds.cz/docs/prectete/eknihy/rri_cnr.htm
- VALENČÍK, R. a kol. 2014. *Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*. Praha, VŠFS 2014, ISBN 978-80-7408-103.
- VALENČÍK, R. a kol. 2015. *Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb?* VŠFS, z. ú. Praha, VŠFS 2015, ISBN 978-80-7408-126-2
- VALENČÍK, R. a kol. 2017. *Ekonomický základ odvětví produktivních služeb a zahájení komplexních reforem*. 1. vyd. Praha: Vysoká škola finanční a správní a.s., 2017, SCIENCEpress. ISBN 978-80-7408-150-7.
- WILLIAMS, K., BETHELL, R. et al. 2010. *Planning your PhD*. Palgrave, 2010. ISBN 978-02-30251-93-9.
- ZÁŠKODNÝ, P., ZÁŠKODNÁ, H. 2014. *Metodologie vědeckého výzkumu*. Prague, 2014. Online presentation: www.csrggroup.org. ISBN 978-80-87894-03-3.

3. Přejchod od Třetí ke Čtvrté průmyslové revoluci z hlediska teorie a praxe (skutečnost a vize)

Motto

David Hume: „Lakota – hnací síla průmyslu“

3.1 Úvod ke třetí kapitole

Přejchod od jednoho typu ekonomiky k jinému typu, který vždy byl spojen se vznikem nového uspořádání společnosti, odlišného od předchozího, právem lze označit za otázku *par excellence* dnešní doby, kdy již začínáme žít v nových podmínkách technicky vyspělejší civilizace 21. století.

Cílem této kapitoly je analýza složitosti přechodu od Průmyslu 3.0 k Průmyslu 4.0 a navržení kritérií evaluace vizí o této přeměně. Nejdříve se zabýváme srovnáním různých existujících pojetí a přístupů k povaze Průmyslu 4.0., návazně se pak věnujeme analýze vizí o budoucnosti Průmyslu 4.0; provádíme jejich klasifikaci, spolu s úvahou o jejich splnitelnosti a návrhem kritérií pro posouzení jejich věrohodnosti.

Těm, kdo se převážně nevěnují problematice Průmyslu 4.0 a s ním i přeměně v oblasti lidského kapitálu, a přitom nejsou nejběžnější ve filosofii, zpočátku činí určité potíže terminologie odlišná od setrvačného *mainstreamu*. To ale jen do té doby, pokud si ji alespoň částečně neosvojí.

Během studia literatury k otázkám přechodu k Průmyslu 4.0 a lidskému kapitálu se každý dříve nebo později musí smířit s tím, že jako jednotlivec nemá možnost daný problém obsáhnout v dostatečné šíři, natož hloubce. Dnešní věda (včetně humanitních vědních disciplín) – na rozdíl od vědy ještě cca před 50 lety – musí respektovat a aplikovat systémové, holistické a interdisciplinární přístupy k badání, a současně s tím také princip týmové práce, bez níž by mnoho z dnešních významných objevů vůbec nebylo možno učinit; měla by respektovat a uplatňovat etické principy, k nimž během svého vývoje dospěla.

Neznamená to však, že by pro jednotlivé, samostatně bádající badatele nezbývalo dosti příležitostí k vlastním výzkumům. Na jedné straně mohou mít možnost podílet se na kolektivních, teamových výzkumech; na druhé straně však by měla být uznávána svoboda jejich volby například pro individuální badání. Čím méně složitých nákladných zařízení je pro výzkum třeba, tím větší obvykle bývá prostor pro individuální badání. Zároveň však platí, že při zkoumání dílčích problémů mohou i jednotlivci sehrát klíčovou, naprosto ojedinělou a originální úlohu. Obtížněji si lze představit tuto situaci při zkoumání složitých otázek.

Přístup, který uplatňujeme, má kombinovaný charakter: je „definiční“ a „klasifikační“. Chce být i stimulační: mohl by přispět k diskusi snahou o tříbení pojmů, pokusem o klasifikaci tzv. vizí a některými dalšími náměty.

K charakteristice Průmyslu 4.0.

V bohaté literatuře k otázce tzv. Průmyslu 4.0, obvykle dnes ztotožňované s otázkou tzv. „Čtvrté průmyslové revoluce“, se lze setkat s mnoha různorodými přístupy k badání, k interpretaci a k hodnocení jejich dosavadních i očekávaných výsledků.

Podstata Průmyslu 4.0

Ani v současnosti není všeobecné shody v tom, **co vlastně je podstatou tzv. Průmyslu 4.0 a čím se toto nové stadium vývoje průmyslu liší od předchozí fáze označované jako „Průmysl 3.0“** Proč tomu tak pravděpodobně je:

1. Různé ekonomické subjekty přistupují různým způsobem k výzkumu, který podřizují zaměření a cílům své činnosti (např. jinak společnost zavádějící si sama „smart“ výrobu; jinak poradenská společnost propagující své služby; jinak vlády jednotlivých států, jinak nadnárodní společnosti, jinak mezinárodní organizace; jinak nezávislí badatelé, jinak novináři, jinak lidé na sociálních sítích atd.).

2. Problém je tak důležitý, že se svůj názor (z různých důvodů) cítí oprávněn nebo dokonce povinen vyslovit „kdekdo“, a to i tehdy, když v podstatě nemá potřebné znalosti (mj. proto narážíme i na různé evidentní nesmysly).

3. Prosazovat určitý názor (bez ohledu na to, jaký je) může být pro jednotlivce nebo entity „dobrý business,“ najde-li se sponzor nebo solventní objednatel, který dobře zaplatí.

K pochopení obtíží dospět k přijatelným výsledkům ve snaze o co nejsrozumitelnější uchopení problému, co vlastně se „Průmyslem 4.0“ míní, přispěje prezentace několika odlišných názorů, které se snaží co nejlépe vysvětlit, co všechno se vlastně pod názvem „Průmysl 4.0.“ skrývá. Vybrané názory badatelů z akademické sféry lze porovnat s názory z praxe: s názory podniků (společností), které již přechod k Průmyslu 4.0 zahájily, s názory velkých poradenských společností a také s výsledky analýz určených pro orgány EU.

Tabulka 3.1: Výběr charakteristik Průmyslu 4.0

I-Scoop (2017): „Průmysl 4.0 představuje současný trend automatizace a datové výměny ve výrobních technologiích. Zahrnuje kybernetické systémy, Internet věcí a cloudové výpočty. Vytváří tzv. chytré továrny (smart factories)“.

(I-SCOOP 2017)

Price Waterhouse Coopers - PwC (2016):

„Pojem „Průmysl 4.0“ chápeme jako Čtvrtou průmyslovou revoluci“.

(Price Waterhouse. Coopers 2016)

McKinsey (2015):

Tato společnost definuje Průmysl 4.0 jako digitalizaci zpracovatelského sektoru výroby, se senzory virtuálně zabudovanými ve všech součástkách výrobku a výrobních zařízeních, se všude zavedenými kybernetickými systémy a s analýzou veškerých relevantních dat. (McKinsey 2015)

Deloitte Suisse (2014):

Průmysl 4.0. je ztotožňován se Čtvrtou průmyslovou revolucí a vyznačuje se těmito prvky: 1. Vertikálním propojením chytrých výrobních systémů. 2. Horizontální integrací vytvořenou pomocí nové generace sítí tvorby hodnoty, včetně jejich integrace. 3. Celý hodnotový řetězec je inženýrsky propojen. 4. Zrychlení jeho fungování je dosahováno pomocí exponenciálních technologií.

(Deloitte Suisse 2014)

KPMG (2016):

Společnost popisuje integraci všech obchodních divizí, vytvářejících přidanou hodnotu a celý řetězec přidané hodnoty pomocí digitalizace.

(KPMG 2016)

Světové ekonomické fórum – Klaus Schwaab: The Fourth Industrial revolution (2016)

„Průmysl 4.0 je charakterizován řadou nových technologií spojujících fyzický, digitální a biologický svět; má vliv na všechny vědecké disciplíny, na ekonomiku a průmyslové obory; dokonce přináší nové myšlení o tom, co znamená být člověkem.“ (Schwaab 2016)

Výzkumná zpráva pro Evropský parlament (2016):

„Průmysl 4.0 představuje organizaci výrobních procesů založených na technologii a zařízeních, která mezi sebou autonomně komunikují v celém hodnotovém řetězci; model budoucí chytré továrny, internet věcí a internet služeb představují prvky Průmyslu 4.0“. (European Parliament Briefing 2016)

Evropský parlament – briefing (2015):

Průmysl 4.0 představuje skupinu rychlých transformací designu, výroby, fungování a služeb výrobních systému a produktů.

(European Parliament 2016)

Angela Merkelová v rámci briefingu (2015):

Průmysl 4.0 je „komplexní transformací celé sféry průmyslové výroby na základě splynutí digitální technologie a internetu s konvenčním průmyslem“.

(Merkel 2015)

Zdroj: Seznam použité literatury

Poznámka:

Některé společnosti vlastní definici Průmyslu 4.0 nahrazují charakteristikami jejích dílčích prvků.

V evropské literatuře o Průmyslu 4.0 je používáno mnoha odborných termínů, označujících jeho dílčí součásti (vesměs používaná v Evropě). (Mařík a kol. 2016, s. 238-255.)

V množství názvů nových technologií, z nichž některé se dosud neustálily a v evropských jazycích nejsou jednotně překládány a interpretovány, se odráží jejich postupný vznik. V řadě případů byly i méně významné změny některých technologií označovány novými názvy, což mělo zdůraznit význam těchto inovací.

Přístupy k porovnání odlišných charakteristik Průmyslu 4.0

Pro účely srovnání charakteristik Průmyslu 4.0, uvedených v tabulce 1, byla zvolena tři hlediska (viz tabulka 3.2), dostačující k identifikaci názoru daných subjektů na podstatu Průmyslu 4.0. Tato kritéria pro klasifikaci by pochopitelně bylo možno rozšířit.

Tabulka 3.2: Kritéria pro hodnocení přístupů k charakteristice 4.0

Kritérium

a) podle subjektu, který předkládá vymezení 4.0:

názor jednotlivce; názor jednotlivé firmy; názor velké mezinárodní poradenské společnosti; názor velké mezinárodní/nadnárodní společnosti; názor velké mezinárodní organizace.

b) podle druhu/typu vymezení 4.0: technokratické vymezení; politické vymezení, ekonomické vymezení, sociální vymezení;

c) podle ekonomické teorie, z které se v definici vychází:

neoliberální teorie, behaviorální teorie, jiné ekonomické teorie

Zdroj: Vlastní sestavení

Z výše uvedených „vzorků“ výkladu pojetí pojmu Průmysl 4.0 a jejich porovnání je zřejmé, že v každé z předkládaných charakteristik nebo definic se (přímo nebo nepřímo) odráží alespoň dva z dále uvedených znaků:

1. Zájem jednotlivých subjektů motivovaný ekonomicky.
2. Druh (typ) vymezení (technické, technologické, ekonomické atd.).
3. Výchozí teorie (nejčastěji ekonomická, ale eventuálně i jiná).

Např. z charakteristiky Průmyslu 4.0 formulované mezinárodní poradenskou společností Deloitte Suisse v r. 2014 je patrné, že vyzdvihuje do popředí technokratické prvky, což je důležité pro odbyt jejich poradenských služeb.

Poznámka:

Mnohé výrazy používané v různých vymezeních Průmyslu 4.0 – ač verbálně odlišné a uváděné do různých souvislostí – vyjadřují podobné nebo totožné skutečnosti.

Změny v pojetí Průmyslu 3.0 a 4.0 v letech 2011-2017

Od r. 2011 (BMBF) se chápání pojmu Průmyslu 4.0 postupně měnilo: od jeho pojetí jako fenoménu průmyslové výroby, vyznačujícího se zhruba do r. 2015 zdůrazňováním „smart industry“ a důrazem na řetězec tvorby přidané hodnoty pomocí digitalizace, nebo formulováním systémového pojetí tří tzv. klíčových vizí - vize horizontální integrace všech subsystémů, vize vertikální integrace všech subsystémů, vize plné počítačové integrace všech inženýrských procesů (vyznačující se v podstatě v technokratickém přístupu) se kolem r. 2016 dospívá k širšímu pojetí, kdy Průmysl 4.0 je častěji ztotožňován s procesem transformace nejen ekonomiky (v důsledku aplikace nových technik, výrobních a informačních technologií do různých sfér výroby a distribuce vyrobených produktů), ale i do sféry spotřeby (chápané jako cíl výroby); vznikají prvky teorie produktivních služeb s důrazem na člověka.

Novější charakteristiky (2017) již zahrnují do výkladu pojmu „Čtvrtá průmyslové revoluce“ i řadu dalších aplikací nových technik a technologií do nevýrobních oborů a přibývají další pokusy o co nejširší chápání procesů spojených s přechodem od tzv. Třetí průmyslové revoluce jako přechodu k novému, lepšímu a lidštějšímu uspořádání lidské společnosti. Není však obecné shody o tom, zda to znamená tzv. „změnu společenského řádu“ (ve smyslu přechodu od kapitalismu k něčemu, co již tak úplně není „kapitalismem“, ale co by umožňovalo trvalý rozvoj či růst (pomiňme různá adjektiva jako je „udržitelný“, „optimální“ aj.). Zde se již plně promítají různé ideologie, přičemž nelze jednoznačně říci, která z nich v současné době je přijímána většinově. Zdá se však, že dominuje technokratický přístup, který může být *prima facie* přijatelnější než ideologicky a konfrontačně orientované přístupy. Snaha o komplexnější přístup, který je podmíněn nutností promýšlet důsledky jednotlivých kroků transformace konkrétně pro jednotlivé obory, včetně dopadů na lidský kapitál, bude do budoucna sílit.

Složitost přechodu od Průmyslu 3.0 k 4.0

Znalost základních poznatků o pojetí Průmyslu 4.0, resp. Čtvrté průmyslové revoluce, je předpokladem pro pochopení komplexnosti tohoto přechodu, který by rozhodně neměl být považován pouze za technickou nebo technologickou záležitost (Valeník a kol. 2017). Postupně krystalizují také spolehlivější poznatky o charakteru dalšího průběhu transformace, které lze považovat za vysoce pravděpodobné, ne-li jisté.

Přinejmenším mezi tyto skutečnosti patří:

1. Uznání nutnosti postupnosti procesu průmyslové revoluce.
2. Rozdílnost zájmů hlavních aktérů přechodu.
3. Existence protikladných scénářů přechodu.
4. Vznik bariér limitujících tento přechod.
5. specifický problém řízení přechodu zemí EU.

Protikladné scénáře přechodu k Průmyslu 4.0

I když se pravděpodobně lze shodnout na tom, že „přechod“ nemá vést k demotivaci podnikání, tedy musí zachovat např. působení tržního mechanismu, spojeného s pokud možno racionální cenovou tvorbou, diskuse o tomto tématu pokračují a zřejmě i dále budou pokračovat, neboť představy o „cílovém stavu“ lidské společnosti se v pojetí zastánců „totální globalizace“ značně rozcházejí s názory těch, kdo nepovažují totální globalizaci za stav užitečný pro lidstvo ani ve vzdálenější budoucnosti.

Hlavní bariéry transformace

Hlavními a nejdůležitějšími bariérami, které omezují rychlost přechodu, jsou překážky politické, nikoliv ekonomické; značnou překážkou je neshodnost překonávání tzv. setrvačného myšlení.

Specifické problémy v Evropě:

1. Zájmy největších nadnárodních společností nemusí být kompatibilní se zájmy EU, tím méně se zájmy jednotlivých států.
2. Z postavení a ze současné filosofie bruselské Komise vyplynulo rozhodnutí komise vypracovat společnou politiku přechodu EU jako celku k Průmyslu 4.0, tj. regulace tohoto procesu.
3. Realizace společné politiky transformace v EU vyvolá značné obtíže a může ji silně zpomalit nechuť i případný odpor jednotlivých členských zemí nebo jejich skupin.

Jako příklad úvah o společné politice EU regulující transformační proces směrem k Průmyslu 4.0 lze uvést soubor klíčových otázek, které bude EU muset při tvorbě této politiky řešit. (European Parliament 2016.) Z obsáhlého výčtu otázek (v rozsahu cca 220 slov) vybíráme jen několik příkladů ze sedmi skupin otázek (ve volném překladu).

Tabulka 3.3: Klíčové otázky týkající se společné politiky EU

1. Která data o vývoji průmyslového sektoru v jednotlivých členských státech je nutno shromáždit?2. Co by mělo být cílem společné politiky?3. Na kterou cílovou skupinu se společná politika má zaměřit? Na které firmy, sektory, země bude mít dopad – jaký a jak velký?4. Jakými racionálními důvody má být odůvodněna aktivní průmyslová politika? (Tržní selhání, výstavba nových kapacit, odstranění opoždování za jinými státy.)5. Má společná politika být horizontální/funkční, nebo vertikální/selektivní? Má spočívat ve vytyčování strategických cílů, nebo má být reakcí na tlaky trhu?6. Má být společná politika orientována na produkty, nebo na trhy výrobních faktorů (práce, kapitál, půda, technologie)?7. Jak mají být měřeny a vyhodnocovány výsledky společné politiky?

Zdroj: Evropský parlament, tab. 2.6 Key questions.

3.2 Úvahy o vztazích mezi dnešní skutečností a vizemi jako představami o budoucí realitě

Metodologická poznámka

Budeme-li dále pojednávat o tzv. vizích a jejich vztazích ke skutečnosti, nutno stručně komentovat alespoň tyto pojmy: předpovědi, prognózy, odhady, vize. Obecně lze říci, že tyto pojmy se liší svým vztahem k realitě a způsobem jeho vyjádření.

Tabulka 3.4: Příklad slovníkové definice pojmů předpověď, prognóza, odhad, vize

<p>a) předpověď: výpočet nebo odhad budoucích událostí, zejména počasí nebo finančních trendů (Forecasting);</p> <p>b) prognóza: předpověď pravděpodobného výsledku určité situace (What is prognosis);</p> <p>c) odhad: přibližný propočtení nebo posouzení hodnoty, počtu, množství nebo rozsahu něčeho (What is an estimate);</p> <p>e) vize: schopnost přemýšlet o budoucnosti nebo ji plánovat s představivostí nebo na základě znalostí (What is a vision);</p>

Zdroj: Výkladové slovníky (viz seznam použité literatury)

Příklad slovníkové definice pojmů předpověď, prognóza, odhad, vize

Po bližším prozkoumání vztahu výše uvedených pojmů lze dospět ke zjištění, že tyto pojmy jsou v různých vědních oborech používány s ohledem na specifické potřeby těchto oborů a že jejich použití i v oboru ekonomických věd bývá nejednotné a diferencované. V praxi se výše uvedených pojmů často používá jako synonym. Ve výkladových slovnících je upozorňováno na tuto skutečnost a bývají uvedeny i příklady vět, v nichž jsou jednotlivé výrazy obvykle používány. V našem případě jde zejména o časté záměny výše uvedených pojmů, což znamená, že pojem „vize“ se stává neurčitým.

Některé druhy vizí (viz dále 3.3) lze považovat za specifické. Jde zejména o:

1. Tzv. vize „sci-fi“ (častý výskyt pojmu v médiích – denním tisku, v televizi, ve filmu i v literatuře).

2. Tzv. vize konstruované jako typ „poplašné zprávy“ (warnings); zřejmě patří do kategorie marketingových vizí. Ke dnešním oblíbeným tématům patří např. „vize“ přeměny člověka v robota nebo v počítač nebo otázky spojené s tzv. umělou inteligencí (často v souvislosti s katastrofickou představou zániku lidstva).

Naléhavá potřeba etických omezení

Již při konstruování a zejména pak při šíření vizí by měla být uplatňována omezení, odpovídající obecně přijímaným etickým normám a etickému cítění. I když dnes je běžné, že ve vizích „je vše dovoleno“, určitě by vize neměly urážet člověka a spíše by měly nabádat k etickému chování. Komercializace vizí (zejména vizí marketingového typu) je nebezpečná, může u adresátů vést ke vzniku mylných představ; poskytuje možnost nepřípustné manipulace (mj. vytváření pocitu nebezpečí, strachu nebo neodůvodněného optimismu, morbidních emocí, hnusu apod.) To vše podporuje názor, že představy nebo pocity některých umělců a pseudoumělců odporující představě společnosti o dobrých mravech by neměly být volně šířeny.

Klasifikace vizí

Pro naše další úvahy má určitý význam skutečnost, že pojmu „vize“ se v praxi obvykle používá ve spojení určitou konkrétní vizí. Daná vize pak obvykle dostane určitý název, který ji má odlišit od jiných druhů vizí.

Tabulka 3.5: Členění vizí podle sedmi hledisek

	Hledisko	Druh vize
1.	Podle obsahu	- technokratické, politické, ekonomické, sociální, jiné (kombinované) - novinářská, umělecká, literární
2.	Podle rozsahu	- globální - parciální
3.	Podle účelu/zaměření	- faktografická vycházející z faktů - přesvědčovací (marketingová)
4.	Podle výchozího přístupu	- mono-disciplinární - multi-disciplinární
5.	Podle volby vyjadřovacích prostředků	- modelové - verbální
6.	Podle metody konstrukce	- empirická („zdola-nahoru“), induktivní - teoretická („shora dolů“), deduktivní - historické analogie
7.	Podle délky období předpokládané vizí	- do 10 let (tzv. strategická vize) - do 15 let (tzv. dlouhodobá perspektiva) - nad 15 let do 35 let - nad 35 let (různé fikce, sci-fi)

Zdroj: Vlastní sestavení

Volná úvaha o vztazích mezi skutečnostmi a vizí

Skutečnost, jak známo, je vrstevnatá: každý vědní obor, který se jí pokouší zachytit, to činí způsobem, kterým mu to umožňuje jeho povaha (předmět zkoumání), jeho metody zkoumání, adekvátní postupy zkoumání a řada dalších faktorů. Tím je dána obrovská varieta poznatků: dostatek akumulovaných dílčích poznatků umožňuje formulovat vědecké teorie, které (zobecněním dílčích poznatků) opět umožňují zaměřovat další výzkum *pro futuro*. Každá teorie (podložená dostatečným kvantem poznatků) *de facto* spolurozhoduje mj. o časovém horizontu, na který lze predikovat (s diferencovanou mírou pravděpodobnosti) vznik dalších poznatků (včetně omezení, danými podmínkami vědecké práce v daném oboru). V dnešním světě, kdy nové poznatky, které byly získány zejména díky fyzikálním objevům a zkoumáním vesmíru, vedly ke vzniku nových pohledů na vztah mezi chaosem a řádem i v přírodě a lidské společnosti.

Jednotlivé vědní obory – porovnávané-li dosaženou úroveň jejich poznání – se v tomto ohledu navzájem i dosti značně liší. Tím se komplikuje i předvídaní celkových hranic poznání v určitém reálném čase. Pro krátkodobé předpovědi lze poměrně úspěšně již dnes využívat modelů, založených na určitých předpokladech (např. předpovědi počasí), a rovněž indexů sledujících celkový vývoj ve vymezené sféře, nebo metody ratingu. Čím delší časový horizont však je zvolen, tím více klesá pravděpodobnost věrohodnosti výsledků získaných pomocí vědecky podložených predikcí.

Z oblasti reálně zjištěných dat či faktů se přes predikce, prognózy či odhady, u nichž ještě lze předpokládat určitou racionalitu, dostáváme k vizím. Zde se lze přiklonit spíše k mírně pesimistickému názoru, že dnes se tato hranice „scvrkla“ na tzv. střednědobý časový horizont, tj. období do pěti let (což je způsobeno celkovým zrychlením vývoje výzkumu, zkrácením uvádění inovací do praxe a dalšími faktory). Pravděpodobnost destruktivních inovací, ovlivňujících technický, ekonomický i společenský vývoj se zejména vlivem překotného vývoje v šíření informací (internet), nových možností jejich zpracovávání (síťové modely apod.) i jejich skladování stále zvyšuje. Obrazně řečeno, zvětšuje se také (obrazně řečeno) vzdálenost mezi smysly zprostředkovanou realitou a tzv. virtuální realitou: pro většinu lidí se valná část již existujících technických vymožeností stává čím dál tím více nepochopitelnou. Jak si představit milisekundu? Nebo nano-rozměr? (Pfeiffer 2017). Ani nejsrozumitelnější popularizace na tom mnoho nezmění (obvykle pracují s analogiemi). Tím spíše to platí i pro proklamované vize (zejména jde-li o technokratické vize).

Dílčí vize (omezené dobou cca dvou desetiletí)

Jsou **blíže k realitě** – mohou se totiž opírat o fakta z oblasti technického a technologického výzkumu.

Tzv. dlouhodobé vize

Jsou realitě nejbližší. Jejich konstrukcí a hlásáním může vznikat větší prostor pro ničím nepodložené sny, tužby a věštby o vzdálenější budoucnosti; některé z nich – pokud nepřesahují časový horizont 15 let – však lze částečně podložit extrapolací střednědobých predikcí/prognóz/odhadů. Vize orientované na velmi vzdálenou budoucnost jsou často výplodem neomezené fantazie, proto někdy jsou i nejasné nebo dokonce scestné.

Nebezpečí spojená s hlásáním vizí

Různá tvrzení označovaná za „vize“ vznikají zejména díky spisovatelům tzv. sci-fi, novinářům, televizním a filmovým producentům i výrobcům a prodejcům různých produktů a díky fantazii některých majetných politiků. Účelem různých vizí může být vyvolávání obav a strachu „lidí z ulice“ (jsou udržováni v poslušnosti), falešných nadějí (aby nezoufali nad svou chudobou a celkovou bezvýchodností svého života), podporování sci-fi nadčlověka (jeho agresivity nebo všemocnosti), a v neposlední řadě také vítaná obchodní příležitost pro výrobce „kosmických“ oděvů, výstroje a výzbroje pro pubertální „supermany“ apod.

Nutnost vymezit cíl

Za velmi významnou, ne-li kardinální otázku pro věrohodnost vizí, pokládáme **jasné vymezení cíle, případně několika cílů**, jichž má být dosaženo dovršením programu, resp. vize ekonomiky produktivních služeb (jako ekonomické základny Průmyslu 4.0 alias čtvrté průmyslové revoluce). Na tuto otázku totiž – podle mého mínění – dosud známé názory deklarované pod kterýmkoliv „praporem“ jednoznačnou odpověď nedávají. V případě vytyčení většího počtu cílů by mělo být pamatováno na to, aby byly vzájemně kompatibilní.

Sledujeme-li vývojovou linii v řadě tzv. revolučních přelomů vývoje společnosti (jako celku) ve třech uznávaných etapách, kdy za poslední z těchto etap je považována Třetí průmyslová revoluce (neboli Průmysl 3.0), pak **od čtvrté etapy je**

očekáváno tak značné zvýšení materiálního bohatství lidstva, že bude možno vyřešit dnešní neuspokojivý stav věci.

Je otázkou, zda existující vize ekonomiky produktivních služeb, která předkládá řadu vědecky podložených poznatků jako argumenty k prokázání své správnosti, je **dostatečně atraktivní pro tu část populace, které by mělo přinést největší výhody.** Lze předpokládat, že její atraktivita bude záviset minimálně na dvou faktorech: předně, na ceně služeb (měly by být levnější než dosavadní dostupné nabízené služby), za druhé, na kvalitním, seriosním marketingu služeb.

Jednou věcí jsou principy (teorie), ale druhou věcí je jejich praktická aplikace. Je zřejmé, že praktická aplikace je dlouhodobou záležitostí. Jak dlouhou dobu může trvat prosazení služeb nového typu? Třicet, padesát, sto let nebo i déle? Může tato doba být kratší, než byla doba přechodu od zemědělství k průmyslu? Nejsou dnešní bariéry a limity silnější než bariéry v dosavadní historii změn „společenských řádů“?

Dále: máme považovat nadcházející „novou epochu“ (ekonomicky podloženou ekonomikou produktivních služeb) za něco jako kýžený *EDEN*, biblický ráj? Co bude „pak“? Bude cílem dalších etap vývoje budování obrany planety nebo cesty po vesmíru? Existuje oprávněné riziko, že investiční náklady vynaložené na podobné účely, pohltí část efektů získaných „exponenciálou“.

Volba cesty k uskutečnění vytyčeného cíle a její obtíže

Obecný způsob hledání cest k realizaci cílů vychází z předpokladu, že aktéři jsou vybaveni schopností racionálního myšlení. Protože jsou to lidští tvorové, jsou vybaveni i vůlí a city. Z pohledu dnešních ekonomických teorií (i jiných teorií) a existujících empirických zkušeností, je velmi pravděpodobné, že při hledání během cest realizace se u aktérů tohoto procesu projeví nejen racionalita, ale že může dojít k projevům iracionality (volního i emocionálního selhání).

Promítneme-li si tyto věci do hledání cest (tvorby vizí) k realizaci určitého cíle, pak je pravděpodobné i to, že **se prosadí i více cest než jediná. Existuje vysoké riziko, že lidský činitel zabráni volbě optimální (tj. racionální) cesty, která by předpokládala současně také optimální realizační náklady.**

Uvažujme dále:

1. Lze předem zjistit, že teorie ekonomiky produktivních služeb **skutečně** povede k cíli? Že je tou správnou cestou?

2. Má být při jejím praktickém uskutečňování dána přednost „řádu“ (tj. maximum regulace) nebo „chaosu“ (tj. minimum regulace)? Nebo se jedná o něco mezi tím?

Konstruovat vizi bez hypotézy, jaká organizace společnosti by nejlépe odpovídala dané vizi, by bylo značně nerealistické, vychází-li volba cest k realizaci vize z vytyčeného cíle.

Historicky doloženy, resp. v současném, jen částečně globalizovaném světě, je více možností:

1. Společnost je ovládaný „náboženstvím“ (katolická církev po určitou dobu; islám od šestého století).

2. Společnost je ovládána jednou politickou stranou.

3. Společnost je ovládána armádou.

4. Společnost je ovládána tajnými službami.

5. Společnost je ovládána nadnárodními společnostmi.

6. Společnost se řídí demokratickými zásadami.

7. Společnost se spravuje sama (anarchie).

3.3 Diskuse, shrnutí a závěr k této kapitole

Diskuse

Zde je pojednáno pouze o několika vybraných diskusních otázkách, které se vztahují zejména k problematice vizí, jejich uskutečnitelnosti a věrohodnosti, a to především ve vztahu k české společnosti.

Jednou z dosud v ČR nedoceňovaných otázek jsou otázky jazykové: nejde jen o nedostatečnou znalost jazyků (včetně češtiny), ale i o objektivní obtíže spojené s překládáním do jazyků všech členských zemí. V dosavadní praxi v ČR se to promítá do situace, kdy je obtížné nalézt autorizované překlady, které co nejdříve tlumočí originální texty dokumentů EU. Tomuto problému by bylo do budoucna nutno věnovat zvýšenou pozornost, a neponechávat jej živelnosti a pekuniárním zájmům soukromých subjektů, kde není záruka spolehlivosti.

Potřeba důrazněji uplatňovat při tvorbě i šíření různých vizí **etické principy** by se i v české společnosti měla stát prioritou, a to včetně včasných zásahů státní moci. Představy nebo pocity některých umělců a pseudoumělců odporující představě společnosti o dobrých mravech by neměly být volně šířeny sdělovacími prostředky. Podobně je to také v otázce vytyčování cílů vizí. Návrh na klasifikaci vizí je předložen k diskusi; mohl by napomáhat při rozlišování různých druhů vizí a jejich posuzování.

Za vysoce aktuální diskusní otázku nutno pokládat **otázku ekonomiky produktivních služeb**. Dosavadní teorie a vize o ekonomice produktivních služeb se dosud v české společnosti neprosadily natolik, aby umožnily rychlejší cestu vpřed. Bez bližší představy o takovém uspořádání společnosti, které bude odpovídat vytyčenému konečnému cíli pro uvažovanou etapu vývoje, je každá cesta riskantní. Pro Českou republiku podle (dosud) většinového názoru připadá v úvahu pouze varianta 6., tj. demokratické uspořádání, avšak i zde s možnými variantami v pojetí demokracie.

Pokud jde o odpověď na otázku, kterou si každý badatel obvykle klade při hodnocení konkrétní vize, je otázka, zda vize skutečně mohou něco ovlivnit v praxi (a zda to nejsou jen „pohádky“), řadu odpovědí nalezneme v dějinách. Není jisté, zda – co do realizace – dobře šířené „špatné“ (pro lidstvo škodlivé) vize nepřevažují nad špatně šířenými „dobrymi“ (pro lidstvo prospěšnými) vizemi. „Zlatým klíčem“ k postupnému dlouhodobému přechodu do nové epochy (který si lze představit jako vzestupný pohyb po spirále) je **diferencované vzdělávání obyvatelstva**, nikoliv scestná neřízená migrace s vnucováním tzv. multikulturalismu.

Technické a technologické vize samy o sobě mohou proces přechodu k Průmyslu 4.0 **urychlovat takřka výhradně tehdy, kdy očekávané změny většina společnosti akceptujeme jako užitečné pro člověka**, dále, je-li uspokojivě vyřešena otázka, kdo k novým službám může mít přístup (např. z důvodu únosné ceny), a dále tehdy, pokud státní či politická moc změny včas pochopí, diskutuje s veřejností a neklade změnám překážky (problém „*vested interests*“ – opevněných zájmů, lobbyismu a korupce). Pokud dlouhodobé vize slouží k zábavě (a nejsou eticky neúnosné), mohou je určité skupiny lidí mít v oblibě a mohou vyplnit jejich volný čas, pak jejich koupěschopná poptávka sice může dílčím způsobem přispět k procesu přechodu, avšak služby v oblasti využití volného času formou zábavy celkový přechod k Průmyslu 4.0 rozhodujícím způsobem pravděpodobně nemohou urychlit.

Odhadnout dobu trvání přechodu k Průmyslu 4.0 je obtížné, ne-li zcela nemožné hlavně proto, že nelze s jistotou předem posoudit všechny dopady pravděpodobných překážek a omezení, ani jejich intenzitu. Je však téměř s jistotou možno předpokládat, že doba zavedení služeb nové generace služeb bude tím delší, čím silnější bude konkurence mezi tradičními a netradičními službami. Bude-li možnost využít staré,

perfektně fungující služby (ať již jde např. o služby charakteru tzv. sdílené ekonomiky nebo jiné nové druhy služeb) při zachování malého rozpětí poměru cena/výkon mezi „starými“ a „novými“ službami, může nastat situace, že některé skupiny spotřebitelů (např. lidé vyšších věkových kategorií, nízkopříjmové skupiny, apod.) se rozhodnou využívat raději služeb, na které byli zvyklí, kterých mohou využívat, aniž by se nuceně učili využívat nové. Již dnes je zjištěno z průzkumů, že ve stárnoucí společnosti je míra absorpce inovací nižší, než u mladých společností. Zbývá ovšem řešení, které se již dnes u některých služeb i u výrobků vyskytuje: na trhu budou nabízeny pouze nové služby. Spotřebitel se buď podřídí, nebo nikoliv. Vznikne situace, která nazrává již dnes, že některé skupiny obyvatel budou vyřazeny z využívání nových služeb, což rozhodně k jejich spokojenosti nepovede a ani to nepovede k sociálnímu smíru. Tuto otázku by bylo třeba soustavně zkoumat.

Pokud jde o vzájemný vztah mezi teorií a praxí, zde chápané jako vztah mezi různými typy vizí a jejich realizací, lze prokázat, že střednědobé vize, týkající se např. standardizace i jiných procesů spojených s globalizací, měly ve světě v posledních letech velmi značný význam pro tempo přechodu k Průmyslu 4.0. Naproti tomu dlouhodobé vize často slouží – bohužel – spíše k manipulaci veřejného mínění.

Shrnutí výsledků zkoumání

Odlíšnost charakteristik Průmyslu 4.0 svědčí o různém pojetí i odlišných přístupech k přechodu od Průmyslu 3.0 k Průmyslu 4.0. V této odlíšnosti se odrážejí zájmy subjektů, angažovaných v tomto složitém procesu; zároveň svědčí o tom, že přechod již probíhá prakticky ve všech odvětvích lidských činností, i když odlišnou rychlostí v různých zemích. V novějších charakteristikách Průmyslu 4.0 z r. 2017 je preferován spíše technokratický přístup. Do cesty přechodu k Průmyslu 4.0 však se staví různé překážky. Nejvážnější z nich jsou překážky mocensko-politické, ideologické a překážky v podobě setrvačného myšlení.

EU se potýká při snaze vytvořit jednotnou politiku pro přechod k Průmyslu 4.0 v členských zemích se specifickými problémy. Snaha o jednotnou politiku však se v posledních dvou-třech letech stává vážnou překážkou dalšího vývoje přechodu k Průmyslu 4.0 a jednou z příčin jeho opožďování za jinými státy, zejména za USA.

Odpověď na otázky uvedené v tabulce 3.2 si vyžádá delší dobu, neboť bude nutno nejdříve dosáhnout shody členských států o podobě reformy EU, bez níž pravděpodobně již žádná reálně uskutečnitelná společná hospodářská politika EU možná. Přípravné práce na podkladech k Průmyslu 4.0 dále probíhají, avšak stěží budou dokončeny za dva až tři roky. Teprve pak budou moci být předloženy podobě návrhu jednotné politiky Evropskému parlamentu, který o nich bude dlouho jednat bez záruky přijatelného pozitivního řešení.

Jednou z podmínek pro realizaci pohledů do budoucna, označovaných jako vize, je shoda v tom, které skutečnosti je správné považovat za vize. Odpověď na tuto otázku však je velmi obtížná mimo jiné proto, že různé vědní disciplíny používají ve své odborné terminologii odlišná slova pro označení pojmu „vize“, a také ze sémantických důvodů (obtížnost adekvátních překladů). V praxi často dochází k nepřesnostem jak při označování různých skutečností za vize (i když vlastně vizemi nejsou), tak při rozlišování různých typů/druhů vizí. Pomůckou se může stát multikriteriální (podle sedmi kritérií) klasifikace vizí (navržená v tabulce 3.5).

Přestože existuje množství výzkumů, podložených mnoha fakty/daty nejsou dosud sjednoceny teoretické názory ani na očekávanou délku období přeměny Průmyslu 3.0 v Průmysl 4.0, ani na vztah procesu této přeměny k procesu globalizace.

Jednou z příčin je mj. i to, že vnímání současného procesu globalizace je rozpolcené, což může ovlivňovat i tvorbu cílů tohoto přechodu a s ním spojené vize.

Rovněž není obecné shody o tom, zda přechod k Průmyslu 4.0 znamená „změnu společenského řádu“ (ve smyslu přechodu od kapitalismu k něčemu, co již tak úplně není „kapitalismem“, ale co by umožňovalo trvalý rozvoj/růst společnosti).

V teorii se předpokládá, že přechod k Průmyslu 4.0 přinese tak **značné zvýšení materiálního bohatství lidstva, že bude možno vyřešit dnešní neuspokojivý stav věci ve světě**. Dále je předpokládáno, že cíl vize, předložené veřejnosti, **bude dostatečně atraktivní pro tu část populace, které by měl přinést největší výhody**, takže jeho realizaci bude aktivně podporovat (nebo alespoň tolerovat). Konečné teorie dosud obvykle předpokládala, že *homo economicus* se chová racionálně, což poznatky behaviourismu nepotvrzují. Proto budoucí průběh transformace Průmyslu 3.0 v Průmysl 4.0 velmi pravděpodobně bude probíhat ve stavu nejistoty.

Určité východisko z této situace nejistoty (nechceme-li ji rovnou označit jako chaos) nabízí současná **teorie produktivních služeb**. V demokratické společnosti, za převládajících podmínek míru a s podmínkou zachování rovnováhy mezi nezbytnou regulací omezující svobodu člověka a mezi chaosem (anarchií), má teorie produktivních služeb široký prostor k realizaci.

Závěr třetí kapitoly

Podle tzv. *indexu ICT* (dřívější index E-připravenosti), tj. podle stupně rozvinutosti informačních a komunikačních technologií, které indikují postavení České republiky na cestě k Průmyslu 4.0, je Česká republika svým 43. místem ve světě řazena mezi evropské spíše „tradicionalistické“ země. (ITU, 2017a; 11. ITU, 2017b.)

Máme sice na vládní úrovni již od r. 2015 schválenou technokratickou *Iniciativu Průmyslu 4.0* (Ministerstvo průmyslu a obchodu), avšak dosavadní reálné výsledky, dosažené na cestě ke komplexnímu rozvíjení Čtvrté průmyslové revoluce, nejsou příliš povzbudivé. Kromě toho je tristní, že pojem ekonomiky produktivních služeb téměř jako by neexistoval.

Nepodaří-li se urychleně napravit alespoň ty největší nedostatky ve státní správě, která dosud nepodporuje snahy o umožnění nových forem podnikání v oblasti produktivních služeb, budou veškeré diskuse o tom, zda se v Evropě chceme přimknout k tomu či onomu proudu, naprosto zbytečné (Česká televize, 2017).

Literatura:

BMBF. *Zukunftsprojekt Industrie*. Dostupné: <https://www.bmbf.de/de/zukunftsprojekt-industrie-4-0-848.html>

ČESKÁ TELEVIZE. 2017. *Kapitalismus žije a podle Singera i vzkvétá. Velkou depresi vystřídala „jen“ velká recese*. <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/2303986-kapitalismus-zije-a-podle-singera-i-vzkveta-velkou-depresi-vystridala-jen-velka> (14. 11. 2017)

DELOITTE SUISSE. *Documents manufacturing*. Dostupné: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ch/Documents/manufacturing/ch-en-manufacturing-industry-4-0-24102014.pdf>

DIGITAL EUROPE. 2017. *Facing the Data Economy Last Call for Europe*. June 2017. (Picture 5.) Dostupné:

http://www.digitaleurope.org/DesktopModules/Bring2mind/DMX/Download.aspx?Command=Core_Dow

EURO. 2017. *Taxikáři kvůli Uberu blokovali letiště. Jednání s primátorkou zkrachovalo*.

EURO. 2. října 2017. Dostupné: <https://www.euro.cz/praha/taxikari-kvuli-uberu-blokovali-letiste-jednani-s-primatorkou-zkrachovalo-1375445>

EUROPEAN PARLIAMENT BRIEFING. 2015. *What is Industry 4.0?* (2015) Dostupné:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568337/EPRS_BRI\(2015\)568337_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568337/EPRS_BRI(2015)568337_EN.pdf)

EUROPEAN PARLIAMENT. 2016. IPOL_STU(2016)570007_EN FORECASTING. Dostupné: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/forecasting>

I-SCOOP. Industry 4.0: the fourth industrial revolution - guide to Industrie 4.0. Dostupné: <https://www.i-scoop.eu/industry-4-0/>

ITU. ICT Development Index 2017. Dostupné: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>

ITU: Czech Republic ranks 32nd globally, 21nd in Europe in ICT. Dostupné: <http://www.czechcompete.cz/competitiveness/technology-r-and-d-and-innovation/itu-czech-republic-ranks-32nd-globally-21nd-i>

KPMG. 2016. The Factory of the Future. (2016, p. 2). Dostupné: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/es/pdf/2017/.../the-factory-of-the-future.pdf>

MARŠÍK, V. a kol. 2016. *Průmysl 4.0. Výzva pro Českou republiku*. Management Press. 2016. ISBN 978-80-7261-440-0.

MCKINSEY. 2015. Industry 4.0. *How to navigate digitization of the manufacturing sector*. (2015, p. 7). Dostupné: https://www.mckinsey.de/files/mck_industry_40_report.pdf

MERKEL, A. 2015. *Industry 4.0*. In: Europe Parliament Briefing. 2015, p. 2. Dostupné: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568337/EPRS_BRI\(2015\)568337_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/568337/EPRS_BRI(2015)568337_EN.pdf)

MINISTERSTVO PRŮMYSLU A OBCHODU. 2015. *Národní iniciativa Průmysl 4.0*. 2015. Dostupné: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/narodni-iniciativa-prumysl-40-71386.html#!&chapter=1> 17. 11. 2017

OECD. 2017. Dostupné: <https://www.oecd.org/sti/outlook/e-outlook/sticountryprofiles/czechrepublic.htm>

PAVLÁT, V. 2017. *The path to a scientific conference: experience from VSFS*. Proceedings of the 8th International Conference on Financial Markets: Current State & Future Perspectives” Prague: Vysoká škola finanční a správní, 2017, pp. 106-114. ISBN 978-80-7408-160-6.

PFEIFFER, S. 2017. *The Vision of “Industrie 4.0” in the Making — a Case of Future Told, Tamed, and Traded*. In: Nanoethics. 2017; 11(1): 107–121.

PRICE WATERHOUSE COOPERS: *What we mean by Industry 4.0*. Dostupné: <https://www.pwc.com/gx/en/industries/industries-4.0/landing-page/industry-4.0-building-your-d>

SCHWAAB, K. 2016. *The Fourth Industrial Revolution* (2016, p. 5) Dostupné: <https://50.unido.org/files/research-paper-competition/Research-Paper-Vojna-Ngjeqari.pdf>

WHAT IS PROGNOSIS. 2017. Dostupné: https://www.google.cz/search?q=Prognosis&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b&gfe_rd=cr&dcr=0&ei=CDAEWtuRJsTG8Aem57_ADA

VALENČÍK, R. a kol. 2014. *Perspektivy a financování odvětví produktivních služeb*. Praha, VŠFS 2014, ISBN 978-80-7408-103.

VALENČÍK, R. a kol. 2015. *Čtvrtá průmyslová revoluce, nebo ekonomika produktivních služeb?* VŠFS, z. ú. Praha, VŠFS 2015, ISBN 978-80-7408-126-2

WHAT IS AN ESTIMATE. Dostupné: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/estimate>

WHAT IS A VISION. Dostupné: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vision>

WHAT IS A PREDICTION. Dostupné: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/prediction>

UN E-GOVERNMENT SURVEY. 2016. Dostupné: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2016>

4. Využití duálního modelu her typu Titanic a Souboj klanů k analýze vztahu teorie a praxe při podpoře konstituování odvětví produktivních služeb

4.1 Úvod ke čtvrté kapitole

Do každé z monografií, které jsme doposud vydali, jsme zařadili kapitolu, ve které byl použit původní matematický aparát, který jsme vyvinuli. Jako dokumentaci toho, že čím výše se teorie při řešení relevantních problémů povznese do abstraktních výšin, tím účinnější jsou její výsledky z hlediska praktického využití. Platí to ovšem jen v případě, kdy jsou příslušné matematické prostředky vyvíjeny v bezprostřední návaznosti na přesné pochopení (a pojmové vyjádření) klíčových problémů praxe. V této monografii to ukážeme na příkladu aparátu, který byl postupně během několika let vyvinut ve snaze adekvátním způsobem vyjádřit hru, kterou jsme nazvali hra typu Titanic.

Výchozí myšlenky týkající se hry typu Titanic jsme uvedli již v předcházející monografii, kde v úvodu jsme mj. charakterizovali její význam: „*Koncept hry (resp. komplexu her) typu „Titanic“, který zviditelňuje současné konflikty, ukazuje, kam až hra došla, umožňuje vyčíst z reálného dění, o co jde, kdo je kdo a co dělat.*“ (Valenčík a kol. 2017, s. 5.) Podkapitolu 6.1 jsme pak již přímo nazvali *Hra typu „Titanic“ a otevírání oken k prokomunikování reforem* mj. i z následujícího důvodu: „*teoretický popis hry typu „Titanic“ nabízí příležitost k tomu, aby návazně na to, jak se budou reálně projevat markanty této hry, jak odborná obec, tak i laická veřejnost byli motivováni k prokomunikování nezbytných reforem.*“ (Valenčík a kol. 2017, s. 78.)

Během roku 2017 se nám podařilo model hry typu Titanic podstatným způsobem zdokonalit a současně ukázat souvislost této hry s dalším typem námi objevené hry, kterou jsme nazvali hra typu Souboj klanů. Výše uvedené hry se určitým způsobem doplňují a vyjadřují určitou polarizaci reality. Část výsledků jsme publikovali v odborných časopisech.

Mezitím se ukázalo, že z interpretací dvojice modelů hry typu Titanic a Souboj klanů lze vytěžit podstatně více, jak ukážeme v této kapitole. Na rozdíl od předcházejících prezentací této problematiky vyjdeme přitom ze hry typu Souboj klanů, která se zdá být elementárnější než hra typu Titanic.

Poměrně zajímavou otázkou je, proč jsme svým způsobem jednodušší a základnější hru typu Souboj klanů objevili až při analýze složitější hry typu Titanic, ale tak to v dějinách rozvoje vědy bývá. Dlouhou dobu (ještě i za Galilea) byl za nejjednodušší typ pohybu považován rovnoměrný pohyb po kružnici, teprve pak lidská abstrakce dospěla k tomu, že jednodušším pohybem je rovnoměrný přímočarý pohyb a pohyb po kružnici se sestává z rovnoměrného přímočarého a rovnoměrného zrychleného pohybu, pokud je těleso do rovnoměrného zrychleného pohybu uváděno konstantní dostředivou silou k danému bodu. Zdá se, že v tomto případě jde o určitou obdobu, kdy jednodušší je odhaleno až na základě analýzy složitějšího.

Hru typu Titanic pak můžeme chápat jako zvláštní případ hry typu Souboj klanů. Přejít mezi hrami typu Souboj klanů a hrami typu Souboj klanů má velmi významné interpretace.

4.1 Východisko modelu: Hra typu Souboj klanů

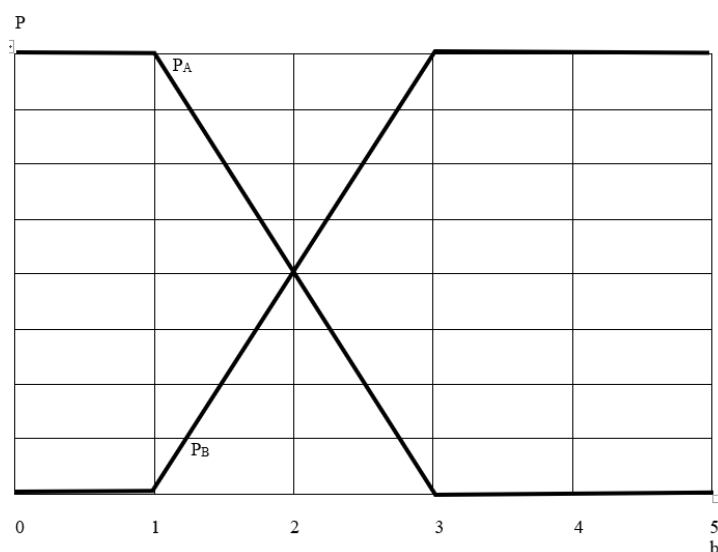
Předpokládejme, že máme hru, ve které soupeří dva klany o přežití. Jádra těchto dvou klanů již existují a jsou to hráči, kteří v případě vítězství svého klanu přežijí. Jádra klanů jsou dvě a žádné jiné již nevznikne. Zúčastněných je však mnohem více. Obě jádra klanů spolu soupeří o to, které z nich získá na svou podporu více hráčů. Základní hru lze definovat takto: Máme dva klany A a B. Vyhraje-li klan A, přežijí hráči klanu A, ale nepřežije žádný hráč z klanu B. Vyhraje-li klan B, přežijí hráči klanu B, ale nepřežije žádný hráč z klanu A. Proto platí:

$$P_A + P_B = 1$$

(4.1)

Jeden z možných případů je na obrázku 4.1:

Obrázek 4.1: Základní graf hry typu Souboj klanů

Zdroj: Vlastní výtvor

Na vertikální ose je pravděpodobnost přežití, na horizontální ose je počet hráčů klanu B od 0 do 5 (což mohou být též Paretovy kvintily při větším počtu hráčů).

Budeme předpokládat, že každý hráč se může identifikovat jen s jedním klanem a musí se identifikovat právě s jedním klanem (může se přidat jen k jednomu klanu a musí se přidat k jednomu klanu).

Při zvyšování počtu hráčů, kteří se přidají ke klanu B, se začíná snižovat počet pravděpodobnosti, že hráči kmene A přežijí. Funkce poklesu této pravděpodobnosti může mít odlišný průběh. Vzali jsme jednoduchý případ lineárního poklesu, přičemž předpokládáme, že tento nastane až od určitého počtu hráčů, kteří se identifikují s klanem B. Podobné platí i pro hráče klanu B.

Již tento velmi jednoduchý koncept stanovení parametrů, a to i za předpokladu výchozí homogenity hráčů (tj. mezi hráči nejsou vztahy nadřazenosti či podřazenosti, všichni hráči mají stejnou schopnost ovlivnit průběh té či oné konkrétní hry) nabízí možnost definování různých her a různé interpretace, které se budou lišit např. následujícím:

- Jak se hráč může přidat k určitému kladu, jakou roli v tom hraje jeho volba a jaké možnosti mají ostatní hráči.

- Zda se rozhodují všichni hráči současně, nebo postupně.

- Jak jsou hráči informováni o rozhodnutí ostatních hráčů.
A podobně.

Abychom přiblížili výše uvedený koncept hrám typům Titanic, uděláme ještě jeden krok. Budeme předpokládat, že s nárůstem počtu hráčů, kteří se přidají k určitému klanu, klesá pravděpodobnost přežití hráčů v rámci klanu, tj. pravděpodobnost, že když příslušný klan zvítězí, není pravděpodobnost přežití hráče rovna 1 (jak tomu bylo ve výchozím případě), ale (přinejmenším od určitého počtu hráčů) začíná být klesající funkcí.

Pro názornost: Pokud by se například všichni hráči přidali ke klanu A, podstatně by se snížila pravděpodobnost přežití každého z hráčů klanu A, jakkoli by v daném případě klan A vyhrál (v případě zadání, které odpovídá obrázku 4.1). Obdobné platí pro hráče klanu B.

Výše uvedené můžeme interpretovat jako náklady na přijetí hráče do klanu. Na jedné straně se přijetím každého dalšího hráče zvyšuje pravděpodobnost toho, že příslušný klan zvítězí, na druhé straně se snižuje pravděpodobnost hráče, který se přidá k určitému klanu, že přežije i v případě vítězství jím zvoleného klanu.

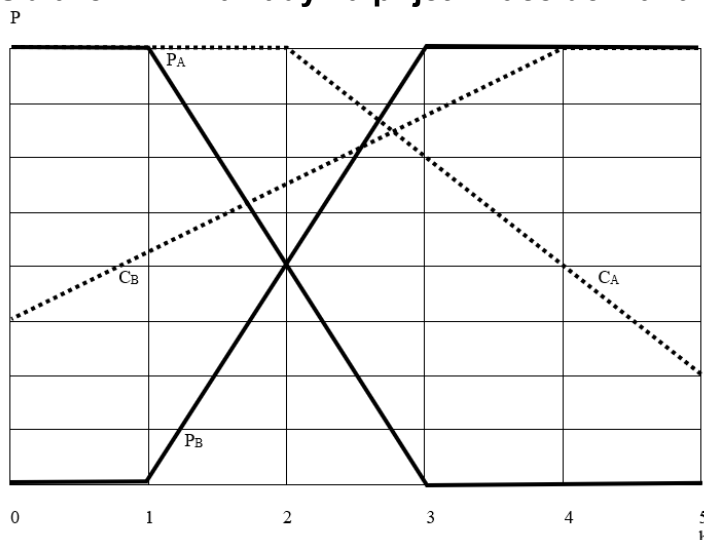
I v tomto případě se nabízí řada možností, jak definovat konkrétní hry tohoto typu. Zde je vhodné upozornit na dva výrazně odlišné případy:

- Při zvýšení počtu hráčů určitého klanu dojde k poklesu pravděpodobnosti přežití každého hráče, který je součástí daného klanu.
- Při zvýšení počtu hráčů určitého klanu dojde k poklesu pravděpodobnosti přežití každého z nově přijatých hráčů, který se stane součástí daného klanu. (Tj. pravděpodobnost dříve přijatých hráčů se zachovává.)

Je zřejmé, že při zadání konkrétních her bude velmi záležet na tom, jak budeme interpretovat akt přijetí hráče, jak jsme se o tom zmínili výše.

Koncept uvažující náklady na přijetí většího počtu hráčů lze vyjádřit způsobem, který je uveden na obrázku 4.2.

Obrázek 4.2: Náklady na přijetí hráče do klanu

Zdroj: Vlastní výtvor

C_A je nákladová funkce na přežití každého dalšího hráče klanu A.

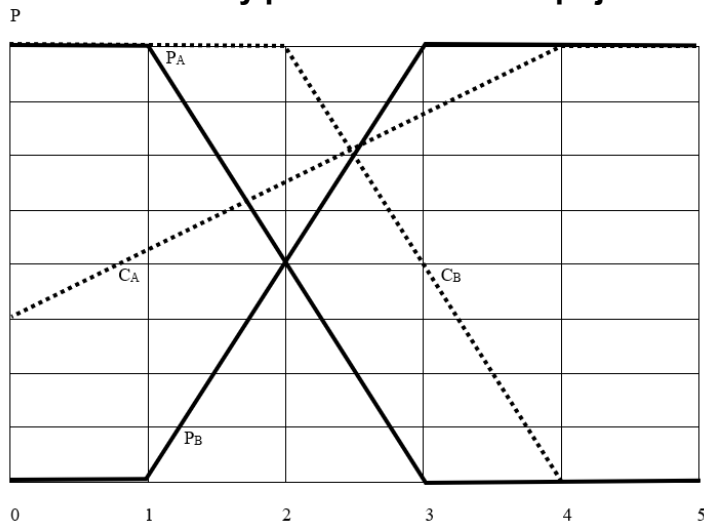
C_B je nákladová funkce na přežití každého dalšího hráče klanu B.

Pokud budeme b chápat jako počet hráčů, kteří jsou součástí klanu B, pak všechny výše uvedené pravděpodobností funkce jsou funkcemi od proměnné b .

Pro lepší porozumění uvádíme následující: V případě klanu A platí, že se náklady na přežití každého dalšího hráče začnou projevovat až od počtu dvou hráčů, v případě klanu B už od jednoho hráče, přičemž pravděpodobnost přežití hráčů klanu A bude v případě, kdy se ke klanu A přidají všichni hráči, nižší, než v případě klanu A.

Můžeme uvažovat i případ, kdy pravděpodobnost přežití hráče bude od určitého počtu hráče nulová, viz obrázek 4.3.

Obrázek 4.3: Jiný příklad nákladů na přijetí hráče do klanu

Zdroj: Vlastní výtvar

Tento případ má řadu zajímavých interpretací, které ovšem jsou mimo okruh našeho zájmu využití modelů teorie her typu Souboj klanů a typu Titanic k analýze problematiky spojení teorie s praxí.

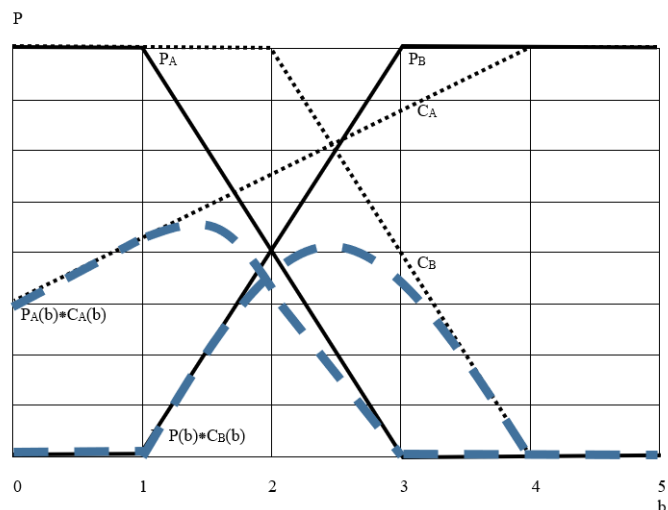
Funkce pravděpodobností přežití hráčů, kteří se identifikují s příslušným klanem, pak jsou:

$$P_A(b) * C_A(b) \tag{4.2.1}$$

$$P_B(b) * C_B(b) \tag{4.2.2}$$

K tomu viz obrázek 4.4, kde jsou příslušné funkce označeny tučné čárkovaně.

Obrázek 4.4: Funkce pravděpodobnosti přežití hráče

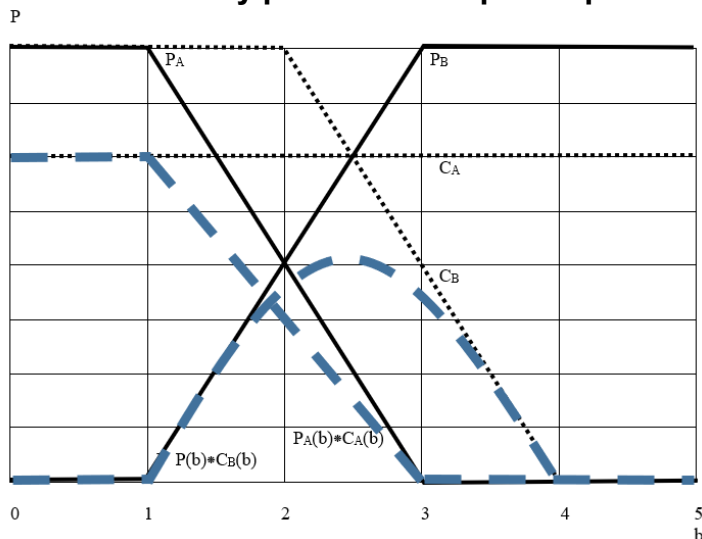

Zdroj: Vlastní výtvar

K definování a řešení jednotlivých her v souladu s popisem konkrétních situací můžeme použít aparát, který jsme prezentovali v článku Mertl, Valenčík (2017).

Nyní můžeme uvažovat křivku nákladů a přežití každého dalšího hráče v případě, že je pro všechny hráče, kteří se přidají ke klanu A stejná, viz obrázek 4.5.

Obrázek 4.5: Jiný příklad funkcí pravděpodobnosti přežití hráče

Zdroj: Vlastní výtvor

Tím jsme se od her typu souboj klanů s náklady na přežití každého dalšího hráče dostali ke zvláštnímu případu těchto her, který jsme objevili dříve než hry typu Souboj klanů a nazvali jsme je hrami typu Titanic. V nich jedna skupina hráčů se snaží prosadit takovou strategii, při které, pokud vyhraje, nerozlišuje mezi hráči vlastního klanu a hráči druhého klanu. Dokonce je schopna zvýšit pravděpodobnost záchrany i těch hráčů, kteří se identifikovali s druhým klanem.

To ovšem vyžaduje určité zobecnění předcházejícího vymezení funkcí pravděpodobnosti přežití hráčů, kteří se identifikují s příslušným klanem, tj. funkce $P_A(b) * C_A(b)$ a funkce $P_B(b) * C_B(b)$.

Nechť je funkce přežití daná součtem pravděpodobností přežití v jednom a druhém případě:

$$\alpha(P_A(b) * C_A(b)) + (1-\alpha)(P_B(b) * C_B(b)) \quad (4.3.1)$$

což je totéž jako

$$\alpha(P_A(b) * C_A(b)) + (1-\alpha)(1-P_A(b)) * C_B(b) \quad (4.3.2)$$

kde

$$C_A(b) \leq 1 \quad (4.4.1)$$

$$C_B(b) \leq 1 \quad (4.4.2)$$

V případě, že $\alpha = 1$ a současně $C_A(b) = C_A = konstanta$ dostáváme parametry her typu Titanic.

Hry typu Souboj klanů mohou plynule přecházet ve hry typu Titanic a naopak. Jeden z přechodů od her typu Titanic ke hrám typu souboj klanů jsme již popsali (Mertl, Valenčík 2017). Jednalo se o případ s trestáním hráčů, kteří zvolili nekooperativní strategii, tj. kdy tito hráči měli sníženou míru pravděpodobnosti přežití oproti hráčům, kteří přijali kooperativní strategii. Při plném trestání hráčů, kteří zvolili nekooperativní strategii, parametry hry typu Titanic přecházejí ve hru typu Souboj klanů. Tento přechod může nastat i v důsledku vysokých nákladů na záchranu každého dalšího hráče.

4.3 Dualita her typu Souboj klanů a her typu Titanic z hlediska problematiky zrodu ekonomiky i celé společnosti založené na roli produktivních služeb

V krajním případě může platit, že $C_A = 1$, tj. že v případě, že se ve hře typu Titanic prosadí kooperativní strategie, mohou se všichni zachránit.

Takovýto případ není ničím neobvyklým. **Pokud budeme aplikovat aparát teorie duality her typu Souboj klanů a her typu Titanic na problematiku zrodu ekonomiky i celé společnosti založené na roli produktivních služeb, pak (jak tvrdíme) dává tento zásadní přelom setrvačného vývoje prostor pro takový vývoj, ve kterém není nutný boj o přežití vyvolených, tj. neexistuje základní důvod pro rozehrání her typu Souboj klanů, protože platí $C_A = 1$, tj. že v případě, že se ve hře typu Titanic prosadí kooperativní strategie, mohou se všichni zachránit.**

Na tomto místě dlužno poznamenat, že hry typu Titanic bez trestání mají svůj étos, který spočívá právě ve snaze umožnit přežití i těm, kteří v rámci hry typu Titanic prosazují nekooperativní strategii.

Vzniká otázka, proč tedy v realitě nepřevládla hra typu Titanic. Zcela zřetelně pozorujeme:

1. Různé případy her typu „kdo s koho“, tedy her typu Souboj klanů (a dokonce jejich vliv na globální společenské dění se zvyšuje).
2. Obecnou nedůvěru v to, že se vyplatí kooperativní strategie ve smyslu hry typu Titanic.

Odpověď na tuto otázku může mít některou či některé z následujících poloh:

1. Jde nejen o přežití, ale i o uchování určitých privilegií těch, kteří upřednostňují nekooperativní strategii (což je totéž, jako to, že se snaží o rozehrání her typu Souboj klanů). Jinými slovy, komplex her je rozšířen ještě o jiný typ výplat, než je pravděpodobnost přežití.

2. V rozehrání her typu Souboj klanů se již pokročilo natolik, že i ti, kteří si uvědomují možnost zvrátit hry typu Souboj klanů ve prospěch her typu Titanic, mají obavu, že i v těchto hrách může převážit prvek trestání hráčů zodpovědných za předcházející prosazování nekooperativní strategie.

3. Lidská racionalita je v mnoha směrech omezena a koncept racionálního a dobře informovaného hráče je nutné doplnit uvažováním nedokonalostí v oblasti racionality a informovanosti, tj. je nutné se na danou problematiku podívat i prizmatem behaviorální ekonomie.

Třetí poloha problému je patrně nejdůležitější. Přitom i zde lze rozlišit dvě polohy problému:

1. Spontánní projevy selhání lidské psychiky v oblasti racionálního rozhodování (těmi se zabývá behaviorální ekonomie, které budeme věnovat pozornost v následující kapitole).

2. Vědomé využití, resp. zneužití selhání lidské psychiky k manipulaci s lidmi a skupinami lidí.

Obojí lze rozpoznat a rozlišit v různých typech her. Zde se nabízí velký prostor pro vysoce abstraktní teorie opírající se o matematický aparát. Exaktním popisem standardních situací můžeme dospět k doporučením, jak zvýšit imunitu lidské psychiky

vůči manipulaci (resp. proti určitému typu memplexů, které narušují racionalitu lidského rozhodování).

Jedním z důležitých závěrů analýzy vztahu mezi hrami typu Souboj klanů a hrami typu Titanic je objasnění jednoho z podstatných aspektů **významu perspektivní a realistické vize**. Kooperativní strategie ve hře typu Titanic má totiž právě tuto podobu. Platí to v určitém smyslu slova i opačně. Pokud nedokážeme představit dostatečně srozumitelně perspektivní a realistickou vizi, která vychází z identifikování reálných problémů (tak jak je lidé vnímají), nemůžeme v dané společenské situaci (takové, jakou například procházíme v současné době) úspěšně prosazovat kooperativní strategii.

4.4 Závěrečná poznámka ke čtvrté kapitole

Ještě před tím, než budeme věnovat samostatnou pozornost behaviorální ekonomii, zmíníme návaznost této disciplíny na analýzu her typu Souboj klanů a Titanic. Behaviorální ekonomie se snaží odhalit a popsat zvláštnosti lidské psychiky, kterými se odlišuje rozhodování lidí od čistě racionálního a staví na konceptu omezené racionality. Náš přístup je v určitém smyslu právě opačný, protože identifikuje strategie a hry, v jejichž rámci se jednotliví lidé pohybují a racionálně rozhodují. Ukázali jsme, že zobecnění reálných situací prostřednictvím exaktního modelu spojeného s předpokladem racionálního chování může odhalit příčiny lidského chování, které se na první pohled zdá být podivné či nesmyslné. Sestavení těchto modelů do značné míry objasňuje logiku vývoje socioekonomických systémů v současné době. Pojmenování a teoretické vyjádření problematiky „metaher“ (optimálního rozhodování v tomto specifickém typu her) považujeme za klíčový přínos této kapitoly k objasnění důležitých aspektů vztahu teorie a praxe.

Přestože člověk používá ve svém rozhodování různé prvky své psychiky a jejich propojení (kromě jiného i představivost, emoce, intuici), je synergickým výsledkem poměrně přesný odhad reálných situací. Sestavené modely ukazují, že chování lidí odpovídá tomu, jakou strategii si mohou zvolit, reálně volí a jaká hra se hraje. Pokročilá analýza her typu Titanic přispívá k pochopení toho, jak lidé reagují na současnou dobu, jak se rozhodují a jakou logiku má současné dění. Ukazuje se, že při tomto postupu máme k dispozici velké množství příbuzných modelů. Zvláště důležité bylo rozlišení asymetrických her typu Titanic a symetrických her typu Souboj klanů. Základní odlišnost je v tom, že ve hrách typu Souboj klanů neexistuje kooperativní strategie, kterou by mohli hráči zvolit. Jako strategii mohou volit jen příslušnost k jednomu z klanů (k jedné skupině hráčů) a podle toho, zda příslušný klan (skupina hráčů) zvítězí či nikoli, mají šanci na přežití. Naopak ve hrách typu Titanic si hráči mohou volit kooperativní nebo nekooperativní strategii, což spolu s mírou trestání ovlivňuje charakter výsledné hry a pravděpodobnost záchranu hráčů v podmínkách omezených zdrojů.

Současně jsme pomocí herních modelů vysvětlili podstatu sporů o univerzálně dostupné sociální systémy, jako jsou zdravotnictví a penze. Klíčové principy těchto systémů, jako je rozložení zdravotního rizika na národní úrovni nebo bezpečné doživotní penze pro celou populaci, vyžadují ke svému dlouhodobému naplnění využití kooperativních strategií. Nenastává-li to, roste míra trestání pro nekooperativní hráče, což vede ke snížení výkonu těchto systémů a v konečném důsledku k jejich rozpadu na jednotlivé klany – vzájemně proti sobě stojící sociální skupiny, případně individualizované hráče, kteří se mnohdy na adekvátní úrovni zachránit, resp. zabezpečit reálně nemohou.

Literatura:

- AKERLOF, G. 1976. The Economics of Caste and of the Rat Race and Other Woeful Tales. *Quarterly Journal of Economics*, 90(4), pp. 599–617.
- BIVENS, J. 2014. *The Top 1 Percent's Share of Income from Wealth Has Been Rising for Decades*. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z Economic Policy Institute: <http://www.epi.org/publication/top-1-percents-share-income-wealth-rising/>
- CREDIT SUISSE. 2016. *The Global Wealth Report 2016*. Zurich: Credit Suisse.
- ENGLIŠ, K. 1932. *Malá finanční věda*. Praha: František Borový.
- ESPING-ANDERSEN, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- GIGNANO, F. 2014. *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*. Paris: OECD.
- GOULD, D., HIJZEN, A. 2017. In Equality, We Trust. *Finance & Development*, 54(1), pp. 37-39.
- GOULLI, R., MERTL, J. 2006. *Konkurence za veřejné peníze*. Praha: Eurolex Bohemia.
- IMF. 2015. *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*. Washington: IMF.
- KREBS, V. et al. 2015. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer.
- MELIERS, B. A., BIRNABOU, M. H. (1983). Contextual Effects in Social Judgment. *Journal of Experimental Social Psychology*, pp. 157-171.
- MERTL, J., VALENČÍK, R. 2017. Principles of the Titanic game and their links to contemporary socioeconomic reality. *Socioekonomické a humanitní studie*, 7(1), pp. 95-121.
- MURRAY, C. 2008. *Guaranteed Income as a replacement for welfare state*. Oxford: The Foundation for Law, Justice and Society. Získáno 10. 8. 2017, z: www.fljs.org/files/publications/Murray.pdf
- MYERSON, R. 1991. *Game theory: Analysis of conflict*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- OSBORNE, M. 2004. *An introduction to game theory*. Oxford: Oxford University Press.
- STIGLITZ, J. 2011. *Of the 1%, by the 1%, for the 1%*. [cit. 2018-02-15]. Dostupné: <http://www.vanityfair.com/society/features/2011/05/top-one-percent-201105>
- STIGLITZ, J. 2012. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society*.

5. O významu behaviorální ekonomie z hlediska vztahu teorie a praxe

Lidská psychika je v odhadování budoucnosti, včetně adekvátního "oddiskontování" budoucích prožitků (vytvoření představy o budoucnosti, o budoucí situaci, naší pozici v ní a jejího prožitkového ocenění) do současnosti velmi omezena. Proto se v této oblasti otevírá obrovský (skutečně obrovský) badatelský prostor pro behaviorální ekonomii (v návaznosti na evoluční teorii lidské psychiky).

Jedním z cílů je identifikovat stereotypy a předsudky při racionálním vnímání reality, především však vizí, které si k pochopení budoucnosti i toho, o co jde, vytváříme.

Velký empirický materiál je například obsažen v oblasti písemně dochovaných záznamů v různých médiích, které ukazují na iracionální, resp. alergické reakce veřejnosti na racionální návrhy reformních změn.

Behaviorální ekonomie by například mohla objasnit příčiny "uctívání" kultu "špatného konce" či "temných zítřků". Proč lidé dávají přednost apokalyptické vizi před pochopením reálné možnosti změn k lepšímu v celé jejich perspektivě? A proč až teprve tehdy, když už se objeví všichni čtyři jezdci, se stává vize lepší budoucnosti přitažlivá?

Realizace reformu naráží na jeden zásadní problém, a to je přechod od teorie k praxi. Přestože existuje celá řada slibných návrhů a myšlenek, tak jejich implementace naráží na nepochopení a nepřijetí ze strany těch, kterých by se měla týkat. Spousta skvělých nápadů a myšlenek selhala při svém zavedení do praxe kvůli selhání lidské psychiky. Je tedy třeba zkoumat i kognitivní a psychologické aspekty lidského chování, jelikož některá tato selhání lze identifikovat a do jisté míry i předvídat.

Identifikací a zdůvodněním těchto selhání se zabývá poměrně nový ekonomický směr nazývaný **behaviorální ekonomie**, která při analýze jednání ekonomických subjektů využívá nejen poznatky klasické ekonomie, ale i psychologie a sociologie, čímž dokáže podat komplexnější pohled na lidské jednání.

Behaviorální ekonomie nabývá na svém významu v rámci klasické ekonomie, o čemž svědčí i to, že několik jejích představitelů obdrželo Cenu Švédské národní banky za rozvoj ekonomické vědy na památku Alfreda Nobela (tak zvaná Nobelova cena za ekonomii).

Prvním nositelem této ceny se stal v roce 2002 izraelsko-americký psycholog a ekonom Daniel Kahneman, který působí jako lektor na katedře psychologie na Princetonské university v USA. Nobelova cena za ekonomii mu byla udělena za implementaci psychologie do ekonomie a to hlavně za analýzu rozhodování a úsudku lidí za nejistoty. Konkrétně za dílo, které publikoval společně se svým kolegou Amosem Tverským, *Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk*, v překladu *Prospektivní teorie: Analýza rozhodování rizika* (Kahneman, Tversky 1979).

Prospektivní teorie do jisté míry rozvíjí či upravuje předpoklad klasické ekonomie o racionálním člověku. Identifikuje určitá selhání racionality, (behaviorální biasy/předsudky) která v pozitivní rovině ovlivňují lidské jednání a brání lidem dosáhnout maximálního užitku.

Druhým představitel behaviorální ekonomie, jenž obdržel tak zvanou Nobelovu cenu za ekonomii, je Richard Thaler, americký ekonom, který působí jako lektor ekonomie na Chicagské universitě a dlouhodobě se zabývá behaviorální ekonomii, za jejíž rozvoj obdržel v roce 2017 již zmíněnou Nobelovu cenu za ekonomii.

5.1 Behaviorální předsudky

Behaviorální předsudky, též zvané behaviorální biasy jsou chyby v lidském myšlení a rozhodování. Z normativního pohledu stále platí předpoklad klasické ekonomie o racionalitě člověka, ovšem na pozitivní úrovni tato racionalita selhává, právě kvůli psychologickým a kognitivním aspektům lidského myšlení. Lidé činí kroky, které nevedou k maximalizaci jejich užitku. To ovšem neznamená, že neplatí předpoklad racionality člověka. V principu se lidé stále snaží o maximalizaci svého užitku a domnívají se, že jejich volby k této maximalizaci vedou, leč právě dané **behaviorální biasy jim brání v rozklíčování reality a skuteční volby, která skutečně vede k dosažení maximálního užitku.** Jednoduše řečeno, lidé se při svých rozhodnutích mýlí.

Možnost omylu připouští i klasická ekonomie. Kupříkladu když se člověk setká s novým statkem, tak nemůže vědět, jaký užitek mu bude přinášet a zda je vyšší či nižší, než mezní náklad na jeho pořízení. Každému se někdy stalo to, že si koupil nějaký nový potravinářský produkt, který po prvním kousnutí vyhodil. Klasická teorie říká, že si člověk svůj omyl uvědomí, poučí se z něj a daný produkt si již nikdy nekoupí. Ovšem u behaviorálních předsudků dochází k jejich opakování, jedná se tedy o **tendenční selhání**. Volič vždy dá přednost příjemným slibům před nepříjemnou pravdou, i když na to vždy doplatí. Proč tomu tak je vysvětluje D-K efekt (Kruger, Dunning 1999). Behaviorální předsudky se týkají všech lidí, nikdo proti nim není zcela imunní, ovšem míra ovlivnění se liší. Každý člověk je náchylnější na jiný behaviorální předsudek či předsudky. Nelze tedy platnost behaviorálních předsudků brát jako identity. Dané předsudky existují a mají na lidské rozhodování vliv, ovšem u konkrétního člověka má ten či onen konkrétní bias vliv výrazný a jiný vliv menší. Také platí, že čím je člověk inteligentnější, tím je jeho ovlivnění menší, ovšem nikoliv nulové. Zároveň nefungují samostatně, ale vzájemně se ovlivňují, což znamená, že na chybné rozhodnutí může mít vliv několik behaviorálních předsudků.

Proces rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů naráží jako na bariéru právě behaviorální předsudky různého druhu. Nejsou to ovšem bariéry nepřekonatelné. Pokud známe jejich formy, můžeme najít i způsob, jak je překonávat.

5.2 Kognitivní snadnost

Kognitivní snadnost je jedním z nejzákladnějších behaviorálních biasů. Podrobnější rozbor viz Kahneman *Myšlení rychlé a pomalé* (Kahneman 2012). České pořekadlo říká: „*Myšlení bolí*.“ Myšlení sice nezpůsobuje fyzickou bolest, ale bývá kognitivně náročné a často člověk kvůli myšlení zjistí nepříjemné věci, se kterými se pak musí vyrovnat. Jak se opět říká „*nevědomost je sladká*“ (viz kognitivní nesoulad).

Jedná se o zcela přirozený a evolučně odůvodněný jev. Po většinu lidské existence lidé nepotřebovali řešit složité problémy, kde by záleželo na kvalitním rozhodnutí, ale řešili jednoduché problémy, které vyžadovaly spíše rychlé neřešení, než kvalitní. Rychle se rozhodnout, zda utéct nebo bojovat, a pokud utéct, tak kudy. Přičemž ani nezáleželo na tom, zda utíkal doprava či doleva, ale že začal utíkat co nejdříve. Bylo tedy evolučně výhodné dospět k rozhodnutím co nejrychleji a náš mozek je nastaven tak, aby k rozhodnutím docházel co nejrychlejší a nejjednodušší cestou, což znamená i s co nejmenší námahou.

Klasická ekonomie tento jev již zná a v teorii veřejné volby ho nazývá racionální neznalost. Podle této teorie jsou informace statek jako každý jiný a tak jejich uživatelé

poměřují náklady na získání informace s užitekem plynoucím z dané informace. Logicky se najdou informace, jejichž užitek nepokryje náklady na jejich získání a lidé tak racionálně volí neznalost. Nikdo není vševědoucí. Ekonomovi by znalost jaderné fyziky nebyla příliš prospěšná, přičemž náklady obětované příležitosti a úsilí na její naučení by byly značné. Rozhodne se tedy znalosti jaderné fyziky nezískávat. V tomto okamžiku se jedná o zcela správné a racionální rozhodnutí dle předpokladů neoklasické ekonomie.

Problém ovšem nastává u veřejné volby. Tam je také velmi nákladné učinit kvalifikovanou volbu. Volič si musí zjistit volební programy všech stran, zjistit si kdo za ně kandiduje, tyto informace porovnat, zjistit, jak strana jednala v minulosti, abstrahovat a zvážit krátkodobé i dlouhodobé důsledky volebních programů jednotlivých stran, zvážit pravděpodobnost úspěchu a vytvoření možných povolebních koalicí i mnoho dalšího. Tedy učinit správnou volbu je velmi náročné a člověk má jen jeden hlas, který v rámci cca osmi milionů voličů má velmi malý význam. Rozhoduje se tedy nevynaložit náklady na kvalifikované rozhodnutí, takové rozhodnutí nečinit a v důsledku kognitivní snadnosti se rozhodne volit na základě haló efektu (prvního dojmu), na základě emocí (afektivní heuristika) či setrvačnosti (ukotvení). Volím danou stranu proto, že jsem ji volil vždy. Změnit názor je kognitivně náročnější, než setrvat.

U kognitivní snadnosti pak vzniká jistý paradox, kdy kvůli kognitivní snadnosti se zvyšuje fyzická náročnost. Kupříkladu někteří lidé volí dále používat zastaralé a neefektivní způsoby, než aby se naučili nové postupy, které by jim výrazně ulehčily práci. Raději se budou fyzicky namáhat, než aby se naučili s tím „pekelným“ strojem zacházet.

Kognitivní snadnost také vysvětluje, proč lidé věří dezinformacím a jsou tak ve svých volbách ovlivnitelní. Zjišťovat pravdu si totiž opět žádá čas a úsilí, což lidé většinou dělat nechťejí, pokud se zrovna nejedná o nějaké pro ně zásadně důležité záležitosti. Zvážit hodnověrnost informace a jejího zdroje je mnohem náročnější než informaci jednoduše přijmout a uvěřit, že je pravdivá. V opačném případě by totiž bylo nutné podívat se i na jiné informační zdroje, zjišťovat fakta a komparovat je. Dalším důvodem je, že daným dezinformacím chtějí uvěřit (viz fenomén potvrzení). Příjemné lži se věří snadněji, než nepříjemné pravdě.

Z těchto důvodů mají úspěch jednoduchá, populistická řešení. Pokud je nějaký problém komplexní, tak často vyžaduje i komplexní řešení, která jsou náročná na pochopení a běžný člověk není schopen díky racionální neznalosti i kognitivní snadnosti dospět ke kvalifikovanému řešení. Když je mu pak předloženo populistické a na pochopení jednoduché řešení, tak volí dané řešení, protože je schopen ho pochopit či si ho aspoň představit, přestože nebude mít kýžený úspěch. Zde pak nejvíce selhává propojení teorie a praxe, kdy teorie dokáže generovat z normativního pohledu správná řešení, ale z pozitivního pohledu jsou neprosaditelná, protože běžný volič je není schopen pochopit. Ovšem řešení, která je schopen pochopit, zase nejsou ta správná a často řeší jen důsledek, nikoliv příčinu.

Je jednodušší si představit, že za nízký plat může hamižný podnikatel, který člověku nechce platit více, než si odvodit, že se jedná o ekonomický důsledek regulace trhu práce, vysokého zdanění a byrokratické zátěže podnikatelů, což přispívá k omezení podnikání a tím snížení poptávky po práci a tedy i nižším mzdám.

Nicméně pokud člověk dá přednost tomu jednoduchému vysvětlení, že za jeho nízký plat může hamižný podnikatel, tak bude požadovat, aby řešení daného problému obsahovala další sankce proti podnikatelům, což ale paradoxně opět dopadne na něj samotného. Tedy bez ohledu na to, co říká teorie, budou lidé kvůli kognitivní snadnosti

v praxi prosazovat řešení, která vedou ke snížení jejich užitku. Propojení teorie a praxe tak bude selhávat.

Bariéru procesu rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů související s kognitivní snadností lze překonávat podporou jejího opaku, totiž toho, že se proces myšlení a konkrétně pak vědomé reflexe stává pro člověka pociťovanou potřebou, že myšlení nebolí, ale přináší potěšení. Jinými slovy podporou toho, aby se celoživotní proces osvojování poznatků a vyhodnocování zkušeností stal pro člověka pociťovanou potřebou.

5.3 Afektivní heuristika

Afektivní heuristika znamená vliv emocí na lidské rozhodování. Všichni víme, že pod vlivem emocí jednáme jinak, než bychom jednali za „střízlivá“. Tomuto fenoménu se věnoval například Dan Ariely či George Loewenstein (Ariely, Loewenstein 2006), (Loewenstein 1996). Emoce vždy ovlivňovaly naše rozhodování a zejména pak veřejnou volbu. Veřejná volba není ani tak volbou rozumu, ale volbou emocí. Je jedno, zda se jedná o emoci negativní či pozitivní. Vždy, když emoce převáží nad rozumem, tak dochází k chybným rozhodnutím. Řekneme či uděláme něco, čeho později litujeme, nebo volíme tak, že poškodíme sami sebe.

Vlivu afektivní heuristiky jsou si vědomi manipulátoři, ať už v politice, tak v obchodě. Často se lze setkat s reklamami, které působí právě na emoce, nikoliv na rozum.

Příkladem může být reklama na bonbóny, kde nepadne ani slovo o jejich chuti, složení či zdraví, ale je zmiňováno, jaká je s nimi zábava a jak se budete cítit s přáteli dobře. V případě politiky a veřejné volby pak manipulátoři využívají strachu z něčeho, třeba ztráty práce, vzniku sociální nouze nebo v poslední době velmi aktuálního strachu z uprchlíků. Na druhé straně je pak zneužíván soucit k prosazení určitých zájmů. Ukáže se fotka utopeného chlapečka, jehož mrtvé tělíčko vyplavilo moře a pak je představeno řešení, které není příliš dobré, ale každý, kdo s ním nesouhlasí, i z racionálních důvodů, schvaluje to, co se stalo nebohému chlapci.

Jedním ze zdrojů afektivní heuristiky jsou hry typu Soubor klanů, které mohou být ve společnosti rozehrány. Lidé ztrácejí schopnost nadhledu, alternativní volbu (konkrétní osoby či dokonce jen názoru) pociťují jako ohrožení svého klanu a reagují na ni nepřátelsky.

Afektivní heuristika často vytváří primární bariéru procesu rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů. Překonání této bariéry v důsledku působících předpojatých postojů není snadné. Důležitá je podpora schopnosti porovnávat s určitým vnitřním nadhledem různé alternativy, pěstování schopnosti dávat přednost racionální úvaze před okamžitou emocionální reakcí. (Mojžíšková 2015, Novák 2012.)

5.4 Kognitivní nesoulad

Jedná se opět o velmi významný kognitivní předsudek, kdy některé informace dokáží v lidské mysli vyvolat určitý nesoulad, například pokud se dozvíme dvě protichůdné informace, přičemž obě jsou stejně věrohodné. Nebo jedna je věrohodnější, ale té druhé chceme věřit, protože říká něco příjemného. Kognitivní nesoulad pak vyvolává nepříjemné emoce a způsobuje tak afektivní heuristiku. Člověk se pak snaží daný nesoulad vyřešit a tím se ho zbavit. Může toho dosáhnout tak, že zjistí, která informace je hodnověrnější a té dá přednost, ovšem to by vyžadovalo

kognitivní úsilí a tak se často stává, že lidé dají přednost příjemné lži před nepříjemnou pravdou. Nepříjemnou pravdu pak vytěsňují.

Tento předsudek má opět oporu v evoluci a biologii. Lidé se občas dostanou do situací, které sice nezpůsobí fyzickou újmu, ale mají zničující dopad na naši psychiku. (Násilné činy spáchané na daném člověku či někomu blízkém) Mozek má pak obranný mechanismus, kdy dané hrůzy vytěsňují a úplně zapomenou, případně uzavře někde v podvědomí. Ovšem tento jev se projevuje pouze u nepříjemných informací. Aneb, kdo nechce slyšet, neslyší.

Další možností, jak se s kognitivním nesouladem vyrovnat, je trochu paradoxně přidání další informace, která může ovlivnit význam těch, co jsou s ní v rozporu. Kupříkladu pokud si student myslí, že je chytrý, látku si pamatuje z hodiny a stačí mu se na otázky podívat jen večer před zkouškou, aby získal hodnocení A, přičemž následně zkoušku nesloží. Student tak má v hlavě dvě protichůdné informace. Jsem chytrý a neuspěl jsem u zkoušky. To vyvolává nesoulad, a tak si student přidá další informaci, že si na něj zkoušející zasedl, a proto zkoušku neudělal. V tomto okamžiku se stále může považovat za chytrého a zároveň vnitřně akceptovat neúspěch u zkoušky.

Podobný jev se děje i ve veřejné volbě. Lidé si o sobě myslí, že jsou chytří, a činí správné volby. Když se pak ukáže, že daná volba nebyla správná, tak ze selhání obviní politika, který sice naplnil přesně to, co slíbil, ale nedostavil se kýžený výsledek. Racionální člověk by si měl uvědomit svoji špatnou volbu a příště zvolit jiné řešení, kdežto člověk postižený kognitivním nesouladem si nechce připustit, že udělal chybu, protože pak by si o sobě již nemohl myslet, že je skvělý, úžasný, dokonalý. Je snadnější obvinít politika či jinou zájmovou skupinu. Bohužel pak člověk neustále volí stejná špatná řešení, jen jsou realizována jiným politikem.

Kognitivní nesoulad se také projevuje neochotou řešit zásadní témata a bezprostřední krize. Místo toho jsou řešena zástupná témata a tak se odpovědní mohou vyhnout nebo alespoň oddálit řešení toho nepříjemného. Řecko, které má zásadní ekonomické problémy, řeší spor o název Makedonie. Když vrcholila migrační krize a bylo třeba jednat, tak evropský parlament řešil administrativní záležitosti ohledně výkonu vysavačů. Když v roce 410 našeho letopočtu pochodovala na Řím vizigótská vojska pod vedením Alaricha, tak senátoři místo příprav opatření debatovali o tom, komu postaví sochu na Fóru.

Je zřejmé, že kognitivní nesoulad vytváří bariéru procesu rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů. Při jejím překonávání je důležité v každém konkrétním případě identifikovat, jaká událost a zkušenost dala podnět ke vzniku kognitivního nesouladu. Takovým případem může být i to, že se ve společensky vyostřené atmosféře voleb člověk mýlí a odmítá si to přiznat. V takových případech je lépe příslušnou zkušenost obejít a navázat na ty oblasti životních zkušeností, které je člověk schopen vyhodnocovat realisticky. (Kemková 2015.)

5.5 Potvrzení

Tento behaviorální předsudek je výrazně propojen s předešlým a de facto z něj vychází. Jedná se o upřednostňování informací, která potvrzují náš názor před informacemi, které jsou s ním v rozporu, právě proto, abychom se vyhnuli kognitivnímu nesouladu. Tedy pokud má člověk stejně relevantní informace, tak bude přikládat větší váhu té, která potvrzuje jeho stávající názor, než té, která je s ním v rozporu. Jedná se tak o určité selektivní vnímání reality.

Proto selhává nastolování konsenzu v rámci názorových protipólů. Kupříkladu odpůrci imigrace mají tendenci nadhodnocovat negativní dopady imigrace a snižovat význam těch dobrých. Naopak příznivci migrace mají tendenci přehlížet negativní dopady a zveličovat pozitivní jevy. Stačí pak jeden imigrant, který se začlení do společnosti, bude úspěšný a zastánci imigrace budou význam tohoto faktu nadhodnocovat nad zvýšenou kriminalitou.

Podobně při přijímání reformy či prosazování politických řešení. Pokud jedna ze stran předloží fakta a argumenty pro podporu svého návrhu, tak si myslí, že dané argumenty jsou dostatečně významné pro prosazení, kdežto oponenti dané argumenty budou považovat za nedostatečné. A to samé bude platit opačně. Těžko se pak hledá kompromis, protože obě strany mají pocit, že předložili lepší argumenty a fakta, než protistrana a tedy po právu by mělo být zvoleno jejich řešení.

Tohoto jevu často zneužívají podvodníci, kteří svým obětem říkají to, co chtějí slyšet a čemu chtějí uvěřit. Je celkem jedno, zda se jedná o podvodníky v obchodě, běžných mezilidských vztazích a i v politice, kde se jim říká populisté. Klasický příklad: Máte právo, aby se o vás někdo staral.

V tomto případě je rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů jako takové jednou z možností, jak se postavit nad soupeřící strany a najít to, co je spojuje. Vždy ovšem záleží na konkrétní situaci. Rovněž tak lze využít objasnění rozdílů mezi hrami typu Souboj klanů a hrami typu Titanic, pokud je příslušná osoba schopna příslušnou problematiku vnímat.

5.6 Past stoprocentnosti

Nic není stoprocentní a lidé nejsou schopni dosáhnout absolutního poznání a absolutní pravdy. Tedy cokoliv tvrdíme, tvrdíme s určitou mírou nejistoty a nemůžeme říci, že to je stoprocentní pravda. Ovšem to neznamená, že nelze nic tvrdit, nebo se na cokoliv spolehnout. Žádná tvrzení nejsou stoprocentní, ale podstatná část se stoprocentnosti limitně blíží a tak je lze jako stoprocentní i brát. Tento behaviorální předsudek má dvě zásadní implikace.

První projev se týká situace, kdy člověk bere své názory jako stoprocentní a nezpochybnitelné, tak o nich nepřemýšlí a nepodrobuje svá rozhodnutí konstruktivní kritice. Pokud se dopustí omylu, tak v něm setrvává dlouhodobě. Neschopnost přijmout konstruktivní kritiku je příčinou stagnace a následného úpadku. Rozumný člověk neustále pochybuje o všem, což ale neznamená, že ničemu nelze věřit a na nic se spolehnout.

Druhým projevem je pak odmítání všeho, co není stoprocentní. Tedy pokud je předneseno nějaké řešení, které je sice lepší, než současný stav, ale není stoprocentní, tak debata neobsahuje komparaci mezi současným stavem a předneseným řešením, ale je zkoumáno pouze to, zda je řešení stoprocentní či není, a následně je kvůli tomu odmítnuto. Často pak reformy neprojdou jen proto, že nejsou všeobsahující a vše řešící. Každá námitka či drobný nedostatek je brán jako důvod pro zamítnutí celku. To se netýká jen řešení, ale i vnímání reality. Například když existuje nějaký jev, který platí v drtivé většině případů, třeba v 99 případech ze sta, tak právě ten jeden případ, kdy daný jev neplatil, je použit k diskreditaci celého tvrzení.

Rovněž tento behaviorální fenomén vytváří bariéru procesu rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů. Z dlouhodobého hlediska je cestou k jejímu překonávání pěstování schopnosti **přesahu** jako základní a nejdůležitější formy lidského poznání, podrobně viz podkapitola 2.3 této monografie.

5.7 Extrémní myšlení

Další behaviorální předsudek je extrémní myšlení, což znamená, že lidé často přemýšlejí v extrémech. Tedy jsou buď zásadně pro něco, nebo proti něčemu. Přičemž každý extrém je škodlivý. Tento jev vysvětluje současnou polarizaci společnosti. Jedna část společnosti by poskytla azyl komukoliv a druhá by přes hranice nepustila ani myš. Jedni jsou zásadně pro setrvání naší země v Evropské unii, jiní jsou zásadně proti.

Ovšem tyto extrémní postoje mají zásadní dopad na další vnímání reality a znemožňují tak nalezení vzájemného konsensu. Je to podobné, jako když se dva lidé koukají na stejný zápas, přičemž každý je zarytým fanouškem jiného klubu. Pokud dojde ke sporné situaci, tak i když oba sledovali stejný zápas a viděli to samé, tak jeden bude přesvědčený, že došlo k porušení pravidel, a druhý, že nikoliv. Nejde o to, že by jeden lhal, ale o to, že oba vnímají tu samou věc rozdílně díky jejich postojům.

Příkladem může být vztah k Evropské unii. Pokud je někdo zastáncem EU a podléhá této chybě, tak bude nekriticky přijímat veškerá nařízení, kdežto přehlízet negativa. Tedy nějaká reforma nebude správná proto, že je správná, ale proto, že přišla z EU. Kdežto zásadní odpůrci členství v Evropské unii budou mít tendenci podceňovat pozitiva vnímat pouze negativa. Co řekne vůdce je vždycky pravda už jen proto, že to říká vůdce.

Extrémní myšlení se také projevuje předpokladem extrémního vyznění myšlenek. Pokud člověk prohlásí, že by cizinci neměli mít stejná práva jako občané nebo že bychom si měli více hájit své zájmy, tak je hned považován za rasistu a nejrady by všem ostatním udělal to, co fašisté Židům. Na druhou stranu když někdo řekne, že bychom měli více pomáhat, je hned považován za podporovatele migrace.

Je pak velmi náročné hledat konsensus při zavádění teorie do praxe, jelikož co je pro jednu stranu moc, to je pro druhou stranu málo.

Z hlediska procesu rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů je v reakci na tento fenomén lidské psychiky možné využít doporučení vyplývající z porovnání her typu Souboj klanů a her typu Titanic. Extrémní myšlení je produktem i nástrojem udržování her typu Souboj klanů jako dominantních v metahře, ve které se rozhoduje o tom, zda se prosadí hra typu Titanic.

5.8 Krátkodobé myšlení

Krátkodobé myšlení představuje tendenci lidí orientovat se na krátkodobý prospěch a okamžitý užitek. Lidé dávají přednost současnému příjmu před budoucím příjmem, respektive současnému užítku před užítkem budoucím, a to z několika důvodů. Jednak je budoucnost nejistá a může se stát, že předpokládaný vývoj nenastane a člověk tak o užitek přijde, a jednak proto, že budoucí užitek či prospěch se velmi těžko kvantifikuje (je to kognitivně náročné) a lidé dají ve volbě přednost tomu, co si dokáží lépe představit.

Existenci behaviorálního předsudku, krátkodobého myšlení, reflektuje i klasická ekonomická teorie tím, že připouští selhání dlouhodobých preferencí, které by měla řešit vláda v rámci alokační funkce, a to prostřednictvím poskytování poručních statků. Zde je třeba vynaložit náklad v současnosti, zatímco užitek je až v budoucnosti a velmi těžko představitelný. Malé dítě, dokud se nenaučí číst, si velmi těžko představí, jak prospěšné je umět číst a tedy nebude chtít vynakládat úsilí na to se číst naučit. Stejně tak je to ale i s lidmi a řešeními plynoucími, která nabízí teorie. Řešení může být prospěšné, ale ti, kterých se týká a kteří by ho měli realizovat, si nedokáží

představit veškeré přínosy, ale vidí současné náklady, a tak selhává implementace teorie do praxe.

Do projevů krátkodobého myšlení spadá i snaha o přenesení budoucích užitek do současnosti respektive snaha o přesunutí budoucího užitku do současnosti na úkor jeho kvality a kvantity. Kupříkladu pokud bude předneseno řešení, které vyžaduje v současnosti vynaložit značné náklady a úsilí, kdežto přínosy se projeví až v rámci desetiletí, nebude přijato, protože lidé vyžadují řešení, které bude mít okamžitý účinek. Ovšem taková řešení na složitá socioekonomická témata neexistují. Lze nabídnout krátkodobá řešení, která neřeší příčinu problému, ale pouze jeho následky, kdežto problém samotný roste. Příkladem jsou populační problémy Afriky. Místo práci na snižování porodnosti a populace, což je dlouhodobá a soustavná práce, se shánějí potraviny na zajištění aktuálních potřeb. Nakrmit hladového přináší bezprostřední řešení a hédonistický užitek. Kdežto pomoci mu postarat se o sebe a postavit se na vlastní nohy vyžaduje hodně práce, nucení a kýžený výsledek je až v budoucnosti.

Dalším projevem je orientace na krátkodobé a sobecké zájmy na úrok budoucnosti i výkonnosti celku. To je všeobecně problém veřejné volby, kdy jednotlivé zájmové skupiny svými kroky nesledují prospěch systému jako celku, ale snaží se o realizaci opatření, která jim přinesou nějaký prospěch. Pokud každá skupina bude prosazovat právě taková opatření, tak se dostanou do vzájemného konfliktu, což vede ke sporům a dalšímu poklesu výkonnosti systému. Aby mohl člověk jednat nesobecky, tak je třeba, aby si uměl představit dlouhodobý přínos plynoucí z nesobeckého jednání, a tomu chyba krátkodobého myšlení brání.

Ekonomická teorie na normativní úrovni navrhuje právě taková řešení, která mají zvyšovat výkonnost systému jako celku, a právě kvůli chybě krátkodobého myšlení nejsou tato řešení implementována do praxe, případně jsou výrazně pozměněna kvůli vlivu zájmových skupin. Z hlediska procesu rozšiřování povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů je při překonávání bariér vyplývajících z tohoto psychického fenoménu podporovat vývoj mechanismu prožitků směrem k motivacím orientovaným na rozvoj a uplatňování schopností člověka. (Pelánek 2012.)

5.9 Shrnutí

Lze konstatovat, že behaviorální ekonomie je schopna identifikovat a vysvětlit celou řadu příčin, které narušují přechod od teorie k praxi. Výše zmíněné behaviorální předsudky jsou jen výběrem těch nejzajímavějších a nejvýznamnějších. Jedná se o tendenční selhání a budou se projevovat vždy, jelikož jsou součástí lidské psychiky. Lze na ně reagovat:

1. Jednak by teorie měla jejich existenci reflektovat a případná teoretická řešení konstruovat s ohledem na budoucí vliv těchto předsudků.
2. Upozorňovat na jejich existenci, protože uvědomit si chybu je prvním krokem k její nápravě.
3. Iniciovat diskurz o příčinách, projevem a důsledcích behaviorálních předsudků, včetně možných řešení.

Nepochybně se jedná o velkou výzvu, kterou bude muset klasická ekonomie v budoucnosti řešit. Jak jsme si ukázali, známé a dobře rozpoznatelné případy selhání lidské psychiky, které behaviorální ekonomie popisuje a analyzuje, jsou důležité pro pochopení úskalí spojených s rozšiřováním povědomí a vědomí o existenci realistické a perspektivní vize řešení současných problémů.

Literatura:

ARIELY, D., LOEWENSTEIN, G. 2006. *The heat of the moment: The effect of sexual arousal on sexual decision making*. Journal of Behavioral Decision Making, 2006, 19.2: 87-98.

KAHNEMAN, D., TVERSKY, A. 1979. *Prospect theory: An analysis of decisions under risk*. Econometrica, 1979, 47: 278.

KRUGER, J., DUNNING, D. 1999. *Unskilled and unaware of it: how difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments*. Journal of personality and social psychology, 1999, 77.6: 1121.

LOEWENSTEIN, G. 1996. *Out of control: Visceral influences on behavior*. Organizational behavior and human decision processes, 1996, 65.3: 272-292.

THALER, R. H. *Misbehaving: The making of behavioral economics*. 2017. ISBN 978-0-393-08094-0.

THALER, R. H. Behavioral economics: Past, present, and future. *American Economic Review*, 2016, 106.7: 1577-1600.

KAHNEMAN, D. *Myšlení, rychlé a pomalé*. Jan Melvil Publishing, 2012.

MOJŽÍŠKOVÁ, J. Vztah mezi racionálním myšlením a psychometrickou inteligencí. 2015.

NOVÁK, O. Vztah mezi kognitivními a emočními procesy v rámci exekutivních funkcí. 2013.

KEMKOVÁ, K. et al. Teorie kognitivní disonance. 2015.

PELÁNEK, R. Modelování a simulace komplexních systémů. *Universitas-revue Masarykovy univerzity*, 2012, 1.

6. Vztah ekonomie a etiky jako projev vztahu teorie a praxe

6.1 Úvod k šesté kapitole

Jedním z projevů současných problémů, které zmiňujeme a řešíme v tomto textu, je skutečnost, že ekonomická teorie nedokáže dostatečně uchopit, popsat, zpracovat soudobou realitu. Ekonomii jako vědě se oprávněně vytýká (např. Sedláček 2009), že vytváří modely odtržené od reality, že se zaměřuje na práci s velkými soubory dat, mezi kterými se snaží hledat nejruznější vzájemné závislosti, přičemž ignoruje další vazby, které mohou dané jevy vysvětlovat. Jako typický příklad lze uvést tzv. DSGE modely (dynamické stochastické modely všeobecné rovnováhy). Kritici těchto modelů (např. Coyle 2010, Chang 2013, 2014) oprávněně namítají, že lidské jednání nikdy nejde popsat matematickými rovnicemi. Parametry těchto rovnic budou vždy omezené, vždy něco nebudou zahrnovat. I pokud budou přístupy dynamické a náhodné, vždy se mohou objevit v čase jevy, s kterými model vůbec nepočítá. Podle kritiků přílišná důvěra v DSGE modely vedla k podcenění problémů, které v ekonomice existovaly po rozpadu bipolárního světa. DSGE modely nevěnovaly dostatek pozornosti finančním trhům, objemu transakcí na těchto trzích, výši zadlužení. Přehlédly, že krátkodobě může být pro subjekty něco racionální (např. poskytnout půjčku člověku, který ji není schopen splácet, je-li poskytovatel odměňován podle počtu půjček), dlouhodobě dané chování může způsobovat problémy. Zanedbaly chyby v lidském myšlení (viz kapitola věnována behaviorální ekonomii). Přílišná důvěra v dané modely podle kritiků způsobila, že se nevěnovala pozornost jevům, které vyústily v tzv. Velkou recesi (tedy krizi po roce 2007).

Z hlediska dalšího možného rozvoje ekonomie se často argumentuje (např. Sen 2002, Alvey 2011), že ekonomie původně vycházela z etiky, že postupně došlo k tomu, že ekonomie opustila svůj etický kořen a že by se k tomuto kořenu měla vrátit, přičemž návrat by prospěl dalšímu rozvoji ekonomie. Upozorňuje se zde, že zakladatel ekonomie Adam Smith byl koneckonců profesorem morální filosofie, že vedle Pojednání o původu a bohatství národů (česky např. Smith 2001) napsal i Teorii mravních citů (česky např. Smith 2005). Jinými slovy vztah mezi ekonomikou a etikou je obvykle chápán jednostranně – ekonomie by se měla inspirovat etikou. Problémem ovšem je, že i soudobá etika trpí nemalými problémy (detaily viz např. Sokol 2014). I ona se stala do značné míry teoretickou vědou, která končí u konstatování, že „něco by mělo být“, neřeší ale otázku „proč se tak neděje.“ Tato kapitola proto na jednu stranu souhlasí s názorem, že ekonomie by se etikou měla inspirovat, domnívá se však zároveň, že etika se rovněž může inspirovat ekonomikou. Pokud dojde k tomuto vzájemnému inspirování, mohou obě disciplíny přispět k řešení praktických problémů.

Perspektivně vidíme v možnosti **sladování či sjednocování ekonomického a etického pohledu, v dvojediném chápání rozvoje a uplatňování schopností člověka:**

1. Jednak jako **přirozené naplnění jeho smyslu, tj. jako rozvíjení jeho prožitkového bohatství** (i v hedonistickém smyslu). V návaznosti na to pak jako **základ mezilidských vztahů, které v logice věci předpokládají respektování etických zásad.**

2. Jednak jako **nejvýznamnější faktor ekonomického růstu, jako zdroj inovací i předpoklad jejich realizace.** Role tohoto faktoru poroste s tím, jak bude růst role odvětví produktivních služeb umožňujících nabývání a uchování lidského kapitálu.

K plnému propojení ekonomického a etického pohledu nelze dle našeho názoru dospět v rámci teoretického paradigmatu neoklasické ekonomie. Perspektivu vyššího sjednocení obou pohledů nabízí **ekonomie produktivní spotřeby**, podle které akt spotřeby nekončí užítkem (jako prožitkem či v abstraktnější poloze jako naplnění určité preference), ale má pokračování v nabytí lidského kapitálu a ekonomických efektech spojených s působením tohoto lidského kapitálu jako ekonomického zdroje. K tomuto propojení ekonomického a etického pohledu je ovšem nutné rozpracovat teoretické základy ekonomie produktivní spotřeby. Pokusíme se o to v některé z navazujících monografií.

Text kapitoly je strukturován následovně. Nejprve je stručně definována ekonomie a etika. Potom jsou zmíněny oblasti, ve kterých by se ekonomie mohla inspirovat etikou, a dále oblasti, ve kterých se etika může inspirovat ekonomikou. Jednotlivé oblasti jsou stručně rozebrány. Závěr shrnuje hlavní poznatky.

6.2 Definice ekonomie a etiky a oblasti, ve kterých se obě disciplíny mohou vzájemně obohatit

Standardní definice ekonomie říká, že *„Ekonomie zkoumá, jak různé společnosti využívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit a jak je rozdělují mezi spotřebitele“* (Samuelson a Nordhaus 2013, s. 15). Pro ekonomii je tedy podstatný rozpor mezi vzácností zdrojů a neomezeností lidských potřeb, jak lidé jednají, aby tento rozpor vyřešili. Ekonomie se zabývá lidským jednáním, koncentruje se ale na jednání za účelem uspokojování lidských potřeb včetně makroekonomických důsledků daného jednání. Etika oproti tomu se dívá na lidské jednání širším pohledem. Jedna z definic říká, že etika je: *„Filosofická vědní disciplína o lidském jednání s cílem stanovit, které aktivity lidí jsou dobré, správné a měli by být realizované, a pro které to neplatí“* (Anzenbacher 2002). Můžeme se na ni dívat jako na teoretickou reflexi morálky (Šmajš, Binka, Rolný 2012, Trojan 2012). Z hlediska pojmů mrav, morálka, etika se jeví jako vhodné následující rozčlenění (Sokol 2014):

- Společný mrav: to, co dané společenství považuje za dobré a správné.
- Individuální morálka: to, co dotyčný považuje za dobré a správné. Zdůrazňuje se, že jedinec by neměl automaticky schvalovat společný mrav, pokud není dobrý, že jedinec má schopnost rozeznat, co je dobré a správné (Anzenbacher 2002). Sokol (2014) či Sedláček (2009) poukazují už na biblické ustanovení *„nepřidáš se většině, když páchá nemravností“*.

- Etika jako hledání nejlepšího ze společného mravu i individuální morálky. Etika by teoreticky měla reflektovat, co ze společného mravu i individuální morálky je vskutku správné a dobré. K etickým otázkám patří (Kant 1990): Co je správné? Co mám/nemám dělat? Co to znamená žít dobrý člověk? Tyto otázky lze shrnout pod otázku *„Jaký má být člověk?“*

Z výše uvedeného plyne, že obě disciplíny mají společného:

- Společný předmět zkoumání: člověka, jeho jednání (chování), jeho přirozenost.
- Principy, na kterých obě disciplíny stojí a které respektují svobodu a důstojnost člověka: princip dobrovolného jednání, princip lidských interakcí a společenské kooperace, princip vlastnictví.

Obě disciplíny se samozřejmě i v ledačems liší. Základní rozdíly mezi nimi jsou uvedeny v tabulce 6.1.

Tabulka 6.1: Rozdíly ekonomie a etiky, respektive jejich pohledy na člověka a lidské jednání

Ekonomie	Etika
Individualita člověka a jeho svobodná volba	Dává odpovědi na jednání nedokonalého člověka
Efektivní způsoby dosažení cíle	Posuzuje morálnost cíle
Ekonomické aspekty rozhodování	Mimeoekonomické aspekty rozhodování
Kauzality, příčinné a důsledkové vztahy, nezabývá se hodnotovými soudy	Neřeší problematiku výnosů a nákladů, nákladů obětovaných příležitostí

Zdroj: Vlastní zpracování

Na otázku, jaký by měl být vztah ekonomie a etiky lze odpovědět, že by to měl být vztah synergický, nikoliv „proti sobě“, byť potenciálně konfliktní, vztah doplňující, vzájemně se obohacující, vzájemně se podmiňující. Obě disciplíny mají i přes rozdíly spoustu společného, odlišné pohledy mohou vést k vzájemné inspiraci a vzájemnému rozvoji. Jak by se vzájemně měly inspirovat, je uvedeno v tabulce 6.2.

Tabulka 6.2: Jak se můžou ekonomie a etika vzájemně inspirovat

Jak se ekonomie může inspirovat etikou	Jak se etika může inspirovat ekonomikou
1. Pomoc při hledání podstaty (účelu) ekonomických jevů, legitimizovat – ukázat, že jsou dobré	1. Ekonomie nabízí vysvětlení, jak vzniká společný mrav (společenské normy).
2. Lépe pochopit lidské jednání, na základě toho dávat lepší doporučení.	2. Pomoc při posouzení, které jednání je správné a které nikoliv
3. Nezahrnutí (vyloučení) morálních otázek vede k nežádoucím ekonomickým a dalším důsledkům.	

Zdroj: Vlastní zpracování

6.3 Oblasti, ve kterých se ekonomie může inspirovat etikou

Hledání podstaty (účelu) ekonomických jevů

První oblastí, ve které se ekonomie může inspirovat etikou, je oblast hledání podstaty (účelu) ekonomických jevů, legitimizovat – etika může pomoci ekonomii ukázat, že tyto jevy jsou dobré. Ekonomie sama o sobě má problém se zdůvodněním morálnosti ekonomických jevů, není schopna jejich podstatu či účel obhájit. Nemá potom dostatek argumentů proti názorům, které např. prosazují centralizovanou společnost apod. Pokud však ekonomie takové argumenty s pomocí etiky najde, získává účinný nástroj k vysvětlení, jak ekonomické jevy přispívají lidskému dobru a proč by měly být podporovány.

Výše uvedené lze demonstrovat na příkladu trhu. Bruni a Sugden (2013) si položili otázku, co je účelem trhu a nabídli na ni odpověď: zprostředkovat obou či vícestranné vzájemně výhodné transakce. Z tohoto pohledu přispívají tržní transakce k obecnému dobru, protože:

1. Uspokojují preference účastníků: transakce může být oboustranně či vícestranně výhodná jen tehdy, pokud uspokojuje preference účastníků, pokud vskutku naplňuje jejich potřeby. Lze namítnout, že účastníci transakce mohou mít různé informace, že díky asymetrii informací se někteří účastníci mohou domnívat, že transakce je pro ně výhodná, ve skutečnosti však nebude, což po uskutečnění

transakce zjistí. Takovou transakci nebudeme chápat za oboustranně výhodnou a stranu, která zneužije svou informační převahu nebo podobnou okolnost (typu tíseň druhé strany) nebudeme chápat za eticky jednající.

2. Vytvářejí bohatství: oboustranně výhodné transakce zvyšují bohatství společnosti i jejich jednotlivých členů, rozšiřují možnost potřeb, které lze uspokojit.

3. Možnost uskutečnit je formou svobody: svobodu chápeme jako absence donucení, možnost svobodně jednat při respektování svobody druhých. K formám svobody patří i možnost uspokojovat oboustranně výhodné transakce.

4. Umožňují neosobní vztahy, umožňují, aby se neosobní vztahy staly osobními: trh dovoluje, aby lidé své potřeby uspokojovali v interakci s pro ně dále neznámými lidmi, se kterými nemají bližší vztahy. Rozšiřuje tak možnost potřeb, které lze uspokojit. Zároveň dává příležitost, aby se z těchto neosobních vztahů staly osobní vztahy. Trh tedy rozšiřuje možnost osobních vztahů nejen na členy určité komunity, která je v tradičním smyslu definována lokálně a příbuzensky.

Bruni a Sugden (2013) dále konstatují, že pokud je účelem trhu zprostředkovat obou či vícestranně vzájemně výhodné transakce, potom podnikání usilující o dané, musí být ctnostné. Jaké charakteristiky podle autorů musí splňovat ctnostní podnikatelé? Ctnostní podnikatelé dle autorů:

- Nebrání ostatním ve vstupu na trh: ctnostný podnikatel ví, že čím více osob se bude účastnit trhu ve smyslu realizace obou či vícestranně výhodných transakcí, tím více dobra se bude dít.

- Uvědomují si, že ostatní nemusí považovat to, co nabízejí, za hodnotné, nechtějí automatickou odměnu za své podnikání. Ctnostní podnikatelé proto nechtějí odměnu jen za skutečnost, že něco nabízejí, že v nějaké oblasti podnikají.

- Chápu ostatní jako možné partnery k uskutečnění obou/vícestranně vzájemně výhodné transakce, nikoliv jako konkurenty. Pokud totiž budou ostatní považovat za potencionální spolupracovníky, lze zvýšit počet oboustranně (vícestranně) výhodných transakcí, čímž se opět zvýší obecné dobro.

- Neusilují o výhody pouze pro sebe a na úkor ostatních. V terminologii ekonomie tedy neusilují o poziční konkurenci (positional competition), respektive o to, co Valenčík, Leinweber a Jurásek (2016) nazývají poziční investování. Dané jevy jsou pouze jednostranně výhodné, respektive výhodné na úkor ostatních. Proto nemohou přispívat k obecnému dobru.

Na základě výše uvedeného lze dovodit, že transakce, které nejsou obou či vícestranně výhodné, nejsou ctnostné. Dále můžeme dodat, že opatření, která zabraňují nevýhodným transakcím, respektive opatření, která napomáhají oboustranně výhodným transakcím, jsou ctnostné. Všimněme si, že daný přístup, kdy zkoumáme účel určitého jevu, netrpí jednostranností. Tento přístup na jednu stranu je schopen vyzdvihnout přednosti trhu. Na druhou stranu je rovněž schopen ocenit pozitiva např. vládních zásahů, která napomáhají rozvoji obou či vícestranně výhodných transakcí. Jako typický příklad takových opatření lze uvést opatření proti podvodům nebo opatření snižující informační asymetrii, chránící slabší smluvní stranu.

Samozřejmě je třeba zdůraznit, že trh není jedinou oblastí lidského života., respektive že cnosti spojené s trhem nejsou jedinými ctnostmi. Nutně proto bude docházet ke konfliktu jednotlivých oblastí, respektive ctností. Podle okolností je třeba upřednostnit příslušnou oblast. Jako ilustrativní příklad lze uvést situaci, kdy terorista kupuje od obchodníka se zbraněmi zbraň, kterou chce použít k teroristickému útoku.

Transakce je nepochybně oboustranně výhodná, nepřispívá však k obecnému dobru. Zde je třeba upřednostnit jiná hlediska.

Přístup, co je účelem určitého ekonomického jevu, lze uplatnit i v dalších oblastech. Stručně uvedme dvě. První je otázka účelu peněz. Na tuto otázku odpovídá ekonomická teorie (např. Wawrosz, Heissler, Helísek, Mach 2012) v podobě funkcí peněz – všeobecný prostředek směny, uchovatel hodnoty, měřítko cen a účetní jednotky. Z těchto funkcí plyne, že pokud někdo emituje peníze, chová se ctnostně jen tehdy, pokud „jeho“ peníze plní dané funkce. Nelze tedy emitovat inflační peníze, padělat je apod.

Druhou oblastí je otázka účelu hospodářské politiky. Autor textu nabízí možná široký a možná obecný pohled na to, co je daným účelem. Dle jeho názoru je účelem - usnadnit („smoothing“) dobrovolné a svobodné lidské aktivity, eliminovat nežádoucí účinky těchto aktivit, stimulovat k zodpovědnému chování. Obecná a relativně široká definice je vědomá – dovoluje totiž dle názoru autora posuzovat tyto politiky nezaujatě, nezastávat ideologická stanoviska, že tyto politiky jsou správné či nesprávné. Abychom je mohli hodnotit, musíme znát účel těchto politik. Ctnostné jsou potom dle autora takové politiky, které dlouhodobě přispívají k zde uvedeným cílům. I zde platí, že tyto politiky se mohou dostávat do konfliktu s dalšími jednáními (souhrny či produkty jednání), jejich účely a tudíž i ctnostmi (např. jednání v rámci rodiny, malých skupin apod.).

Lepší pochopení lidského jednání

Dalším tématem, ve kterém etika může pomoci ekonomie, je problematika lepšího pochopení lidského jednání. Díky tomu bude ekonomie schopna lépe dané jednání vysvětlit i dát lepší předpovědi. Ekonomie by kupř. do svého zorného pole měla zahrnout oblast společného mravu, respektive společenských norem, které (viz kapitola 2) na úrovni určité skupiny definují, co je dobré a správné. Pro společenské normy platí, že ovlivňují naše chování. Zpravidla se jedná o neformální instituce (nepřepsaná, nekodifikovaná pravidla) říkající, jak se máme chovat k druhým, které chování je správné a nesprávné. Společenské normy vytvářejí v lidech jistý smysl pro přirozený řád věcí, který určuje způsob, jakým jednáme, a určuje, jak hodnotíme jednání druhých. Tyto normy záleží na společenství, nemusí být univerzální. Mohou rovněž schvalovat jednání, které je jinak sankcionováno (např. počítačové pirátství, daňové úniky).

Pro ekonomii je podstatné následující: I v tržních aktivitách se uplatňují společenské normy spolupráce, dobrovolné pomoci. Společenské normy vysvětlují, proč lidé nejednají sobecky. Díky existenci společenských norem mají i lidé potřebu přesahu, jsou ochotni vykonávat určité činnosti zdarma. Jako typický příklad lze uvést pomoc prostých Američanů při ochraně americko-mexických hranic, pomoc právníků zdarma znevýhodněným skupinám (Ariely 2009, Sandel 2015). Dále je třeba zdůraznit, že komercializace ničí společenské normy. Jinak řečeno, pokud jsou společenské normy nahrazeny tržními normami, nemusí to přispívat k obecnému dobru. Uvedme některé příklady. Detaily k těmto příkladům viz Ariely (2009), Sandel (2015):

- Poplatky za pozdní vyzvedávání dětí v mateřských školách: pokud mateřské školky zavedly poplatek za pozdní vyzvedávání dětí, tak se četnost pozdního vyzvedávání zvýšila, nikoliv snížila. Společenská norma „není správné dítě vyzvedávat pozdě“ byla nahrazena tržní normou, kdy rodiče za pozdní vyzvednutí zaplatili cenu, kterou školka stanovila.

- Peněžní kompenzace za souhlas s úložištěm jaderného odpadu snižují ochotu obce souhlasit s tím, aby úložiště bylo v jejím katastru. Společenská norma „je

správné, abychom přispěli k celku“ je nahrazena tržní normou, přičemž málokterá peněžní (tržní) odměna je natolik vysoká, aby vyvážila případná rizika spojená s úložištěm.

- Odměna vybírajících sbírek: pokud jsou vybírající sbírek odměňováni určitým procentem z vybrané částky, klesá celkový výnos sbírky. Společenská norma „je správné pomoci vybrat na určitou prospěšnou věc“ je nahrazena tržní normou, přičemž peněžní odměna zde tolik nestimuluje ochotu vybírat, nepřevažuje nepohodlí spojené s výběrem.

- Neochota právníků poskytovat služby za nižší než tržní honorář: právníci jsou ochotni poskytovat některé služby zdarma, nikoliv však za částku menší než tržní. Peníze, zde ničí společenskou normu, že je správné určitým skupinám osob pomáhat. Pomoc odměněná penězi není chápána jako skutečná pomoc.

- Pokud je odměňováno dárcovství krve, dochází k tomu, že lidé, kteří by krev dali zdarma, ji přestanou dávat. Obdobně jako v předcházejícím bodě peníze ničí společenskou normu, že je správné dobrovolně darovat krev.

Obecně lze konstatovat, že společenské normy nemohou nahradit tržní normy, mají ale své nezastupitelné místo. Společnost založená pouze na tržních normách by měla příliš vysoké transakční náklady, nemohla by fungovat. Společenské normy lze tedy chápat jako formu snižování transakčních nákladů, jako způsob, jak efektivně dosáhnout lidských cílů (detaily viz např. Šíma 2004).

Druhou oblastí daného tématu je problematika sobeckosti, chamtivosti, laskavosti, empatie apod. Je zřejmé, že člověk disponuje všemi těmito (a dalšími) charakteristikami. Ekonomie proto musí brát dané charakteristiky do úvahy při popisu lidského jednání, včetně zkoumání, proč generálně nebo partikulárně převládá určitá z nich. Tento přístup lze označit jako přístup pozitivní ekonomie. Dále platí, že lidské systémy jsou průsečnicí spontánního a vědomého. Jako „architekti výběru“ (Thaler a Sunstein 2010) má smysl uvažovat o takových designech, které podporují pozitivní vlastnosti a omezují negativní. Tento přístup lze označit jako přístup normativní ekonomie.

Nutnost zahrnutí normativních otázek do ekonomické problematiky

Třetí bod, ve kterém se ekonomie může inspirovat etikou, říká, že nezahrnutí (vyloučení) morálních otázek do (z) ekonomické problematiky vede k nežádoucím ekonomickým a dalším důsledkům. Jako charakteristický příklad lze uvést události před finanční krizí, která naplno propukla v roce 2007. Před krizí si řada osob nekladla otázky typu: Je správné poskytovat dané hypotéky daným lidem? Je správné dávat cenným papírům založeným na hypotéčních úvěrech nejlepší rating? Je správné provádět sekuritizaci určitých aktiv? Je správně řádně neevidovat CDS? Jsou správné předpoklady, na kterých jsou založeny modely oceňování aktiv?

Existují návrhy (detaily viz Wawrosz 2010), aby podobné etické otázky se staly povinností. Jinými slovy subjekty působící ve finančním sektoru by měly mít za povinnost si takové otázky klást a vypracovávat nějakým způsobem zdůvodnění, proč je daný způsob správný. Jakkoliv jsou dané názory velmi diskutabilní a hrozí možným zneužitím, je zřejmé, že bez etického posuzování problematiky lidského jednání se nevyhneme nejruznějším problémům, které mohou poškodit i ty, kteří jednají eticky. Uveďme ještě další příklady, kdy etické otázky nebyly brány do úvahy, kdy bylo upřednostňováno pouze ekonomické hledisko, což mělo nežádoucí důsledky (detaily viz Sandel 2015):

- Automobilky: existují případy, kdy automobilky věděly o problému určitého automobilu (např. General Motors – Chevrolet Malibu, Ford – Pinto), který může vést ke smrti jeho uživatelů. Náklady na opravu automobilu však byly větší než případné platby za odškodnění. Automobilky se proto rozhodly automobily neopravit.

- Účetní skandály (např. Enron, Tyco...): ti, kdo dané skandály prováděli, věděli, co činí. Upřednostnili ekonomické hledisko (zisku) etickému chování. Dané upřednostnění přitom fungovalo pouze po nějakou dobu (krátkodobě), z dlouhého pohledu se ukázalo, že tento přístup není možný a vedl ke krachům nebo přinejmenším velkým problémům daných firem.

V této souvislosti lze konstatovat, že výuka ekonomie se děje bez dostatečného etického vzdělání. (detaily např. viz Galindo a Cuevas 2008) Zajímavé jsou třeba data, která říkají, že spolupráce studentů ekonomie v laboratorních experimentech je menší než spolupráce jiných osob (detaily viz např. Alvey 2011). Lze to chápat jako určité potvrzení, že forma výuky ekonomie vede k většímu sobectví.

6.4 Oblasti, ve kterých se etika může inspirovat ekonomii

Problematika vzniku společenských norem

Etika se může dle názoru autora inspirovat ekonomii přinejmenším ve dvou tématech. Prvním je problematika vzniku společenských norem. Etika (viz např. Anzenbacher 1992) obecně předpokládá, že by měla být založena na rozumu – kategorickém čistém rozumu. Ekonomické výzkumy (viz např. Binmore 2007, Hayek 1994, North 2005) však dospívají k závěru, že společenské normy jsou produktem evolučního vývoje, vznikají metodou „pokus-omyl“, čili spíše empiricky. Prosazují se ty normy, které zaručí přežití dané skupiny z dlouhodobého hlediska. Obecněji řečeno, normy spolupráce jsou biologické, nikoliv rozumové.

Představitelé teorie her (např. Binmore 2007) se v této souvislosti snaží dokázat, že „cementem“ společnosti (tedy tím, co drží společnost pohromadě) je reciprocita. Nejedná se ale o jakoukoliv reciprocitu čili reciprocitu ve stylu „oko za oko, zub za zub“, ale o reciprocitu založenou na následujících principech:

1. Na dobro se reaguje dobrem.
2. Je trestáno vědomé, opakované zlo. Existují speciální postupy (pravidla, instituce) a organizace realizující tyto postupy, které zlo trestají.
3. Náhodné, jednotlivé zlo, respektive porušení pravidel je odpouštěno. Respektive společnost se snaží zjistit, proč k němu dochází a snaží se odstranit příčiny daného jednání.

Binmore (2007) v této souvislosti tvrdí, že na kategorický imperativ (viz Kant) se lze dívat jako na jako důsledek reciprocity v opakujících se hrách. Společenské normy potom mj. napomáhají dosažení reciprocity, v praxi vedou k situacím typu Nashovy rovnováhy. Neexistuje jediná Nashova rovnováha, výsledná rovnováha závisí na daných normách a dalších okolnostech. Jako určitý klíč, jak posoudit, zda je nějaká existující rovnováha férová, nabízí Binmore (2007) následující řešení: férovost rovnováhy nastává tehdy, pokud žádný z hráčů nemá zájem měnit výchozí podmínky (své postavení). Binmore se zde inspiroval Rawlsem (1995) a jeho konstrukcí společenské smlouvy. Rawls vychází, že imaginární signatáři společenské smlouvy jsou si v původním postavení (original position) všichni rovni, mohou a chtějí spolupracovat, nemají vůči sobě žádné závazky a netuší, jaké postavení komu z nich v budoucím uspořádání připadne; to Rawls nazývá „závojem nevědění“ (veil of

ignorance). Tím je zajištěno, že jejich rozhodování bude „férové“. Chtějí proto takové principy, které jim budou vyhovovat bez ohledu na jejich možné budoucí postavení. Rawlsova „spravedlnost jako férovost“ je potom určena následujícími pravidly:

- Každý má mít stejné právo na co nejširší systém stejných základních svobod, jaký lze sloučit se stejnými svobodami pro všechny ostatní (princip svobody).

- Společenské a hospodářské nerovnosti jsou přijatelné, pokud jsou spojeny s úřady a postaveními, k nimž má každý přístup (princip rovnosti šancí), a pokud nejvíce prospějí těm, kteří jsou nejméně zvýhodněni (princip diference).

Princip svobody má přitom přednost před principy rovnosti šancí a diference. Princip rovnosti šancí má přednost před principem diference. Nerovnosti tedy nesmějí být na úkor základních svobod a princip diference (zvýhodnění) nesmí být na úkor rovnosti šancí. Tomu Rawls říká „lexikální uspořádání“.

Pokud bychom měli být konkrétnější, lze specifikovat, že ekonomie může etice pomoci při tvorbě pravidel např. v situaci „tragédie obecní pastviny“. Jak ekonomické výzkumy (viz např. Ostrom 2008) ukazují, při řešení není podstatná forma vlastnictví. Problém lze řešit nejrůznějšími způsoby, neexistuje univerzální řešení (Ostrom 2008). Předpoklady úspěšného řešení jsou následující (Wawrosz 2012):

- jasně definované hranice;
- jasně definováno, kolik, kdo může užívat a s jakými náklady, užítky a náklady jsou v poměru;
- existence pravidel kontroly a subjektů kontrolu vykonávajících;
- existují pravidla pro řešení sporů;
- zúčastněné subjekty se podílejí na tvorbě pravidel;
- berou se do úvahy další kontexty (např. zdroj je součástí více zdrojů).

Obecněji lze tedy konstatovat, že ekonomie pomáhá definovat, za jakých předpokladů se prosadí nějaká etická pravidla.

Pomoc při posouzení, které jednání je správné a které nikoliv

Druhou oblastí, ve které se etika může nechat inspirovat ekonomikou je problematika posouzení, které jednání je správné a které nikoliv. Analýzu můžeme začít stručným připomenutím odvěkého etického sporu (detaily viz např. Anzenbacher 1992) mezi deontologií (jednání by se mělo posuzovat podle jeho motivů) a konsekvencialismu (jednání by se mělo posuzovat dle jeho důsledků). Lze se domnívat, že se jedná do značné míry o umělý spor, při posuzování lidského jednání je nutno brát do úvahy obě hlediska. Proti deontologii lze namítat, že „cesta do pekla je dlážděna dobrými úmysly“ Spousta dobrých motivů může mít velmi nežádoucí důsledky. Proti konsekvencialismu, který (zjednodušeně řečeno), že cílem by mělo být podpora lidského štěstí a eliminace lidského neštěstí. Lze položit klasickou otázku „Co je to štěstí?“ Obecněji lze argumentovat nemožností interpersonálně porovnávat užitek (viz např. Heissler, Valenčík, Wawrosz 2010a, 2010b).

Ekonomie pomáhá identifikovat zejména následky či důsledky lidského jednání:

1. Prakticky např. cost-benefit analýza. Ekonomie je schopna identifikovat přínosy a náklady jednotlivých postupů, a tak pomoci vybrat optimální variantu. Je třeba zdůraznit, že při prosazování etických hledisek je nutno brát do úvahy ekonomická kritéria a hledat takové varianty, které jsou jak etické, tak ekonomické (hospodárné).

2. Teoreticky: např. spor o nemožnosti ekonomické kalkulace za socialismu, teorie veřejné volby, důsledky zvyšování minimální mzdy, problematika externalit

(detaily viz např. Sojka 2010). Ekonomie dokáže teoreticky posoudit, zda motivy, které se jeví jako dobré, budou vskutku mít žádoucí důsledky a z tohoto pohledu je významným pomocníkem etiky. Pokud bychom měli danou problematiku zobecnit, lze konstatovat, že ekonomie přesvědčivě dokazuje, že nelze vybudovat společnost postavenou pouze na mravním zákoně, v níž mají práva, povinnosti a spravedlnost přednost před vším ostatním. V této společnosti by nebyly žádné rozdíly, žádná náklonnost, sympatie. Taková společnost by se rozpadla (Scruton 1996). Společnost musí být mravní i tržní. Ekonomie dává etice návody, jak funguje a jak vytvářet reálnou společnost, která je mravní i tržní. Ekonomie je schopna posoudit, zda určité etické principy budou fungovat, zda povedou k uspokojování lidských potřeb, k dosažení žádoucích makroekonomických cílů typu vysoké hodnoty HDP na obyvatele, odpovídajícího tempa růstu HDP, nízké inflace a nízké nezaměstnanosti, vyrovnané platební bilance.

6.5 Závěr

Ačkoli je vztah mezi ekonomikou a etikou rozporuplná, jsou na sobě tyto oblasti závislé. Bez respektu k druhému, bez etických pravidel by ekonomický systém nefungoval a změnil by se v chaos. Dodržování smluv, respektování soukromého vlastnictví, uspokojování potřeb druhého atd. jsou nutné podmínky fungování ekonomiky. Další výhodou může v ekonomickém prostředí poskytnout dobrá pověst, spokojenost zákazníků, úzký vztah k dodavatelům i odběratelům. Jakkoli je ekonomické jednání řízené vlastním zájmem, není subjekt při aktu směny veden pouze sobeckým motivem, ale musí partnera směny respektovat jako rovnocenného a musí respektovat zákony a pravidla, která chování k druhému upravují.

Tyto principy přesahují individuální zájem jednající osoby. Stále tu tedy existuje vztah k druhému, i když hlavním motivem je uspokojení vlastních zájmů. Jinak řečeno člověk se při směně nechová jako čistý sobec, umí i respektovat ostatní, umí je vidět v jejich samostatnosti, a nejen jako zdroje uspokojení jeho žádostí, i když důvodem tohoto nesobeckého jednání může být nakonec jen uspokojení vlastní potřeby. A není podstatné, zda je důvodem respektu vypočítavost, že přínos bude vyšší, když bude druhý respektován, takže sobecké jednání je vlastně jen odloženo, nebo strach z trestu při porušení principů; druhý v konečných důsledcích vždy je respektován.

Opačně platí, že etické hodnoty nelze prosazovat „za každou cenu“. I při uplatnění etických požadavků je třeba hledat hospodárná řešení, respektive řešení, která minimalizují náklady a přinášejí co největší benefity. Etická doména nemůže být jedinou doménou lidské činnosti. Lidé potřebují uspokojovat potřeby, potřebují produkovat. Ekonomie přesvědčivě ukazuje, že nejvhodnější systém pro dané je systém tržní ekonomiky, systém neosobních vztahů. Jedním z klíčových závěrů ekonomie je, že vedle jevů (věcí), které jsou výsledkem lidského jednání a lidského záměru, a věcí (jevů), které nejsou výsledkem lidského jednání a záměru, existují věci (jevy), které jsou výsledkem lidského jednání, ale nikoliv lidského záměru (viz např. Hazlitt 1999). Typickým příkladem je trh. Etika jako záměrná lidská aktivita musí tyto jevy studovat i inspirovat se jimi.

Literatura

- ALVEY, J. 2011. A short history of Economics as Moral Science. *Journal of Market and Morality*, 2(1), 53-73.
- ANZENBACHER, A. 2002. *Úvod do etiky*. Praha: Academia.
- ARIELY, D. 2009. *Jak drahé je zdarma*.
- BINMORE, K. 2007. *Playing for real: a text on game theory*. Oxford: Oxford University Press.
- BRUNI, L., SUGDEN, R. 2013. Reclaiming Virtue Ethics for Economics. *Journal of Economic Perspectives*, 27(4), 141-64.
- COYLE, D. 2010. *The Soulful Science.: What Economists Really Do and Why It Matters*. Princeton: Princeton University Press.
- GALINGO, M. A., CUEVAS, J. G. 2008. The Role of Ethics in Economics and Management: Galbraith-Drucker Approaches. *International Advances in Economic Research*, 14(2), 242-6.
- HAYEK, F. A. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Druhé vydání. Praha: Academia.
- HAZLITT, H. 1999. *Ekonomie v jedné lekci*. Praha: Liberální institut.
- HEISLER, H., VALENČÍK, R., WAWROSZ, P. 2010a. *Mikroekonomie základní kurs*. Praha: Vysoká škola finanční a správní.
- HEISLER, H., VALENČÍK, R., WAWROSZ, P. 2010b. *Mikroekonomie středně pokročilý kurs*. Praha: Vysoká škola finanční a správní.
- CHANG, H.J. 2013. *23 věcí, které vám neřeknou o kapitalismu*. Praha: Dokořán.
- CHANG, H.J. 2014. *Economics: the User's guide*. London: Bloomsbury Press.
- KANT, I. 1990. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.
- NORTH, D. C. 2005. *Understanding the Process of Economic Change*. New Jersey: Princeton University Press.
- OSTROM, E. 2008. "The Challenge of Common-Pool Resources". *Environment*, 50(4), 8-20.
- RAWLS, J. 1995. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing.
- SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. 2013. *Ekonomie*. 19. vydání. Praha: NS Svoboda.
- SANDEI, M. J. 2015. *Spravedlnost: co je správné dělat*. Praha: Karolinum.
- SCRUTON, R. 1996. *Průvodce inteligentního člověka filosofií*. Brno: Barrister a Principal.
- SEDLÁČEK, T. 2009. *Ekonomie dobra a zla*. Praha: 65. pole.
- SEN, A. 2002. *Etika a ekonomie*. Praha: Vyšehrad.
- SMITH, A. 2001. *Pojednání o původu a bohatství národů*. Praha: Liberální institut.
- SMITH, A. 2005. *Teorie mravních citů*. Praha: Liberální institut.
- SOJKA, M. 2010. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brian team.
- SOKOL, J. 2014. *Etika, život, instituce*. Praha: Vyšehrad.
- ŠÍMA, J. 2004. *Ekonomie a právo*. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ, I. 2012. *Ekonomie, etika, příroda*. Praha: Grada.
- THALER, R. H., SUNSTEIN, C. H. 2010. *Nudge (Šťouch): jak postrčit lidi k lepšímu rozhodování o zdraví, majetku a štěstí*. Zlín: Kniha Zlín.
- TROJAN, J. S. 2012. *Etické vztahy v ekonomice*. Praha: OIKOYMENH.
- VALENČÍK, R., LEINWEBER, V., JURÁSEK, M. 2016. Politicko-ekonomická reflexe současného stavu globální společnosti. *Politická ekonomie*, 64(2), 218-236.
- WAWROSZ, P. 2010. Incentives to Irresponsible Behavior and Present Crisis (pp. 184-209). In LACINA, L., ROZMAHEL, P., RUSEK, A. *Financial crisis, Institutions and Policies*. Bučovice: Martin Stříž.
- WAWROSZ, P. 2012. *Institucionální rovnováha v redistribučních systémech*. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- WAWROSZ, P., HEISLER, H., HELÍSEK, M., MACH, P. 2012. *Makroekonomie základní kurz*. Praha: Vysoká škola finanční a správní.

7. Teoretická analýza vztahu teorie a praxe

V této kapitole se pokusíme vytvořit ucelený koncept, kterým lze postihnout všechny podstatné aspekty vztahu mezi teorií a praxí, tj. koncept, který identifikuje, popisuje a analyzuje všechny věci, co problematiky vztahu teorie a praxe spadá.

7.1 Z historie teoretické reflexe problematiky vztahu teorie a praxe

První systematický pokus o teoretickou reflexi se zrodil na půdě kritického racionalismu, klasické německé filozofie, konkrétně v systematickém díle Hegela. V poněkud mysticky zastřenou koncepci samovývoje tzv. Absolutní ideje zachybuje řadu významných aspektů problematiky využití poznání při přeměně reality, včetně a především společenské reality. Ve svém díle odhaluje mj. význam všeobecně zprostředkujícího charakteru praktické činnosti, který byl jedním z nosných prvků pojetí společenského vývoje jako přírodně historického procesu, tj. procesu, ve kterém se proces utváření společnosti odvíjí od procesu přetváření přírody společností.

Z Hegelova díla vyšel K. Marx, který teoretickou reflexi problematiky spojení teorie s praxí založil na svém pojetí historické role proletariátu. Již v jedné ze svých raných píše: *„Jako filosofie nachází v proletariátu svou materiální zbraň, tak nachází proletariát ve filosofii svou duchovní zbraň“* (Marx 1843-1844). K. Marx v celém svém díle zdůrazňuje, že právě proletariát svým postavením ve společnosti je předurčen k tomu, aby měl objektivní zájem na důsledném racionálním poznání společenských poměrů a na základě tohoto poznání realizoval svou historickou roli.

V. Lenin navázal na jeho učení teorií komunistické strany jako „předvoje dělnické třídy“, která „vnáší“ racionální poznání společenských poměrů do vědomí dělnické třídy a na základě toho je schopna převzít moc i zajistit správu země v nových společenských poměrech.

Pokud dílo klasiků socialistické revoluce můžeme chápat jako určité optimistické či romantické snění o všemocnosti lidského rozumu (racionálního poznání společenské reality), pak reálnou praxí naplnění těchto představ doprovázela exploze iracionality a šok z nadvlády iracionality, který pronikl hluboko do oblasti intelektuální reflexe společenského dění.

V té části světa, ve které zvítězil sovětský model socialismu, byl racionální odkaz prvního systematického pokusu o teoretickou reflexi vztahu teorie a praxe deformován zneužitím tohoto odkazu k vnitřním politickým bojům souvisejícím se vznikem tzv. „nové třídy“, přesně v logice, kterou odhalil a na základě které předpověděl další vývoj M. Džilas (Nová třída 1958).

K novému pokusu o teoretickou reflexi problematiky spojení teorie s praxí došlo až v 60. letech v souvislosti se skupinou filozofů soustředěných kolem Frankfurtské školy: M. Horkheimera, T. Adorno, J. Habermas, E. Fromm, H. Marcuse a hnutím tzv. Nové levice. Ten se však již velmi výrazně lišil od původního Marxova pokusu (na který se sice odvolával, ale který nikdy plně neakceptoval) tím, že podřizoval roli teorie nalezení „revolučního subjektu“ a připouštěl obětování vědeckosti ve prospěch revolučnosti. S výjimkou J. Habermase (který se snaží najít cestu k obnově spojení teorie s praxí v oblasti komunikativní teorie a stává se jedním z osamělých nositelů důsledného racionalismu) tak většina příznivců Frankfurtské školy opouští pole důsledně racionálního přístupu, usiluje o různé formy kombinace racionálních a iracionálních prvků. To postupně vede až k převládnutí postmoderního přístupu, ve kterém je již racionalita a vědeckost zcela obětována ve prospěch iluze možného dosažení moci s pomocí dostatečně radikálních subjektů.

Tzv. Kritická filozofie, která na Frankfurtskou školu navazuje, resp. která vzniká v jejím lůně (někdy zavádějícím způsobem označována za „neomarxismus“) se pak soustřeďuje na nejrůznější formy diskriminace menšin a snaží se v nich identifikovat nositele pozitivních změn. Dopouští se přitom několika fatálních omylů:

- Nereflektuje základní diskriminaci ve společnosti založenou na prohlubování ekonomické a následně sociální segregace společnosti, spíše tento typ segregace důrazem na poměrně dílčí problematiku nejrůznějších menšin zastírá a překrývá.

- Opouští funkční model rovnosti příležitostí pro nabývání a uplatňování schopností, který má při integraci společnosti i jako protiváha proti ekonomické segregaci zásadní význam, nahrazuje jej přehnaným zvýrazňováním dílčích diskriminací nejrůznějšího typu.

- Přisvojuje si pozici „vnášení“ idejí do hlav potenciálních konzumentů z pozice intelektuální povýšenosti či nabubřelosti, nikoli však poctivého, kritického a důsledného racionálního myšlení; stává se tak obětí snadné manipulace ze strany reálné moci a jako taková je i její role.

Z výše prezentované stručné tematizace osudů hledání spojení teorie s praxí v nedávné a velmi nedávné historii vplývá, že pokus o důsledně racionální přístup (přístup, který při tomto hledání neopouští půdu teorie a všeobecné sdělitelnosti teorie při plném dodržení jejích základních atributů) má řadu úskalí. Proto upozorníme na některé aspekty dané problematiky, které je při tomto přístupu (připomínajícím pohyb po minovém poli) respektovat:

- Důraz na teorii, zejména pak historickou kontinuitu rozvoje vědy (žádné teorie není dokonalá či úplná, ale znalost vývoje každé vědy nám umožňuje dostatečnou orientaci při řešení otázky, v čem se o ni můžeme opřít).

- Spojení rozvoje teorie s komunikativním aspektem, a to jak komunikace horizontální (mezi obory), tak i vertikální (směrem k těm, kteří se teorií v dané oblasti profesionálně nezabývají), tj. důraz na srozumitelnost a popularizaci teoretických poznatků, aniž by docházelo k jejich nepřipustnému zjednodušení.

- Na jedné straně pluralitní a realistická interpretace motivů vedoucích člověka k nabývání schopností s využitím osvojování teorie, na druhé straně začlenění této problematiky do ucelené koncepce přechodu ke společnosti, ve které se rozvoj a uchování schopností stává tím, o co jde, tj. odmítnutí relativismu v oblasti historického směřování vývoje společnosti. Jinými slovy – chápat důraz na racionální stránku v kontextu orientace na plný rozvoj a uplatňování schopností člověka.

- Respektování nejrůznějších rozdílů a diskriminací, nejrůznějších příčin seskupování lidí pod vlivem diskriminací formou vytváření sociálních sítí, v důsledku společenské segregace, působením vlivných faktorů ovlivňujících vývoj vědomí lidí, přičemž vše z hlediska toho, jakým způsobem může v tomto procesu působit teorie zaměřená na rozvoj, uchování a uplatňování schopností člověka.

7.2 Mezičlánky, subjekty a podmínky spojení teorie s praxí

Vztah mezi teorií a praxí je složitě strukturovaný. V prvním přiblížení můžeme rozlišit:

- **Mezičlánky**, které spojují rozvíjející se teorii s jejím praktickým uplatněním.
- **Subjekty**, které se podílejí na rozpracování teorie, které jsou jejími nositeli a které zabezpečují přenos do oblasti praktického užití.
- **Podmínky** spojení teorie s praxí.

Mezičlánky, které spojují rozvíjející se teorii s jejím praktickým uplatněním

Na úrovni vědy

Jako mezičlánky, kterými prochází teorie na své cestě do praxe, lze uvést v první řadě:

- **Sdílení teorie týmem, který ji rozpracovává.** Týmová práce je jedním z nejvýznamnějších předpokladů uplatnění teorie v praxi. Výjimkou může být publikace (kniha), kterou zpracuje jednotlivec, který pochopil dobu a která najde silný ohlas v odborné i zainteresované laické veřejnosti.

- **Účinná metodologie, která umožňuje sdílení teorie v rámci týmu a která je oporou pro uplatnění interdisciplinárního přístupu.** Společenská realita je schopna absorbovat pouze komplexní řešení problémů. Teorie tedy musí využívat výsledky většího množství disciplín a pohybovat se na několika úrovních abstrakce, resp. konkretizace zohledňující předpoklady jejího praktického uplatnění.

- **Rozšíření základních nosných myšlenek (nových poznatků, s nimiž teorie přichází) v rámci vědecké komunity.** Doba, která si vyžaduje uplatnění nové teorie, je vždy spojena s určitým zlomem. A to jak zlomem setrvačných historických tendencí, které zavedly společnost do slepé uličky projevující se nárůstem a vyhrocováním neřešených problémů, tak i zlomem v teorii samotné.

Na úrovni styku vědy s potenciálními realizátory výsledků teorie

Potenciálních realizátorů teorie je povícero a v realizaci výsledků vědeckého poznání mají různou pozici i různou roli. Můžeme rozlišit tři typy potenciálních realizátorů výsledků, které teorie zaměřená na řešení praktických problémů dosáhne:

- státní,
- politické,
- občanské.

V prvním případě se jedná o **státní instituce** působící v příslušných oblastech. V situaci, kdy je dostatečný prostor pro setrvačný vývoj společnosti, je zpravidla tato cesta uplatnění výsledků v praxi dostatečná. Objeví-li se nějaký problém, je příslušnými specializovanými institucemi státu identifikován, je standardními kanály oslovena odborná oblast, aby problém řešil, a problém se řeší v intencích setrvačného vidění reality, které je v takových dobách dostatečné.

Již v tuto dobu si však společnost připravuje vstup do obtížnějšího období. V oblasti praxe i oblasti teorie začínají pozici převažovat odborníci se setrvačným viděním reality. Jakmile se společnost začíná potýkat s narůstajícími problémy, nejenže tyto problémy nejsou řešeny, ale velmi rychle narůstají další. Selhávání institucí a prvky nestability nahrávají vzniku spontánně, ale dynamicky se organizujících zájmových skupin uvnitř institucionálního systému, které z problémů, se kterými se společnost potýká, těží. Nastává období, kdy se společnost vydává na cestu, ze které lze vyjít jen tehdy, když se prosadí teorie, která je schopna z nadhledu popsat podstatu zlomu, o který v daných historických podmínkách jde.

Taková teorie zpravidla není státními institucemi vyžadována, resp. jsou vytvářeny aktivní bariéry, které výrazně omezují možnost teorie zaměřené na řešení existujících problémů.

Ve druhém případě se jedná o **politické subjekty**. Ty ve standardní situaci, kdy je volný prostor pro setrvačný vývoj společnosti, plní jen funkci „vyvažování“ společnosti z hlediska míry solidarity vůči méně úspěšným, méně majetným, různě handicapovaným či diskriminovaným apod. V takových podmínkách mohou mezi sebou politické strany navzájem soutěžit prostřednictvím programů založených na

definování priorit (závazků vůči voličům, které politické strany hodlají v případě svého úspěchu plnit).

Jakmile setrvačný vývoj naráží na své přirozené bariéry, jakmile začínají neřešené problémy vyvolávat v život další neřešené problémy a jakmile takováto situace vede k selhávání státních institucí i kontrolního mechanismu založeného na politické soutěži stran, přestávají být politické programy založené na definování priorit funkční. Objektivně vzniká společenská poptávka po takovém politickém subjektu, jehož společenská role (a lze použít i trochu více nadneseného slova „mise“) je založena na programu úplně jiného typu. Na programu, který ukazuje příčiny hromadících se problémů a cestu jejich řešení, a to včetně pojmenování subjektů, které se na řešení problémů mohou podílet v souladu se svými zájmy.

Naplnění společenské poptávky po subjektu, který by místo nevázně míněných slibů (do podoby kterých postupně formulování priorit degeneruje) ukázal, v čem té části veřejnosti, která si začíná uvědomovat, že bez jejího aktivního přičinění se problémy nevyřeší, poskytne oporu při odpovědi na otázku, o co jde, co a jak dělat, není jednoduché.

Je to dáno jednak tím, že politický prostor je zpravidla „zahuštěn“ a nové se v něm prosazuje velmi obtížně. Je to podobná situace, jako když má mladý stromek vyrůst v dospělém bukovém lese. Šanci mu sice může nabídnout lesní kalamita, ale vidět v promítnutí této analogie do chápání cest řešení společenských problémů není z hlediska teorie dostatečně zodpovědné.

Jednak je to dáno i tím, že velká většina těch, kteří působí v politické sféře, je zatížena politickým rutinérstvím dlouhodobě zakořeněným zhodnocováním politické pozice formou vyjednávání benefitů na základě výsledků dosažených ve volbách. Proto je pro většinu osob působících v politické oblasti mnohem obtížnější překonat bariéry setrvačného vidění reality než pro normální lidi.

Ve třetím případě se jedná **občanskou veřejnost**, tj. ty, které lze označit i pojmem normální lidé, resp. většinová veřejnost. Ta na rozdíl od skupin působících ve státním institucionálním systému, osob profesionálně se účastnících politického života a některých profesních skupin, pociťuje nejvíce dopady neřešení problémů, aniž by měla příležitost těžit ze selhávání institucionálního systému a politické sféry něco ve svůj prospěch.

Hranice mezi těmi, kteří mohou na problémech vytěžit prostředky ve svůj prospěch, a těmi, kteří tuto možnost nemají, není v žádném společenském systému a v žádné době ostrá. V době hromadění problémů a selhávání institucionálního systému se objevu různé pokusy o korumpování většinové veřejnosti ze strany selhávajících elit. (Například ve stylu „chléb a hry“ či pozdější obdoby „gulášového socialismu“, jinou formou je vyhledávání „vnitřního nepřítele“, na jehož „likvidaci“ se lze přizívit.) Nicméně nutnost zlomu setrvačných tendencí, která zpravidla nebývá realizována v té době, ve které vyvstává, což vede k hromadění problémů a jejich gradaci v důsledku toho, že na neřešení problémů a selhávání institucionálního systému lze parazitovat, zvyšuje význam vývoje veřejného vědomí a veřejného sebevědomí.

V takových dobách, a v jedné z takových dob jsme, roste význam probouzení, zrání a dozrávání, celkového vývoje veřejného vědomí. Pojem „sebevědomí“ (Selbstbewusstsein) uvádíme záměrně. Jde o to, že veřejné vědomí postupně začíná chápat nejen to, o co jde a že za normální lidi (většinovou společnost) nikdo problémy nevyřeší, začíná si rovněž uvědomovat svou sílu, svou schopnost ovlivnit společenské dění, svoji převahu oproti selhávajícím elitám vygenerovaným setrvačným vývojem,

nárůstem problémů a parazitováním a jejich neřešení. V takové době se veřejné vědomí a sebevědomí začíná obracet i k teorii, která nachází svou poptávku, stimulována a usměrňována touto poptávkou začíná plnit svou společenskou roli.

Subjekty, které se podílejí na rozpracování teorie, které jsou jejími nositeli a které zabezpečují její přenos do oblasti praktického užití

Subjekty, které se podílejí nebo mohou podílet na osvojování si výsledků teorie a jejím přenosu do praxe, mají nejrůznější podobu:

- Stání instituce, které disponují mechanismy napojenými na institucionalizovaný výzkum a zavedené procedury uplatnění výsledků v praxi. Velmi dobře popsáno v Pergler (2017).

- Politické strany či hnutí a na ně napojené zájmové subjekty.

- Některé profesní organizace (zejména odbory).

- Nezávislá sdružení a spolky spjaté s osvětovou činností různého druhu.

- Média.

Všechny uvedené subjekty se mohou vzájemně propojovat a vytvářet tak synergické efekty. V dobách, kdy nazrál čas ke zlomu setrvačných tendencí na základě vygenerování a rozšíření inovovaného paradigmatu společenského dění výrazně roste význam sdružení a spolků spojených s osvětovou činností a alternativních médií. Prostor subjektů tohoto typu lze v současné společnosti zaplnit nejnadhěji, a to i přes různé restriktce ze strany držitelů stávající moci. Pokud má dojít k propojení teorie s osvětovou činností realizovanou prostřednictvím sdružení a alternativních medií, musí být teorie schopna vyložit své výsledky ve srozumitelné, populární podobě, aniž by se dopouštěla zavádějících zjednodušení. Cesta od poznatku vytěženého v rámci výzkumu k jeho srozumitelnému výkladu pro laickou, ale zainteresovanou veřejnost, není jednoduchá. Je to součást vědecké práce.

Pro pochopení dynamiky realizačního procesu (cest, kterými se může ubírat, i bariér, na které naráží a které musí překonávat) je důležité adekvátně reflektovat zájmový aspekt v rámci uceleného teoretického systému. Pozitivní změna totiž předpokládá realizaci komplexu vzájemně provázaných reforem, které mají svoji logiku. Každá z reforem, které lze v určitých podmínkách realizovat, má své zájmové pozadí. Dotýká se zájmů určitých skupin. Více či méně bezprostředně, více či méně pozitivně. Pokud není osvětová činnost, která je nezbytnou součástí uplatnění teorie v praxi v přelomové době, dostatečně cíleně propojena s logikou reforem, nemusí se nic podařit. Setrvačnost institucí i politických hráčů a s tím související rigidita jejich postojů jsou dostatečně spolehlivou bariérou proti jakémukoli nedostatečně připravenému, nedostatečně komplexnímu pokusu o realizaci reforem.

V této souvislosti stojí za zdůraznění, že musíme rozlišit dva typy reforem:

- Ty, které jsou projevem selhávání institucionálního systému a jsou pokusem ještě více podřídit většinovou veřejnost selhávajícím elitám, a to jak po stránce mocenské, tak formou tzv. „úspor“ po stránce ekonomické. Je svým způsobem příznačné, že v určité době byly pod pojmem „reforma“ chápána pouze úsporná opatření, tj. takzvaná „politika škrťů“. Současné Řecko je typickou obětí takové politiky a ještě hodně dlouho zůstane velkým problémem celé EU.

- Ty, které jsou součástí velmi komplexních proměn společnosti, jejichž výsledkem je to, aby rozvoj a uchování schopností člověka, jeho inovačního potenciálu (rozvíjeného a uplatňovaného prostřednictvím týmů) byl umocňován odvětvím produktivních služeb a aby tato odvětví byla těžištěm ekonomiky umožňující

dynamický ekonomický růst využívající nevyčerpatelné bohatství přírody, v níž žijeme a jejíž jsme součástí.

Jinými slovy jde o takové reformy, které na základě vyprávění veřejného vědomí a sebevědomí vezme většinová společnost za své. Prostřednictvím politických subjektů, které se vytvoří v opozici vůči přežitému typu staré politiky a které budou mít v programu prosazování jejich realizace, pak vyvinou dostatečně účinný tlak na jejich realizaci. Mimo jiné – toto je nejméně konfliktní a nejméně bolestná cesta změn, které jednotlivé země čekají.

Z tohoto hlediska lze uvést konkrétní příklad odstartování reformou formou zavedení plně uzavřené a plně zásluhové nadstavby současného průběžného systému penzijního pojištění jako krok, který má oporu i v dostatečném zájmovém zázemí z následujících důvodů:

- Přináší těm, kteří do postgraduální nadstavby vstoupí, značné výhody.
- Okruh těchto osob není omezen žádnými diskriminačními důvody.
- Fungování postgraduální nadstavby by přineslo prospěch všem osobám, které jsou napojeny na penzijní systém.
- Ti, kterých se změna týká nejbezprostředněji, jsou nejaktivnější a nezkušenější částí obyvatelstva a mají dostatečnou váhu k účinné podpoře změn.

Rozdíl „staré“ a „nové“ politiky

Budeme uvažovat politický subjekt (například politickou stranu, ale mohlo by jím být i politické hnutí nebo názorová platforma v nějaké straně či spojení názorových platforem více stran), který se jako první krok realizace svého komplexně pojatého programu rozhodl získat většinovou společnost pro realizaci plně zásluhové a plně uzavřené nadstavby současného průběžného systému penzijního pojištění. Na tom je založen jeho program pro krátké a střednědobé období; dlouhodobý program pak spočívá v získání veřejnosti pro uskutečnění celého komplexu reform, které vyústí v přechod ke společnosti založené na produktivních službách, které přispívají k nabývání a uchování lidského kapitálu.

V programu politického subjektu „starého typu“ by orientace na zavedení postgraduální nadstavby byla formulována jako jedna z priorit (závazků vůči voličům, slibů) přibližně takto:

*„Podpoříme změny v oblasti využití možností dobrovolného prodloužení doby výdělečného člověka, odstraníme stávající nedostatky. Umožníme, aby se každému, kdo oproti hranici 65 pracuje déle a případně na základě vlastního rozhodnutí nepobírá plný důchod, odváděl prostředky zpět do penzijního systému, zvedl důchod dle očekávané délky dožití o takovou částku, jakou do systému přispěl, s výjimkou odvodu na solidární základ systému. Tj. zavedeme takovou nadstavbu nad současným systémem penzijního pojištění, ve které **vše, čím do ní člověk přispěje na základě toho, že bude vykonávat výdělečnou činnost, dostane po odvodu částky určené k posílení solidárního základu systému dle pojistné matematiky zpět formou doživotní renty.** Tím zajistíme dlouhodobou stabilitu celého penzijního systému a otevřeme cestu k jeho postupné reformě, která podpoří člověka v tom, aby na základě racionální volby své celoživotní dráhy měl základní jistotu ve své práci, aby ji mohl vykonávat v souladu se svými zájmy a aby mu k prodloužení jeho plnohodnotného života pomáhal systém kvalitní zdravotní péče.“*

K tomu by mohla být přiložena tabulka propočtů, objasněny některé detaily, například:

- jak to souvisí s možností zvýšení kvality zdravotní péče, proč by její poskytovatelé (resp. zprostředkovatelé zdravotních služeb) byli motivováni k tomu, aby se člověk mohl co nejdéle uplatňovat na profesních trzích;

- jakou podporu a od koho by měl člověk při projektování své dráhy celoživotního uplatnění v různých fázích svého života,

- jak to souvisí s kvalitou vzdělání a celoživotního vzdělání,

- jak velký by byl odvod na posílení solidárního základu a proč je tento odvod významný i potřebný pro všechny účastníky systému.

Takto by to vyznělo v rámci „staré politiky“, v případě „politického subjektu starého typu“. Politický subjekt nového typu by v dané oblasti postupoval zcela jiným způsobem:

1. Oslovil by ty, kteří alespoň částečně chápou, o jak významný krok při prosazení nadstavby nad současným penzijním systémem jde, přibližně takto: „Nebude to jednoduché, ale s naší podporou nezbytnou úpravu, tedy vytvoření funkční nadstavby současného penzijního systému, společně prosadíme. K tomu, abychom všechny ty, kteří chápou, o co v dané oblasti jde, jsme připraveni vyvíjet nezbytné aktivity.“

2. Provozoval by webové stránky, kde o dané problematice a jejím širším významu, i všem co s touto problematikou souvisí, informuje. Stránky jsou otevřené, přehledně vedené a vše obecně dostupné veřejné diskusi.

3. Každému, kdo by přístup k výše tematizované reformy podpořil, by pomohl aktivně se zapojit k jejímu objasňování a podpoře s ohledem na jeho znalosti, míru zájmu, místo, kde působí.

4. Sledoval by aktuální dění, reakce institucionálního systému, politických subjektů, veřejnosti i zahraničí na aktivity, které vyvíjí, vyhodnocoval by je a informoval o svých aktivitách veřejnost.

5. Upozorňoval by na širší kontext dané problematiky, na jeho „zlomový význam“, předpovídal by snahy o zablokování jak nezbytných změn, tak i diskuse k možnostem, které se těmito změnami otevírají. Identifikoval by příčiny těchto snah a přesvědčivě předvídal další vývoj. Vše tak, aby co nejvíce napomohl probouzení, zrání a dozrávání veřejného vědomí a povědomí jako nejvyšší hodnotě, kterou ta či ona země disponuje.

6. Trvale by se snažil o co nejužší spolupráci s odbornou sférou (tedy těmi, kteří si osvojili skutečné řemeslo dělání teorie v dané oblasti či oblasti, která s ní souvisí).

7. Trpělivě by hledal spojence v politické oblasti.

8. Trpělivě by komunikoval s institucionální sférou zodpovědnou za správu a změny systému penzijního pojištění, identifikoval by případná selhání této sféry, resp. konkrétních zodpovědných osob a informoval o nich veřejnost.

9. Rovněž tak by hledal možnosti odborné a politické spolupráce v zahraničí, a to zejména v těch zemích, s nimiž máme obdobnou historii a ke kterým máme blízko jak ve smyslu vzdálenosti, tak ve smyslu kulturním, historických tradic, zeměmi, které řeší obdobné problémy jako naše země.

7.3 Nová učebnice makroekonomie a její využití ve výuce

Jedna z velmi významných příležitostí systematického propojování postupně rozvíjené teorie vzniku odvětví produktivních služeb a jejího uplatnění v praxi se nabídla v návaznosti na zpracování a vydání nové učebnice *Makroekonomie pro středně pokročilý kurz* (Wawrosz, Helísek a kol. 2017). Přitom to nebylo původním záměrem při její přípravě, kterým bylo dokončit sérii čtyř učebnic mikroekonomie a makroekonomie pro základní a středně pokročilý kurz (Heissler, Valenčík, Wawrosz

2010a), (Heissler, Valenčík, Wawrosz 2010b), (Wawrosz, Heissler, Helísek, Mach 2012). Přispělo k tomu zejména následující:

1. Vhodné složení autorského týmu, kdy se autoři zastávající odlišné teoretické přístupy (přičemž někteří z nich jsou členy týmu, kteří se podíleli na zpracování série čtyř monografií věnovaných zrodu odvětví produktivních služeb) pokusili vytvořit jednotný výklad makroekonomické problematiky, což se jim také podařilo.

2. Zvolení jako **jednotící myšlenky problému účinnosti výdajového multiplikátoru ve všech aspektech této problematiky s důrazem na objasnění toho, jak je s různými historickými fázemi této diskuse spjat vývoj makroekonomie jako vědy a různých škol či koncepcí**, které se v rámci teoretického klání na vývoji této vědy podílely a podílejí. Hned na počátku je uveden problém vytěšňovací efektu. I výklad takových aspektů makroekonomického dění, jako jsou různé typy očekávání či problém rigidity cen, jsou velmi vhodně dány do přímé souvislosti s problematikou účinnosti výdajového multiplikátoru. Student (a nejen student, ale každý, kdo si chce osvojit vyšší stupeň makroekonomického myšlení) tak může sledovat, o co v makroekonomických sporech jde a jak se ústřední motiv rozvíjí do dílčích témat, aniž by přestal přes stromy vidět les.

3. Vyvrcholením učebnice je závěrečná 12. kapitola nazvaná *Teorie a praxe. Praktické problémy a makroekonomická teorie*, která je věnována přímo, jak je uvedeno již v jejím názvu, vztahu teorie a praxe, tak jak se vyvíjel v interakci makroekonomické teorie s realitou. Je určitým shrnutím látky a současně jejím zařazením do historických kontextů. Čtenář se např. v nadstandardní podobě dozví o podstatě diskuse k příčinám Velké ekonomické deprese. Je zde identifikováno, **jak praktické využívání (či nadužívání) poptávkové stimulace ekonomiky s využitím výdajového multiplikátoru souvisí s určitou deformací struktury ekonomického růstu, resp. s podporou setrvačných tendencí, což se následně vrací a promítá i do současných společenských konfliktů**. Jedná se o část 12. kapitoly, která je věnována prvnímu velkému střetu setrvačného růstu (resp. nedostatečně do hloubky měněné struktury ekonomického růstu) v 70. létech minulého století se světem (přírodou) ve kterém žijeme. Prolongování setrvačných tendencí je vlastně největším společenským nákladem na řešení akutních problémů souvisejících s tím, že v makroekonomické oblasti neexistuje žádný dostatečně efektivně působící stabilizátor, který by zajistil přiměřený rovnovážný vývoj. Pozornější čtení učebnice tak nastoluje otázky, které přesahují původní zadání, otázky sahající až do oblasti filozofie směřování vývoje naší civilizace, a to v bezprostřední návaznosti na korektní a úplný učebnicový výklad reality.

4. Na výsledku, který se podařilo dosáhnout, má zásluhu i několik diskusí, které proběhly na různých úrovních při zpracování učebnice.

To nejdůležitější lze vyčíst z učebnice jako celku, pokud chápeme její jednotlivé pasáže ve vzájemných souvislostech a dokážeme sledovat její ústřední motiv.

Věda o společnosti je v současné přelomové době vystavena řadě tlaků, kterým jsme se věnovali v předcházejících kapitolách a které působí proti ní. I v rámci ní převažuje spíše **tlak na vykazování výsledků dle přežitých a nefunkčních stereotypů než na dosahování nových poznatků, které by byly využitelné v praxi a případně i srozumitelné širší veřejnosti**. Například vydání této nové učebnice se do hodnocení vědecké produkce jejích autorů ani do hodnocení vědecké instituce, která se o její vydání zasloužila a která ji využívá pro zvýšení kvality výuky, vůbec nezapočítává. Dokonce se nezohledňuje ani v procesu akreditace. **Přitom nejúrodnější půdou pro nejkvalifikovanější a do oblasti té nejzákladnější teorie povznesené diskuse jsou právě diskuse o tom, jakou myšlenku vzít za základ,**

jak ji co nejpřesněji formulovat a jak od ní odvinout celou konstrukci srozumitelného výkladu. Právě tady je těžiště vědy o společnosti. Tady, v oblasti sporu o základní paradigmatu.

V návaznosti na text učebnice lze zformulovat některé závěry:

1. Pojetí učebnice ukázalo, že klíčovým tématem vývoje makroekonomické teorie od jejího vzniku do současnosti je účinnost výdajového multiplikátoru, a to jak z hlediska jeho pozitivní (v některých případech patrně i nezastupitelné) role, tak i vlivů, které omezují jeho účinnost, ale i z hlediska **negativních dopadů na deformaci celého ekonomického systému.**

2. Největší problém, resp. vedlejší negativní důsledek výdajového multiplikátoru spočívá v tom, že **popohání ekonomiku setrvačným směrem a jeho nadměrné používání může, z dlouhodobého hlediska, zpomalit nezbytné strukturální proměny ekonomiky, natlačit ekonomiku do pasti setrvačného vývoje,** vyhrotil rozpor či konflikt mezi fungováním ekonomického systému a s tímto systémem spojeným typem ekonomického růstu s přírodním prostředím, v návaznosti na to pak tyto konflikty přenést do hlubokých vnitřních konfliktů uvnitř společnosti.

3. Poprvé se výše uvedené projevilo v 70. letech v podobě různých krizí pocházejících z nabídkové strany ekonomiky, které byly částečně reflektovány ekonomickou teorií a **podnítily větší zájem o ekonomii strany nabídky (oproti ekonomii jednostranně zvýrazňující význam stimulace poptávky).**

4. Z řady důvodů, mezi které patřily i mimoekonomické (transformace bipolárního světa) **nebyl otevřen (a doposud není otevřen) prostor pro nový typ ekonomického růstu (takového růstu, který permanentně a výrazně odlehčuje ekonomiku od omezení daných přírodou, na druhé straně využívá jak vnitřní bohatství přírody, tak i člověka k neustálému zvyšování dynamiky růstu).** Tj. nebyl odstartován dostatečně intenzivně proces konstituování odvětví produktivních služeb jako dominantního ekonomického odvětví. Nejsou vědomě a cíleně připravovány a realizovány reformy k podpoře zvyšování ekonomické role tohoto odvětví.

5. Na pokračování tendence nerovnoměrného rozdělení bohatství a dokonce i zrychlování této tendence v důsledku parazitování na neřešených problémech a s tím souvisejících deformací pak z hlediska požadavku krátkodobé ekonomické stability **reagoval bankovní systém vyspělého světa stupňovanou monetární expanzí (tzv. kvantitativním uvolňováním), která přes efekt touto monetární politikou jednostranně působících vyvolaných výdajových multiplikátorů ještě více posílila setrvačné směřování ekonomiky a následně pak vyhrocování konfliktů nejrůznějšího druhu.** Tato setrvačnost (nezvládnutí mnohem hlubších změn ve struktuře ekonomiky, než jaké umožňuje další dynamický ekonomický růst sloužící člověku a využívající rozvoje schopností člověka jako nejdůležitějšího zdroje) má vzájemně propojené důsledky v několika rovinách, mimo jiné:

- **Psychologické:** Vytrácí se schopnost vidět, v čem spočívá podstatě změn, kterými musí společnost projít. Návazně na to se objevují různé katastrofické koncepce či elitářské návrhy na řešení počítající s hlubokými konflikty a obětováním velké většiny lidí. Převládnutí setrvačného vidění se promítá i do výuky. Učebnice nereagují na reálné problémy, studenti se učí znalosti vykazovat, nikoli však chápat látku a už vůbec ne její význam pro praktické řešení problémů.

- **Vědecké:** Teorie ztrácí schopnost využívat spolupráce jednotlivých disciplín ke komplexnímu pochopení reality, dochází zde k fragmentaci a partikularizaci výkonů, které se dostávají do vakua nevyužitelnosti, místo hodnocení dle reálného příspěvku

teorie k překonávání stereotypů převládá rituál vykazování dodržení stereotypů, autorita společenských věd v této situaci prudce klesá.

- **Politické:** Tradiční politické strany, které uvízly v setrvačném pohledu na realitu, v pasti politických vyjednávání benefitů, což kromě jiného vede k tomu, že "považují za normální to, co není normální", ztrácejí schopnost získat voliče, protože jim nemají co nabídnout. Objevují se strany, které zneužívají rostoucí nespokojenost, což v některých případech má i určitá rizika. Reprezentace stran přestaly považovat společenské vědy za něco, co jim může napomoci v koncipování a realizaci jejich politiky. Snahu získat voliče redukuje na problém efektivního marketingu, v důsledku čehož se stále více vzdalují reálnému vývoje veřejného vědomí a sebevědomí.

- **Institucionální:** Setrvačná správa společnosti, která neumožňuje ofenzivní řešení problémů, vede k demoralizaci jejích nositelů, a to směrem odshora, činí institucionální systém velmi zranitelný vůči nejrůznějším "nákazám" spojeným se zneužitím výkonu správních funkcí, nejčastěji pak v souvislosti s prorůstáním institucionálního systému rakovinou struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

- **Ekonomické:** Selhávají tradiční recepty řešení ekonomických problémů, existující problémy se spíše přerývají a oddalují se jejich dlouhodobé účinky bez jasné perspektivy jejich řešení.

6. V této situaci hraje mimořádně významnou roli pochopení toho, o co jde, a to zejména v podobě vypracování a sdílení **jasné, perspektivní a realistické vize, která by vycházela z představy o strukturálních proměnách charakteru ekonomického růstu, základech jeho dlouhodobé udržitelnosti i faktorech jeho dynamiky**. Jde o přechod k ekonomice založené na produktivních službách umožňujících nabývání a uchování lidského kapitálu, které rozhodujícím způsobem ovlivní dynamiku i charakter ekonomického růstu, změní jeho setrvačný charakter.

7. Návazně **jde jen o to, jak tyto měny odstartovat a podpořit, tj. co a jak dělat v současných podmínkách**. To posouvá otázku vztahu teorie a praxe velmi dobře nastolenou a prezentovanou v nové učebnice makroekonomie vzešlé z půdy Vysoké školy finanční a správní do ještě více praktické polohy.

Jak konkrétně může učebnice napomoci více propojit teorii s praxí

Především platí, že návod k tomu nelze hledat v učebnici samotné. Nebylo to ani jejím cílem. Obecně však platí, že tak, jak je poměrně daleko od učebnicového výkladu látky k praktickému využívání poznatků, tak je daleko od textu učebnice k pojetí výkladu látky. Jak jsme již uvedli, **je (nebo spíše měla by být) podstatnou náplní vědecké práce diskuse o základních paradigmatech, na nichž věda v dané konkrétní době stojí a z nichž vychází i v oblasti výuky**. V tomto smyslu mohou diskuse o tom, jak zefektivnit výuku, velmi výrazně přispět k rozšíření povědomí v rámci akademické obce (případně i mimo ni) o tom, jakou roli může v současné době věda sehrát. Zejména ta, která se bezprostředně dotýká nejaktuálnějších a nejakutnějších problémů současnosti.

7.4 Některé klíčové otázky vztahu teorie a praxe ve zdravotnictví: Implementace univerzální a volitelné složky financování zdravotnictví

V knize vítěze voleb Andreje Babiše, jehož člověk Adam Vojtěch se stal ministrem zdravotnictví, se na straně 77 sní o systému povinného dvousložkového nominálního pojištění holandského typu (Babiš, 2017). Holandsko je prakticky jediná země, která tento systém v čisté podobě má, a jeho efekty jsou nepřesvědčivé i tam, natož při případném přenosu do českého prostředí. Přesto se návrhy na jeho zavedení v Česku periodicky objevují. Motivace je v zásadě dvojitá. Jednak za tím stojí zájem lobby zdravotních pojišťoven a na ně navázaných finančních skupin, které si od toho slibují teoreticky krajně problematickou cenovou konkurenci v univerzální části systému, jednak vzhledem k poměrně nízkému podílu soukromých výdajů na zdravotnictví v Česku existuje trvale poptávka části populace po umožnění širšího využití soukromých zdrojů pro zlepšení služeb, které jim bude zdravotnický systém poskytovat (ideálně spojená se snížením procentní složky pojistného a tedy i míry solidarity, o níž se tyto sociální skupiny vzhledem ke své finanční síle domnívají, že není až tak potřebná).

Bohužel, ani jedno holandský systém, zejména v českých podmínkách, nesplní ke spokojenosti stakeholderů ve zdravotnictví. Je zřejmé, že cenová konkurence do univerzálního systému nepatří z důvodu neprůkazného efektu na dostupnost, nákladovost a kvalitu univerzálně poskytované péče (Frank, Lamiraud, 2009) (Ericson, Starc, 2012) a nemá smysl s ní zde trvale operovat (Vaithianathan, 2006). Navíc v případě využití multi-payer systému (Hussey & Anderson, 2003) je současným standardem využití sdílení zdravotního rizika na národní úrovni (Kleef a další, 2013), což jednotlivé platby pojistného dále virtualizuje a zvýrazňuje problém „cream skimming“ (Thomson a další, 2013). Pro soukromé, resp. absolutní částkou (nominálně) stanovené výdaje lze zkonstruovat vhodnější a skutečně volitelná schémata financování, nikoli je používat jako povinný nástroj diferenciací základního balíku zdravotní péče.

Složitost vztahu teorie a praxe v oblasti zdravotnictví

Výše uvedený příklad naznačuje složitost vztahu teorie a praxe ve zdravotnictví. Na jedné straně se jedná o sektor, který bytostně souvisí s těmi zájmy a potřebami člověka, které se bezprostředně týkají jeho života a kvality života, na druhé straně v této oblasti existuje velké množství souvislostí, které o sobě dávají vědět, pokud chceme systém nějakým způsobem měnit.

Z hlediska vztahu teorie a praxe jde v případě zmíněném v úvodní poznámce o zajímavý problém (Costa-Font, Zigante, 2012), kdy **teoretické poznatky poměrně jasně definují limity a zákonitosti zdravotnických systémů, a přesto se praxe z výše zmíněných důvodů opakovaně zabývá koncepty, jejichž implementovatelnost a zejména dlouhodobá udržitelnost takové implementace je (obecně, resp. ve zvolené zemi) velmi nízká.** Jak ukazuje příklad českého zavádění druhého pilíře penzijního systému, pokud je v implementaci zásadní teoretický, resp. koncepční problém, pak ani poměrně silově prosazené reformy se v praxi neudrží a dalšími vládami jsou rušeny. Současně však i dobře a teoreticky fundovaně navržená reforma lze zkažit, pokud se při její praktické implementaci udělají chyby. Jde tedy o příklad známý ze zahradnictví – máme-li dobrá semínka (teorii), musíme je také dobře zalévat a kypřit (v praxi), aby rostliny vyrostly a prosperovaly. A

naopak, špatná či zaschlá semínka můžeme zalévat a kypřit jak chceme, a v nejlepším případě nám vyrostou pár malých rostlinek, které brzo zajdou.

Útěchou může být, že to není tak úplně specifikum Česka – i např. v USA se opakovaně objevují návrhy na privatizaci či „kapitalizaci“ tamějšího základního průběžného penzijního pilíře (Social Security), což vede k teoretickým analýzám, které výhodnost takových postupů spolehlivě vyvracejí (Aaron, 1997). O to důležitější je v tomto směru existence nezávislých odborných pracovišť (výzkumných i výukových), které takové návrhy podrobují zkoumání v souladu s nejnovějšími poznatky. Zároveň v sociální politice existují různá řešení vycházející z typologie welfare state a sociálních modelů (Krebs, 2015), která rámcově odpovídají jednotlivým ideovým konceptům v rámci politického spektra a jsou velmi užitečné pro jejich teoretickou klasifikaci. Současně je však nutno tyto modely zvažovat ve vazbě na konkrétní zemi a požadované výsledky (Grand, 2009), navíc jsou ve zdravotnictví málokdy realizované v čisté podobě, byť základ a dominantní část systému většinou jednomu z nich do značné míry odpovídá.

Při návrhu různých úprav a případně i reformy v oblasti zdravotnictví bychom měli respektovat následující:

1. Jedná se o významný subsystém společnosti, jehož role neustále poroste.
2. Nikde na světě systém nefunguje bez problémů, využívat zkušenosti ze světa je nutné, ale při jejich přenášení do místních (např. našich) podmínek je nutno postupovat velmi obezřetně.
3. Respektovat doporučení a poznatky teorie, včetně teoretického rozporu zkušeností v dané oblasti je významné, ale dostatečně odpovědi na všechny otázky, se kterými se setkáváme v praxi, v teorii nenajdeme.
4. Zdravotnictví ze své vlastní povahy a z povahy a smyslu lidského života nemůže přispívat ke společenské segregaci ale naopak, mělo by se co nejvíce podílet na vytváření rovnosti příležitostí pro plnohodnotný život, a to jak ve smyslu příjmového resp. majetkového omezení lidí, tak i jejich zdravotního stavu.
5. Zdravotnictví je významnou součástí produktivních služeb, má zásadní roli při uchování lidského kapitálu. Z řady zásadních důvodů není reálné, aby jako celek a zejména některé jeho složky byly financovány jen na tomto základě. Tam, kde zpětnou vazbu mezi ekonomickými efekty zdravotnictví v oblasti uchování lidského kapitálu a zdroji, které vstupují do zdravotnictví vytvořit lze, tam je nutné té možnosti co nejvíce využít. Může to pozitivně ovlivnit i další oblasti zdravotnictví či souvisejících oblastí produktivních služeb.
6. Vzhledem k povaze událostí, které si vyžadují využití role zdravotnictví, je financování tohoto sektoru velmi podstatně spojeno s příslušným systémem pojištění v dané oblasti.
7. V našem přístupu vidíme jednu z nejdůležitějších možností, kde lze dosáhnout užšího sepětí mezi ekonomickými efekty zdravotnictví a zdroji financování tohoto sektoru, v oblasti jeho role při prodloužení horizontu (i zenitu) produktivního uplatnění člověka.

Základní charakteristika systémů financování zdravotní péče

Zdravotnictví je dlouhodobě druhým nejdůležitějším fiskálním subsystémem (v roce 2017 celkové výdaje na zdravotnictví činily cca 300 miliard CZK) a jeho role v rámci národního hospodářství je neodiskutovatelná. Jeho analýzu nelze redukovat na ekonomickou efektivnost v úzkém slova smyslu, neboť jejím výsledkem je v nejlepším případě kladná finanční bilance jeho jednotlivých částí. To je jistě užitečné, ale k dostupnému a dobře fungujícímu zdravotnictví to nestačí, takové zdravotnictví

má rovněž svoji dimenzi etickou, občanskou, solidární, ale také individuálně užitkovou. Stejně tak je zdravotnictví faktorem konkurenceschopnosti jak celého národního hospodářství, tak i každého jednotlivce a tím výrazným determinantem ekonomického rozvoje. Z těchto východisek vyplývají nároky, které jsou na dostupnost a kvalitu zdravotnictví v současné době kladeny.

Nelze pominout urgenci a nepominutelnost potřeby obecné dostupnosti zdravotní péče v populaci, a to jak z důvodů medicínských (efektivní prevence a léčba onemocnění), tak i z důvodů sociálních. **Univerzálně dostupná zdravotní péče spočívá v tom, že zdravotnický systém musí poskytnout každému občanovi péči, kterou potřebuje k udržení a zlepšení zdravotního stavu. Taková péče tedy musí být medicínsky úplná.** Její obsah se v čase mění na základě pokroku v medicíně, situace pacientů a incidence nemocí v populaci. Současně je účelné, aby její součástí tvořila podpora pozitivních externalit – prevence, dispenzarizace chronických onemocnění, komplexní multioborová léčba onemocnění. Nejde tedy zdaleka jen o solidární úhradu potřebným nebo sanaci akutního zhoršení zdravotního stavu – taková péče bývá nejméně efektivní. Je zjevné, že v úvodu zmíněná možnost holandského, případně amerického typu, tedy regulovaná konkurence pojistných plánů s tlakem na sjednocení univerzálně nabízeného rozsahu péče (ať už povinně ve stylu Holandska, nebo nepřímým tlakem na obsah produktů ve stylu USA) je z řady důvodů zásadně problematická a v podstatě tvoří **východisko pro země, kde v rámci veřejné volby není shoda na univerzálně dostupné a z veřejných zdrojů financované zdravotní péči pro každého občana. V Česku se jí proto není nutno zabývat**, neboť zde dlouhodobě konsensus na univerzalitě existuje a není třeba se k němu složitě dobírat přes podrobnou a náročnou regulaci komerčních pojišťoven a poskytovatelů, kteří ji z principu sami tržně konformními metodami zajistit efektivně nemohou (Němec, 2008).

Tvorba tzv. fiskálního prostoru pro zdravotnictví v konkrétní zemi je samostatným problémem zdravotní politiky (OECD, 2015), (Mertl, 2016). Pro české podmínky lze doporučit zachování univerzálního zdravotního pojištění, přesněji „**omašličkované**“ **proporcionální zdravotní daně (jednotného %) ze mzdy (případně z příjmu fyzických osob) a její účelovou alokaci do zdravotnictví**, optimálně pomocí **centrálního fondu zdravotního pojištění financujícího pluralitní strukturu zdravotních pojišťoven** stávajícím mechanismem přerozdělení pojistného. Současná platba pojistného za státní pojištěnce (969 CZK měsíčně od 1. 1. 2018) je spíše nesystémovým prvkem, ale její fiskální význam je značný, neboť za jinak stejných podmínek by její snížení nebo zrušení znamenalo tlak na zvýšení stávající sazby pojistného (13,5 % vyměřovacího základu) a tedy zatížení výrobního faktoru práce. Lze ji však zjednodušit na prostou dotaci ze všeobecných nebo spotřebních daní do centrálního fondu v současné úrovni, případně tím kompenzovat (v případě využití podílu z inkasa spotřebních daní) negativní externalitu tabáku, alkoholu a dopravy. Současně je třeba hledět na efektivnost a transparentnost příslušných daňových mechanismů (Kumpmann, 2009), (Bloom a další, 2017).

Současně je vhodné v Česku zachovat systém více zdravotních pojišťoven (multi-payer), neboť podmínky pro single-payer model („jedna pojišťovna“), jako je kvalita vládnutí, důsledná aplikace public governance, ochota zvýšit daňovou progresi z příjmu fyzických osob s cílem hradit zdravotnické výdaje přímo přes státní rozpočet a akceptaci monopolu v úhradách zdravotní péče ve stávající pluralitní struktuře zdravotnických zařízení (včetně ambulancí) zde nejsou naplněny. Lze také využít i v rámci multi-payer systému po vzoru německých sociálních pojišťoven specifické možnosti pro jednotlivé skupiny klientů, případně univerzální standard synergicky

volitelně rozšířit o předplacené programy péče (viz dále). Navíc systém více plátců-pojišťoven (multi-payer), který je zde zaveden od roku 1993, nemá pro případné zrušení výraznější politickou podporu.

V rámci univerzálního systému je žádoucí více pracovat s technikami pozitivní motivace, tedy systematického ocenění účasti na preventivních aktivitách a preventivních prohlídkách, efektivního chování v rámci systému (např. pohyb pacienta mezi praktickým lékařem, specialisty a nemocnicemi, redukce polypragmatie apod.). Pokud by k tomu byla podpora v rámci veřejné volby, lze zvážit i alokaci určeného malého procenta zdravotnického rozpočtu na úrovni zdravotních pojišťoven formou slev/vratak na zdravotní dani (např. jednou za určité období). To může zvýšit motivaci pacienta k péči o vlastní zdraví, která podle některých názorů v systému chybí. Všechna taková opatření však předpokládají zejména zprvu finanční polštář, ze kterého se budou financovat, než se projeví případné pozitivní socioekonomické efekty z lepšího zdraví pojištěnců. Naopak negativní motivaci ve smyslu penalizace za nežádoucí chování nelze příliš doporučit, i v souladu s poznatky behaviorální ekonomie (Rice, 2013) funguje velmi slabě nebo vůbec, a navíc příslušné pacienty musíme léčit i tehdy, když se jejich zdravotní stav ve vazbě na jejich chování zhorší.

Univerzální část systému však nesmí být předmětem trvalého tlaku na snížení medicínsky úplného standardu, který garantuje. Není pravda, že nejsou možnosti pro nadstandard, současná medicína a rozvoj s ní spojených služeb nabízí pro zájemce řadu možností zvýšení komfortu a rozsahu poskytované péče. Stejně tak nelze akceptovat často slýchanou tezi, že je nutno si připlácet za banální léčbu, aby bylo na vážná onemocnění. Vážná onemocnění často vznikají zanedbáním či neléčením raných či banálních stadií, jejichž léčbu je nutno podporovat, nikoli regulovat. Stejně tak náklady na léčbu vážných onemocnění jsou tak zásadním komponentem úhrad, že případné úspory na běžné péči situaci jejich pokrytí nijak podstatně neřeší. Nicméně s rozvojem ekonomiky i medicíny se ukazuje, že dostupnost různých metod léčby, potřeby jednotlivých sociálních skupin a diferenciací nároků pacientů vedou k akceptování možnosti nabízet i takové zdravotnické služby, které nejsou vyžadovány z hlediska udržení a zlepšení zdravotního stavu a mohou být tedy financovány a poskytovány volitelně. Stejně tak rostou nároky některých pacientů na komfort, čas zdravotníků i rozsah spotřebovávaných služeb. Jakkoli to má řadu etických souvislostí, ve vyspělých zemích se v současné době uznává, že zdravotníci se mohou více věnovat těm pacientům, kteří mají požadavky vyšší než jiní a přitom nejsou tyto požadavky objektivně zdůvodněny, resp. vynuceny jejich zdravotním stavem. Tím se posouváme z kategorie péče, která musí být poskytována, do kategorie péče, kterou pacient může spotřebovávat. V této souvislosti lze tvořit schémata volitelné zdravotní péče, která lze využít k jejímu financování a poskytování. Nejjednodušší, ale zároveň nejméně funkční jsou přímé platby, které mají v praxi jen okrajové využití.

Mnoho si nelze v praxi slibovat od soukromého zdravotního připojištění, které má velká omezení způsobená zejména nutností individuálního ocenění zdravotního rizika a předchozích nemocí (zdravotní taxace) a cílením na vysokopříjmovou klientelu. Dále často tržně selhává z důvodu informační asymetrie mezi lékařem, pacientem a zdravotní pojišťovnou a adverzní selekce při výběru pojistných produktů (Dong, 2013). Individuální zdravotní riziko je jedno z nejhůře kvantifikovatelných a pojistitelných rizik a jeho zjišťování pomocí zdravotních dotazníků nebo zdravotních prohlídek je nepopulární, komplikované a zakládá do budoucna řadu etických i právních sporů a problémů.

Zvláště lze zmínit možnost soukromého úrazového pojištění s peněžním plněním (bolestné, hospitalizace, trvalé následky, invalidita, smrt úrazem), které zjišťování předešlých nemocí na vstupu nutně nepotřebuje a produkty tak mohou být pro klienta poměrně transparentní a flexibilní. Samozřejmě lze zkonstruovat a nabízet i další pojistné produkty v oblasti zdraví (pokud se najde dostatečně náhodný jev použitelný pro jejich konstrukci), ale jejich prodejnost bude pravděpodobně nízká a užitečnost pro klienty značně limitovaná na selektivní a předem sjednané životní situace pečlivě vymezené v pojistných podmínkách (hospitalizace, závažná onemocnění, péče pojišťovnou vybraných lékařů atd.).

Je však možné využít **předplacené programy zdravotní péče** (Mertl, 2017). Jejich ekonomická konstrukce je poměrně jednoduchá a spočívá v pravidelné alokaci zvolené pevné částky (např. měsíčně nebo ročně placené), za kterou klient dostane balíček zdravotní péče podle svých preferencí a potřeb. Není tedy potřeba na vstupu ocenit zdravotní riziko ani jinak komplikovat vstup do produktu, jakkoli je samozřejmě vhodné přizpůsobit balíček potřebám a zdravotnímu stavu klienta podle jeho preferencí, případně jako výsledek odborného poradenství při nákupu produktu. Jednotliví klienti tedy mohou mít za stejné peníze různé balíčky zdravotnických služeb.

Předplacené programy mají unikátní vlastnosti, jako jsou nižší transakční náklady a vysoké úspory z rozsahu, prostor pro individuální přizpůsobení klientům a kreativitu poskytovatelů, nediskriminační přístup ke zdravotnímu stavu klientů a dobrovolnou alokaci peněz na balíčky zdravotnických služeb, které jsou individuálně vybírány s případnou lékařskou radou a doporučením. Přinášejí rovněž podporu regionálního rozvoje, předvídatelnost a transparentnost financování pro klienta i pro zdravotnická zařízení. Na úhradu těchto programů může libovolně přispívat zaměstnavatel, a to i ve vazbě na kompenzaci pracovní zátěže ovlivněním obsahu příslušných programů.

Není vhodné předstírat, že předplacené programy jsou zázrak, který dokáže vyřešit problémy s financováním českého zdravotnictví. Je však možné, aby předplacené programy byly systémově využity pro financování zdravotnictví, a to formou **dobrovolného rozšíření univerzálního systému pro konkrétní spotřebu a financování zdravotních balíčků**.

Pokud by se financování těchto programů synergicky integrovalo na úrovni zdravotních pojišťoven (při důsledném zachování oddělení veřejných a soukromých prostředků v hospodaření), mohou z hlediska klienta fungovat transparentně jako určitá forma dvousložkového pojistného (proporcionální zdravotní daň z příjmu + volitelně předplatné zvoleného programu). Podstatný rozdíl oproti povinnému nominálnímu pojistnému je však v tom, že absolutní (pevnou) částkou stanovená složka je **striktně volitelná a přináší konkrétní zdravotní služby navíc oproti standardu**, zatímco holandská varianta primárně cílí na variaci nominální složky v rámci základního balíku zdravotní péče, a tedy cenovou konkurenci i v univerzální části systému. To sebou nese řadu problematických vlastností a nelze to považovat za efektivní řešení (zejména pro české podmínky), neboť **efekt na nákladovou efektivnost pojišťoven a ceny pojistného pro klienty je neprůkazný** (v Holandsku došlo v souvislosti s jeho zavedením ke zvýšení celkových výdajů na zdravotnictví až na současných cca 11 procent HDP) **a chudším občanům musí stát nominální (pevnou) složku pojistného dotovat**.

Dochází tedy prostřednictvím povinného nominálního pojistného ke skryté erozi solidárního financování a poskytování univerzálního standardu péče, což je jednoznačně nežádoucí. Naopak systém předplacených programů na medicínsky úplném univerzálním systému staví, je jeho volitelnou extenzí a umožňuje skutečně dobrovolnou alokaci soukromých prostředků. Paradoxně právě existence univerzálně

dostupného základu dává volbě a spotřebě nadstandardní péče sociální, právní a medicínskou legitimitu, protože pro obě skupiny pacientů (standardní i nadstandardní) je dostupné adekvátní zacházení, a navíc se spotřeba péče v různých situacích a životních etapách organicky prolíná.

Zavedení povinného dvousložkového nominálního pojistného v českém zdravotnictví je tedy vhodné definitivně odmítnout. Je nutno vnímat současné požadavky na zdravotnictví ve smyslu zachování potřebné míry solidarity a rozsahu univerzálně dostupné zdravotní péče, umožnění větší variability a reakce na priority pacientů i optimalizaci role zdravotních pojišťoven. To však lze daleko lépe **realizovat prostřednictvím evoluce stávajícího pojistného na zdravotní pojištění na proporcionální zdravotní daň a volitelných předplacených programů zdravotní péče.**

Z provedeného rozboru je zřejmé, že vztah teorie a praxe v ekonomii zdravotnictví a zdravotní politiky je dále komplikován specifiky konkrétní země a volbou modelu welfare state pro zdravotnictví, což je nutno do určité míry při zvažování implementace zohlednit. V teorii existuje „menu“ obhajitelných konceptů financování zdravotnictví, z nichž každý má svou logiku a za určitých podmínek může být použit, to ovšem neznamená, že jeho využití lze obhájit pouze jeho teoretickou správností. V ekonomii zdravotnictví se tak více než v jiných částech ekonomie musíme vyrovnat s existencí několika možných paradigmat, sociálních modelů, ale i různých schémat veřejného a soukromého financování se svébytnou logikou. To je vnímáno i na úrovni OECD (Joumard a další 2010) – „*Neexistuje žádný typ zdravotnického systému, který systematicky lépe poskytuje nákladově efektivní zdravotní péči*“ (OECD, 2010).

Může to vést k tomu, že doporučení pro konkrétní zdravotnický systém jsou vnímána jako příliš normativní a málo opřená o teoretickou pozitivní ekonomickou analýzu, respektive příliš preferující určitou teoretickou variantu na úkor „důkazu efektivního a optimálního řešení“. Jenže tak to ve zdravotnictví prostě chodí – za určitých podmínek lze dokázat a dosáhnout různé výsledky – to není relativizace vědecké práce, ale uvědomění si, jak moc záleží ve zdravotnictví na tom, co všechno zohledníme a jaká kritéria pro analýzu použijeme. Jakkoli třeba z evropské perspektivy chápeme americký systém pojistných plánů jako nákladově neefektivní a sociálně necitlivý, najdeme v literatuře řadu analýz, které poměrně přesvědčivě zdůvodňují jeho efektivnost ve vazbě na konkrétního klienta soukromé pojišťovny s příslušným pojistným plánem (a tiše pomíjejí to, že takový plán si zdaleka nemůže koupit každý, apod.).

Problematikou spojení reformy penzijního systému a určitých segmentů zdravotnictví jsme se podrobně zabývali ve třetí monografii, konkrétně v kapitole 3. *Čím začít, proč a nyní: Plně zásluhová a plně uzavřená postgraduální nadstavba penzijního systému* a v navazující podkapitole 4.2 *V oblasti zdravotnictví* (Valeník a kol., s. 18-29, 33-40). Proto v této čtvrté monografii uvedeme stručně jen nejnovější výsledky, které souvisejí se zdokonalením modelu testování postgraduální nadstavby penzijního systému.

Především se podařilo ukázat, že postgraduální nadstavba systému penzijního pojištění vytváří dostatečnou ekonomickou základnu pro financování řady produktivních služeb souvisejících s nabýváním a uchováním lidského kapitálu, ale také s rozšířením volného času.

K tomu uveřejňujeme tabulku, která ukazuje dynamiku nárůstu měsíčních výplat.

V daném případě za následujících předpokladů²:

- Hrubý plat je 40 tisíc Kč a po celou dobu se příslušné osobě nemění. (V námi sledovaných kategoriích zaměstnanců lze počítat s platem vyšším.)
- Odvod ze mzdy na penzijní pojištění je 20 %. (V realitě je rovněž poněkud vyšší.)
- Doba dožití bereme jako průměr mužů a žen. (Vzhledem k tomu, že se doba dožití postupně zvyšuje, bude nutné výpočet výplat aktualizovat, jak ukazují výpočty, stačí jednou za pět let, protože vliv prodloužení doby dožití není výrazný.)
- Příslušná osoba má nárok na důchod v průběžném systému ve výši 15 tisíc korun. (I v tomto případě lze předpokládat, že ve sledované kategorii by výše důchodu v základním penzijním systému byla vyšší.)
- Příslušná osoba po dobu plného navyšování svých výplat žádné výplaty nepobírá. (Jinými slovy investuje do systému nejen aktuální odvod ze mzdy, ale i měsíční výplat důchodu, v našem případě ve výši 15 tisíc korun, a po každém roce i navýšení výplaty v rámci postgraduálního systému.)
- Neuvažujeme vliv inflace ani zhodnocování prostředků.

Tabulka 6.1: Model výplat v postgraduální nadstavbě průběžného systému penzijního pojištění

	A	B	C	D	E	F	G
1	Tabulka 1						
2			hrubý plat	40	tis.Kč		
3			dále platí	20%		vše v tis. Kč	
4		dožití	nakumulov áno	důchod navíc $d_m(n)$	důch. star. d_s	důchod celkem $d(n)$	zdaněný důchod $dd(n)$
5	věk	$t(n)$	8				15%
6	65	18,12	23	0,11	15	15,11	12,84
7	66	17,40	307,39	1,47	15	16,47	14,00
8	67	16,67	608,92	3,04	15	18,04	15,34
9	68	15,95	930,19	4,86	15	19,86	16,88
10	69	15,22	1274,30	6,98	15	21,98	18,68
11	70	14,50	1645,04	9,46	15	24,46	20,79
12	71	13,84	2047,07	12,32	15	27,32	23,23
13	72	13,19	2485,28	15,71	15	30,71	26,10
14	73	12,53	2966,26	19,73	15	34,73	29,52
15	74	11,87	3498,17	24,55	15	39,55	33,62
16	75	11,22	4091,34	30,39	15	45,39	38,58
17	76	10,64	4758,89	37,27	15	52,27	44,43
18	77	10,06	5514,10	45,66	15	60,66	51,56
19	78	9,49	6376,60	56,02	15	71,02	60,36
20	79	8,91	7371,96	68,95	15	83,95	71,36
21	80	8,33	8533,98	85,35	15	100,35	85,30

Zdroj: Vlastní výtvar

² Používáme následující regresi ($T = 65 + 1m, n + 1m$)

$$d_k(65+1m) = d_s + p_m,$$

$$d_m(65+1m) = d_k(65+1m) / (12 \times t(n)),$$

$$d_n(65+1m) = d_s + d_m(65+1m).$$

$$d_k(65+2m) = d_s + p_m + d_k(65+1m) + d_m(65+1m)$$

$$d_m(65+2m) = d_k(65+2m) / (12 \times t(n)),$$

$$d_n(65+2m) = d_s + d_m(65+2m).$$

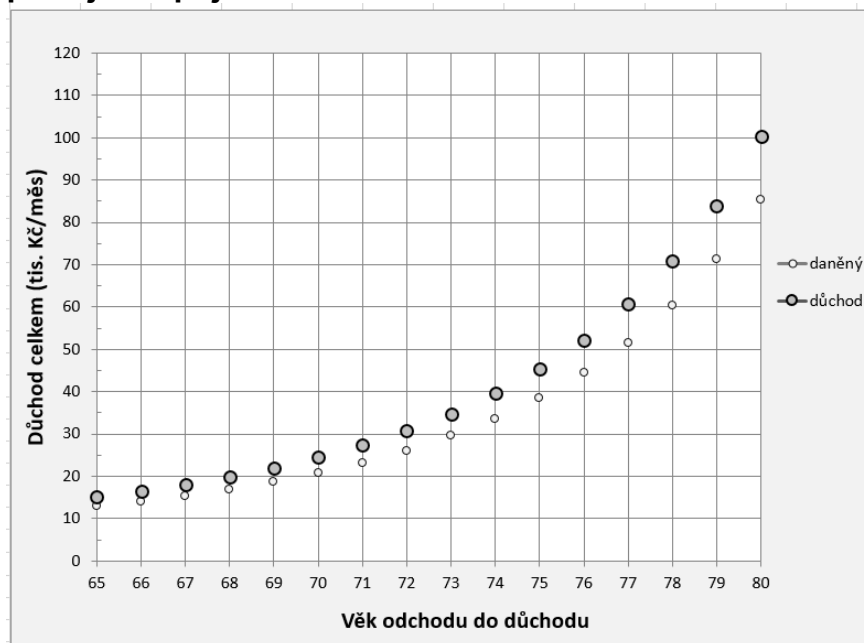
kde $n = 65, 66 \dots$ roků a $T = n+1m, n+2m, \dots$ měsíců

Příslušnou veličinu pak dělíme počtem výplat dle statistiky očekávané doby dožití.

Uvádíme v ní i případ, kdy je důchod v postgraduálním systému zdaněn 15 %.
(Poslední sloupec.)

Totéž lze graficky znázornit následujícím způsobem:

Graf 6.1: Model výplat v postgraduální nadstavbě průběžného systému penzijního pojištění

Zdroj: Vlastní výtvar

Příslušná funkce výplat roste strměji než exponenciální funkce, a to ze dvou důvodů:

1. S pozdějším odchodem do důchodu se zkracuje doba dožití.

2. Do systému jsou každoročně započítávány odložené výplaty z postgraduální nadstavby.

Z tabulky je zřejmé, že po necelých 10 letech začíná nárok na výplaty z postgraduálního systému velmi rychle narůstat. Je to dáno výše zmíněnými dvěma faktory.

V tuto chvíli je vhodné uvést, na co mohou výplaty z postgraduálního systému sloužit. Je to důležité pro pochopení podstaty dané problematiky. Uvedeme v pořadí nikoli od nejpodstatnějšího (i když v různých životních situacích se tím podstatným může stát cokoli z následujícího):

Za prvé: Obstarávací a v pozdějším věku i pečovatelské služby, která mohou příslušné produktivně činné osobě uvolnit čas pro výkon příslušných profesních aktivit. V dnešní době málo rozvinutý sektor, což ovšem v případě mnoha starších odborníků, kterými disponuje naše společnost, znamená vyložené plýtvání zdroji.

Za druhé: Vzdělávací aktivity v rámci celoživotního vzdělání. V současné době neexistuje dostatečně propracovaný systém profesního „upgrade“, který by byl funkční. Je to příležitost pro univerzity, jak rozšířit oblast svého působení v době, kdy možnosti zvyšování příjmů formou navyšování studentů jsou v podstatě již vyčerpány a kdy v důsledku jednostranné orientace na masovost byla navíc pro další dozdělení absolventů vysokých škol vytvořena určitá skrytá poptávka, která se v budoucnu může projevit v různých podobách.

Za třetí: Nadstandardní formy zdravotního pojištění a s nimi spojená zdravotní péče, které budou orientovány na prodloužení doby produktivního uplatnění.

Za čtvrté: Rozvolňování profesních aktivit za účelem prodloužení doby (omezeného) produktivního uplatnění. V řadě konkrétních příkladů se může jednat o mimořádně významnou oblast prostředků čerpaných z postgraduální nadstavy penzijního systému. Jedná se o prostředky určené ke kompenzaci snížení příjmu v důsledku omezení výdělečných aktivit při zachování možnosti hradit služby uvedené v předcházejících bodech. Jinými slovy, od určitého věku (což může být v různých případech různé, ale lze uvažovat období mezi 70 až 75 léty) je vhodné postupně redukovat produktivní a výdělečné aktivity tak, aby si člověk vytvořil podmínky pro uchování schopnosti týmové práce spojené s uplatněním těch znalostí a zkušeností, které v průběhu svého života získal.

Z hlediska předběžných úvah opírajících se o testování různých strategií akumulace prostředků v rámci postgraduálního systému a jejich čerpání vyplývá, že zhruba polovina prostředků může být využita na cíleně orientovanou zdravotní péči, jejímž cílem je co nejvíce a co nejdéle uchovat fyzickou a psychickou zdatnost člověka, který má zájem o dlouhodobé uplatnění, který tomu podřídí svoji životasprávu a strategii profesního uplatnění.

Závěrečná poznámka

Chceme-li tedy přispět k efektivnímu nastavení zdravotnictví v konkrétní zemi, je potřebné respektovat také její věcná specifika, hodnotové rámce a dlouhodobé trendy. Jednou z výhod totiž je, že základní nastavení systému bývá typicky dlouhodobě stabilní i přes vnímané nedostatky a kontroverze. Konec konců i český systém více zdravotních pojišťoven už existuje 25 let, přestože prošel řadou turbulencí včetně toho, že jich svého času bylo až 27, což si dnes už nedokážeme moc představit. Případné reformy jsou jistě možné, ale budou-li měnit základní parametry systému, pak je vhodné je dělat s takovou mírou politické shody i odborné erudice, aby vydržely alespoň další čtvrtstoletí.

7.5 Specifické možnosti spojení teorie komplexních reforem s praxí v oblasti lázeňství

Mohlo by se zdát, že lázeňství při komplexních reformách zaměřených na podporu odvětví produktivních služeb, tj. služeb přispívajících k nabývání a uchování lidských schopností z tohoto hlediska hraje jen okrajovou roli. Ukážeme, že má roli poměrně významnou.

Teoretická východiska lázeňského cestovního ruchu

Cestovní ruch (CR) je na jedné straně mnohostranným odvětvím, které zahrnuje dopravu, turistická zařízení, poskytující ubytování a stravování, služby cestovních kanceláří a agentur, průvodcovské služby, turistické informační systémy a další infrastrukturu či další služby cestovního ruchu. Na druhé straně je také cestovní ruch ukazatelem životní úrovně obyvatelstva, kdy se cestovní ruch se podílí na všestranném rozvoji osobnosti, umožňuje obnovu duševních a fyzických sil a pomáhá vytvářet nový životní styl – přenosem zvyků a návyků z jiných zemí nebo oblastí, slouží jako nástroj vzdělávání a kulturní výchovy člověka, přispívá k vzájemnému poznání a porozumění mezi lidmi, zvyšuje se vzdělanost obyvatel, motivuje ho k získávání jazykových znalostí (Gúčík 2000), (Kajzar, Valenčík 2016).

Perspektivně lze očekávat, že poroste jak význam cestovního ruchu, tak i jeho role v oblasti produktivních služeb, a to v přímé souvislosti s přechodem k takovému typu ekonomického růstu, který bude v rozhodující míře na produktivních službách

založen. Růst založený na produktivních službách podstatně zvýší intenzitu inovací, může být velmi dynamický, trvale udržitelný a současně naplnit reálné bohatství života člověka, které spočívá v rozvoji a uplatňování schopností (Kajzar 2016).

Dle Dědiny (2004) lze pojem lázeňství chápat ve třech různých rovinách. Lázeňstvím tedy rozumíme vědní lékařský obor, kde je za pomoci přírodních léčivých zdrojů (termální a minerální prameny, peloidy - rašelina, bahno a slatina, dále pak zřídelní plyny či klimatické podmínky), zajišťována prevence a léčba přesně definovaných onemocnění a zajišťována tak ochrana veřejného zdraví.

Lázeňský cestovní ruch je druh cestovního ruchu charakteristický pobytem v lázeňském zařízení za účelem regenerace, poznání a sociálního angažování. V současnosti jsou moderním trendem v rámci lázeňského cestovního ruchu také kondiční a preventivně zdravotní pobyty (Knop 2006).

Lázeňský cestovní ruch je součástí zdravotního cestovního ruchu. Hlavní motivací je zlepšování zdravotního stavu návštěvníků nejčastěji pomocí kombinace zdravotní terapie a zdravotních služeb, pobytu v prostředí s léčebnými účinky, změny životosprávy, tělesného cvičení, diety a relaxačních programů a další zdravotně preventivní a léčebné činnosti pod odborným dohledem (Kajzar 2015b).

Valeníčková a Klesla (2014) definují lázeňství je odvětví produktivních služeb, ve kterém dochází ke spojení (synergickému efektu) ojediněle se vyskytujících přírodních zdrojů (zpravidla minerálních pramenů, ale též zřídelních plynů, peloidů a klimatických podmínek) s profesionální péčí využívající vysokou kvalifikaci i tradicí spojenou se zkušenostmi vázanými na specifické podmínky příslušného poskytovatele lázeňské péče. Tyto služby mohou být poskytovány následně (jako součást léčení či rehabilitace) nebo preventivně (aby se předešlo určitému typu onemocnění, jehož nebezpečí je indikováno nebo souvisí se specifickým charakterem určité profese či životního stylu). Hraje významnou roli při uchování lidského kapitálu zejména v souvislosti s motorickými, ale i dalšími schopnostmi člověka.

Z balneologické teorie vyplývá, že má-li mít lázeňská léčba smysl, musí být dlouhodobá. Je totiž založena na přírodních neinvazivních postupech a ty si žádají dlouhodobé pozvolné působení. Zkrácení délky lázeňského pobytu jej do značné míry znehodnocuje.

Pokud si má člověk uchovat svou profesní zdatnost, musejí být lázeňské služby poskytovány pravidelně, jsou však náročné finančně i časově. Z individuálního hlediska by měla nedostatečná rehabilitace lázeňsky léčitelných patologických zdravotních stavů za následek snížení pracovní schopnosti jednotlivce, možná i jeho předčasnou invaliditu. Především chronická bolest, která je průvodním jevem většiny lázeňsky léčitelných onemocnění, zejména pak pohybového aparátu, je s to zásadním negativním způsobem ovlivnit kvalitu života, a tedy i jeho pracovní život. Mnohem závažnější je však zásada „jednou a dost“. To se týká především chronických onemocnění pohybového aparátu. Ta velmi omezují pracovní schopnost člověka, mnohdy jej z pracovního procesu zcela vylučují. A především pro tyto stavy (nejčastěji pourazové, pooperační či revmatické) jsou lázně nejpřínosnější. Pravidelná opakovaná lázeňská péče dokáže v řadě případů udržet pracovní schopnost člověka při úspoře medikamentů, a to léčebným postupem mnohem příjemnějším a šetrnějším než nákladná medikace (Staněk 2013).

Pro cestovní ruch, resp. lázeňský cestovní ruch je důležité prodlužování průměrné délky života a s tím i spojené prodloužení období produktivního uplatnění. Demografický trendem v cestovním ruchu, který se již projevuje, je stárnutí obyvatelstva, které bude mít stále větší zájem o prohloubení kvality života a nákup takových služeb, které povedou ke zlepšení jejich života pomocí různých metod

regenerace s využitím prostředků, které jsou co nejbližších přírodě, tedy i za pomoci přírodních léčivých zdrojů v lázeňských místech na celém světě. Za prodloužováním života je moderní medicína, zdravější životní styl i čistější životní prostředí. Díky zvyšování věku i kvůli menšímu počtu narozených dětí společnost stárne. U žen se prodloužila střední délka dožití na 82,1 roku a u mužů na 76,2 roku. Za posledních deset let se tak střední délka dožití zvýšila o více než dva roky (Eurostat 2016).

I v oblasti lázeňského cestovního ruchu platí, že rozhodující podmínkou přechodu k ekonomice produktivních služeb je zainteresovanost subjektů působících v oblasti produktivních služeb spojených s nabýváním, uchováním a uplatněním lidského kapitálu; vytvoření zpětných vazeb mezi efekty produktivních služeb a financováním těchto subjektů, může podstatným způsobem přispět k vyšší dynamice ekonomického růstu, pozitivním změnám jeho charakteru a zvýšení kvality života lidí. V námi sledované oblasti jsou to především nástroje, které by umožnily vyhodnocení efektů dlouhodobé lázeňské péče a návazně pak rozšíření klientely s využitím vhodných forem financování. Vzhledem ke specifickým dané oblasti není jednoduché zajistit, aby rozsah lázeňské péče byl poskytován podle zásady ekonomické efektivity, tj. v takovém rozsahu, aby se přírůstek výnosů z lázeňské péče vyrovnal přírůstku nákladů. Příčinou toho je zejména složitost ocenění výnosů, a to zejména těch, které považujeme za nejvýznamnější, tj. těch, které mají podobu prodloužení horizontu produktivního uplatnění.

Podle našeho názoru, pokud mají mít lázeňská zařízení určitou představu o tom, jaké jsou efekty jejich působení na prodloužení doby produktivního uplatnění člověka a při podpoře postupného rozvolňování jeho pracovních aktivit, měly by začít vytvářet vlastní statistiku sledování své klientely, zejména té, která využívá lázeňskou péči dlouhodobě. (Pochopitelně na základě souhlasu klientů a v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů.) Jen tak je možné porovnat dva případy:

- Příklad, kdy člověk dlouhodobě a opakovaně využívá lázeňské péče k uchování svých produktivních sil a podpoře strategie na rozvolňování svých produktivních aktivit.
- Příklad, kdy člověk podcení význam využívání lázeňské péče.

Největší možnosti pro získání prostředků k financování lázeňské péče z jejich vlastních výnosů se lázeňským zařízením nabízejí vytvářením vlastní klientely, která díky dlouhodobému a opakovanému využívání lázeňské péče získává dostatečné finanční zdroje právě na základě prodloužení horizontu produktivního uplatnění. Pro získání a stabilizaci této klientely se vyplatí poskytování slev.

V praxi vznikají problémy s jejich financováním. Oblast lázeňství z tohoto hlediska nabízí možnost využití HCC formou přenesené ceny. Tím by se mohly podstatným způsobem zvýšit finanční prostředky na její rozvoj. Značné množství prostředků k financování lázeňské péče by bylo získáno zavedením a postupným rozšiřováním plně zásluhové a plně uzavřené postgraduální nadstavby současného průběžného systému penzijního pojištění. Na této bázi by nepochybně vznikly i různé formy nadstandardního zdravotního pojištění doplněného dlouhodobou a opakovanou lázeňskou péčí. Distanční management orientovaný na podporu lázeňství může podstatným způsobem přispět k uchování lidského kapitálu a prodloužení doby produktivního uplatnění člověka na profesních trzích.

Identifikování možností propojení teorie komplexních reforem s praxí v oblasti lázeňství

Podle našeho může lázeňství sehrát významnou roli při spojení teorie zaměřené na problematiku role produktivních služeb podmiňujících nabývání a uplatnění schopností člověka. Konkrétně pak v oblasti těch služeb, které jsou zaměřeny na

prodloužení horizontu a v některých případech i zenitu produktivního (výdělečného) profesního uplatnění. Má k tomu řadu velmi příznivých předpokladů:

1. Jak poskytovatelé lázeňských služeb, tak i jejich podstatná část jejich klientely patří mezi velmi silně zainteresované a dobře informované stakeholdery (zainteresované strany). Mezi subjekty, které mají schopnost ovlivňovat veřejné mínění a podpořit to, co je obecně prospěšné.

2. Na jedné straně je oblast lázeňství poměrně úzce spjatá se zdravotní péčí a subjekty, které v této oblasti působí (poskytovatelé zdravotních služeb a zdravotní pojišťovny), na druhé straně se v této oblasti v převažující míře využívají tržní mechanismy financování, které odpovídají efektům poskytovaných lázeňských služeb. Vzhledem k tomu, že podstatnou součástí komplexních reforem zaměřených na zvýšení role odvětví produktivních služeb je umožnit podstatné rozšíření HCC v oblastech podporujících rozvoj a uplatňování schopností člověka, může právě toto odvětví (zejména v oblasti spolupráce s formami nadstandardního zdravotního pojištění) sehrát mimořádně významnou roli. K tomu byla nedávno uveřejněna studie, která ukazuje, že právě tato oblast se může stát ekonomickým základem podstatného vzrůstu role odvětví produktivních služeb zaměřených na rozvoj a uchování schopností člověka, včetně lázeňství (Mertl, Valenčík, 2017).

3. Podstatná je rovněž velmi dlouhá historická tradice tohoto odvětví, která umožnila generovat časově dlouhé řady dat, které jsou pro uzavírání smluv týkajících se lidského kapitálu (zejména v oblasti dlouhodobého uchování fyzických a duševních schopností) velmi významné. Kromě informací uchovaných různým způsobem je důležitá i spontánně utváření reputace, kterou jednotlivá zdravotní zařízení mají.

4. Ne nevýznamnou roli má i skutečnost, že oblast lázeňství se vyznačuje vysokou mírou konkurence mezi poskytovateli lázeňských služeb, což přispívá k pružné reakci na takové reformy, které umožňují plnější využívání ekonomických efektů spojených s lázeňskými službami jako zdrojů financování těchto služeb.

5. V neposlední řadě pak velmi pozitivní roli může sehrát to, že konzumenti lázeňských služeb jsou zpravidla lidé zkušení, dobře informovaní a disponují určitým společenským vlivem. Období, kdy jim je lázeňská péče poskytována, mají možnost velkého množství kontaktů a značný prostor pro komunikaci, což může spontánně přispět k vyšší míře jejich povědomí či dokonce systematictějšího proniknutí do problematiky změn, které s rolí lázeňství a možností posílení ekonomického základu pro její zvýšení, souvisejí. Tyto možnosti nejsou ještě dostatečně využívány a souvisejí i s kulturním programem, který jednotlivé lázeňské domy využívají, mj. (a zejména) přednáškovou činností a besedami.

Zde čerpáme z poznatků V. Pavláta, který je v současné době nejstarším zaměstnancem na VŠFS, stále aktivně činný v oblasti pedagogické i vědecké práce. Je pravidelným návštěvníkem lázní, které podstatným způsobem přispěly k jeho fyzické a duševní svěžesti ve věku, který by mu každý mohl závidět.

Využití této možnosti lze považovat za jednu z cest, jako do povědomí širší veřejnosti dostat představu o tom, v čem je podstata historického zlomu, kterým procházíme, jaké reformy nabízejí řešení současných problémů a jak se na nich lidé disponující dlouhodobě nabývaným profesními i občanskými zkušenostmi mohou podílet. Při konkretizaci kulturního programu lázeňských domů tak, aby přispěl výrazně ke zhodnocení životních zkušeností klientů lázní, aktivně je zapojil do procesu konkretizace, sdílení a šíření realistické a perspektivní vize řešení současných problémů, lze postupovat dle existujících kapacit, kterými teorie disponuje. Jedná se o jednu z oblastí, kde je prostor pro zvyšování praktického dopadu teorie téměř

neomezený. To je také jeden z důvodů, proč příslušnou problematiku zařazujeme do naší monografie.

Mimo jiné – příklad, který uvádíme, ukazuje, že s trochou invence a trpělivosti lze identifikovat řadu možností toho, jak postupně otevírat cesty k uplatnění dobré teorie v praxi.

Literatura:

- AARON, H. 1997. *Privatizing Social Security: A Bad Idea Whose Time Will Never Come*. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z Brookings: <https://www.brookings.edu/articles/privatizing-social-security-a-bad-idea-whose-time-will-never-come/>
- ADONDGO, C. A., AMUQUANDOH, F. E., AMENUMEY, E. K. 2016. *Modelling spa-goers' choices of therapeutic activities*. In *Journal of Hospitality and Tourism Management*. Volume 31, pp. 105–113. 1447-6770. DOI 10.1016/j.jhtm.2016.09.005.
- BABIŠ, A. 2017. *O čem sním, když náhodou spím*. Praha: ANO.
- BLOOM, D., CASHIN, C., SPARKES, S. 2017. *Earmarking for health. Theory and Practice*. Geneva: WHO.
- COSTA-FONT, J., ZIGANTE, V. 2012. *Are Health Care 'Choice - and - Competition' Reforms really Efficiency Driven?* [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <http://lse.ac.uk/lsehealthandsocialcare/pdf/lsehwp26.pdf>
- DĚDINA, J. 2004. *Management, organizování a ekonomika lázeňství – vybrané kapitoly*. 1. vyd., VŠ CRHL, Praha.
- DONG, Y. 2013. How Health Insurance Affects Health Care Demand - A Structural Analysis of Behavioral Moral Hazard and Adverse Selection. *Economic Inquiry*, 51(2), 1324-1344. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z [http://yingyingdong.com/research/insurance and drinking_ei r&r.pdf](http://yingyingdong.com/research/insurance%20and%20drinking_ei_r&r.pdf)
- ERICSON, K. M., STARC, A. 2012. Designing and Regulating Health Insurance Exchanges: Lessons from Massachusetts. *Inquiry*, 49(4), 327-338. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <https://ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/23469676>
- EUROSTAT. 2016. General and regional statistics.[online] [cit. 2016-11-11]. Dostupné z <http://ec.europa.eu/eurostat>
- FRANK, R. G., LAMIRAUD, K. 2009. Choice, Price Competition and Complexity in Markets for Health Insurance. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 71(2), 550-562. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <http://nber.org/papers/w13817>
- GRAND, J. L. (2009). Choice and competition in publicly funded health care. *Health Economics, Policy and Law*, 4(04), 479-488. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <http://eprints.lse.ac.uk/32505>
- GÚČIK, M. 2000. *Základy cestovního ruchu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, ISBN 80-8055-355-6.
- HEISLER, H., VALENČÍK, R., WAWROSZ, P. 2010. *Mikroekonomie středně pokročilý kurz*. Praha: VŠFS.
- HEISLER, H., VALENČÍK, R., WAWROSZ, P. 2010. *Mikroekonomie, základní kurs*. Praha: VŠFS.
- HUSSEY, P. S., ANDERSON, G. F. 2003. A comparison of single- and multi-payer health insurance systems and options for reform. *Health Policy*, 66(3), 215-228. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <https://sciencedirect.com/science/article/pii/S0168851003000502>
- INDROVÁ, J. et al. 2007. *Cestovní ruch (základy)*. Praha: Oeconomica, ISBN 978-80-245-1252-5.
- JOUMARD, I., ANDRÉ, C., NICQ, C. 2010. *Health Care Systems: Efficiency and Institutions*. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <http://dx.doi.org/10.1787/5kmfp51f5f9t-en>
- KAJZAR, P., VALENČÍK, R. 2016. *Cestovní ruch a lidský kapitál: Perspektivy odvětví produktivních služeb*. In 5. Mezinárodní vědecká konference: AKTUÁLNÍ TRENDY LÁZEŇSTVÍ, HOTELNICTVÍ A TURISMU. Karviná: SU OPF, s. 70–81. ISBN 978-80-7510-203-4.
- KAJZAR, P. 2015a. *Selected Destinations for Health and Wellness Tourism in Europe*. In KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V. (eds.) XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník

- příspěvků. Brno: Masarykova univerzita, s. 706-712. ISBN 978-80-210-7861-1. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-7861-2015-94.
- KAJZAR, P. 2015b. *Význam a perspektivy mezinárodního cestovního ruchu pro světové ekonomiky*. In 18. ročník mezinárodní vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání. Ed. VALENČÍK, R. [online]. Praha: VŠFS, 2015. ISBN 978-80-7408-127-9.
- KAJZAR, P. 2016. *Lázeňský cestovní ruch v ČR a ve vybraných státech Evropy*. In 5. Mezinárodní vědecká konference: AKTUÁLNÍ TRENDY LÁZEŇSTVÍ, HOTELNICTVÍ A TURISMU. Karviná: SU OPF, s. 52–61. ISBN 978-80-7510-203-4.
- KLEEF, R. V., VEN, W. P., VLIET, R. C., 2013. Risk selection in a regulated health insurance market: a review of the concept, possibilities and effects. *Expert Review of Pharmacoeconomics & Outcomes Research*, 13(6), 743-752. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <https://ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/24219050>
- KNOP, K. 2006. *Lázeňský cestovní ruch v Evropě*. [online] ©2016 [cit. 2016-10-10]. Dostupné z <http://www.cestovni-ruch.cz/zdroje/lazne-evropa.php>
- KREBS, V. 2015. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer.
- KUMPMANN, I. 2009. *Monopolistic Competition and Costs in the Health Care Sector*. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <https://ideas.repec.org/p/iwh/disap/17-09.html>
- MARX, K. *Úvod ke kritice Hegelovy filosofie práva*, koncem roku 1843 a v lednu 1844. Po prvé otištěno v časopise „*Deutsch-Französische Jahrbücher*“ 1844. Dostupné: <https://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1843/121843.htm>
- MERTL, J. 2016. The fiscal dimension of Czech health system in the macroeconomic context. *Scientific papers of the University of Pardubice, Series D*, 23(2).
- MERTL, J. 2017. Private prepaid health financing schemes' role in health system. *Conference Proceedings RELIK 2017* (stránky 297-304). Praha: VŠE.
- MERTL, J., VALENČÍK, R. 2017. Improving sustainability of human resources through pension system extension. In *Proceedings of the International Scientific Conference of Business Economics, Management and Marketing ISCOBEMM 2017*. MU Brno, 2017. s. 180-191.
- METELKOVÁ, P. 2005. *Destinační management v České republice*. Brno: ESF MU, Katedra regionální ekonomie a správy. [online] [cit. 2016-10-10]. Dostupné z https://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/3910085/MSMT_MCR.pdf
- NĚMEC, J. 2008. *Principy zdravotního pojištění*. Praha: Grada.
- NOVÁK, J. 2007 *Marketingový výzkum*. 1. vyd. Praha: Grada, 285 s. ISBN 80-7248-111-1.
- OECD. 2010. *Health care systems: Getting more value for money*. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z OECD Economics Department policy notes: <https://www.oecd.org/eco/growth/46508904.pdf>
- OECD. 2015. *Fiscal Sustainability of Health Systems: Bridging Health and Finance Perspectives*. Paris: OECD.
- PERGLER, P. 2017. *První mechanismus demokracie: deliberativní příprava strategií a rozhodnutí*. StT. ISBN 978-80-270-2474-2.
- RICE, T. 2013. The Behavioral Economics of Health and Health Care. *Annual Review of Public Health*, 34(1), 431-447. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <http://annualreviews.org/doi/full/10.1146/annurev-publhealth-031912-114353>
- STANĚK, J. 2013. *Dopady nového indikačního seznamu nejen do ekonomiky lázeňských organizací*. [online] [cit. 2016-11-29]. Dostupné z <http://zdravi.euro.cz/clanek/mlada-fronta-zdravotnicke-noviny-zdn/dopady-noveho-indikacniho-seznamu-nejen-do-ekonomiky-lazenskych-organizaci-470009>
- ŠTĚDRŮŇ, B. a kol.: *Mezinárodní marketing a informační technologie*. Wolters Kluwer, Praha 2011, ISBN 978-80-7357-690-5.
- ŠTĚDRŮŇ, B., POTŮČEK, M. a kol.: *Prognostické metody jejich aplikace*. C.H. Beck, Praha 2012. ISBN 978-7179-174-4.
- ŠTĚDRŮŇ, B., POTŮČEK, M. a kol.: *Politika a politický marketing*, Praha: C.H. Beck, 2013, ISBN 978-80-7400-448-3.
- ŠTĚDRŮŇ, B., ČÁSLAVOVÁ, E. *Manažerské rozhodování v praxi*, C.H. Beck, Praha 2015, ISBN 978-80-7400-587-9.

- THOMSON, S., BUSSE, R., CRIVELLI, L., VEN, W. P., VOORDE, C. V. 2013. Statutory health insurance competition in Europe: A four-country comparison. *Health Policy*, 109(3), 209-225. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <https://sciencedirect.com/science/article/pii/S0168851013000158>
- Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, 2016. Lázeňská péče.[online] ©2016 [cit. 2016-11-11]. Dostupné z <http://www.uzis.cz/katalog/zdravotnicka-statistika/lazenska-pece>
- VAITHIANATHAN, R. 2006. Health insurance and imperfect competition in the health care market. *Journal of Health Economics*, 25(6), 1193-1202. [cit. 2018-02-15]. Dostupné z <https://sciencedirect.com/science/article/pii/S0167629606000300>
- VALENČÍK, R., KLESLA, A. 2014. *Teorie produktivních služeb: Klíč k ocenění efektů lázeňských služeb*. In sb. 3. mezinárodní vědecká konference Cestovní ruch, hotelnictví a lázeňství ve světle vědeckého výzkumu a praxe. 1. vyd. Opava: Slezská univerzita Opava, s. 366-372, ISBN 978-80-7248-955-8.
- WAWROSZ, P., HEISLER, H., HELÍSEK, M., MACH, P. 2012. *Makroekonomie základní kurz*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. Edice EUPRESS. ISBN 978-80-7408-059-3.
- WAWROSZ, P., HELÍSEK, M. a kol. 2017. *Makroekonomie. Středně pokročilý kurz*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2017.
- WAWROSZ, P., MIHOLA, J., KOTĚŠOVCOVÁ, J. 2017. *GDP and Dynamic Intensity and Extensity Parameters - Calculation for the Czech Republic and Germany in the Period 1991 – 2017*. Economic Days

8. Závěr

Závěr monografie věnované vztahu teorie a praxe, tedy tomu, jak efektivněji využívat teorii v praxi, by měl v logice věci **posunout shrnutí výsledků ještě o něco blíže směrem k praktickému využití**. Pokusíme se o to formou doporučení vybraným cílovým skupinám, resp. potenciálním uživatelům výsledků naší týmové práce, s nimiž se dělíme o tyto výsledky formou jejich publikování.

1. Badatelům v oblasti společenských věd

Problémy společenských věd jsme popsali z několika zorných úhlů, zejména pak ve druhé a sedmé kapitole. Z nich vyplývá dostatečné množství doporučení. To nejdůležitější na závěr lze formulovat takto: Podívejte se na možnosti týmové práce ve vašem bližším i vzdálenějším okolí. Zejména se pokuste vytipovat takového partnera či partnery, jejichž bádání by mohlo napomoci k uplatnění výsledků vaší práce v praxi. Pokuste se s nimi navázat trvalou spolupráci formou zpracování společných výstupů. Bude vás to nejen inspirovat, ale přispějete tím i k postupné obnově autority společenskovědního výzkumu. Platí totiž, že bezprostředně i zprostředkovaně využitelný pokrok teoretického poznání určitým směrem otevírá cestu k využití pokroku teoretického poznání dosaženého ve směru, který s ním souvisí. Jinými slovy – bádání v příbuzných směrech vzájemně podporují možnost praktické uplatnitelnosti.

2. Studentům nejen společenskovědních disciplín

Především platí, že smyslem studia není vykazování poznatků, ale jejich pochopení a začlenění do celkového kontextu rozvíjení a uplatňování schopností člověka jako naplnění reálného bohatství jeho života. Vyzkoušejte si, jakou máte schopnost přesahu, kterou jsme popsali v podkapitole 2.3. *Přesah – nejdůležitější krok v rozvoji poznání*. Přistupujte ke každému významnějšímu poznatku s otázkami: „*Proč by to mělo být tak a ne jinak? Jak jinak by to mohlo být?*“ Pokud je součástí vašeho studia makroekonomie, zamyslete se nad podkapitolou 7.5. *Nová učebnice makroekonomie a její využití ve výuce* z hlediska významu vědy pro praxi.

3. Navštěvníkům lázní, zejména těm s bohatými životními zkušenostmi

Promyslete si prizmatem svých životních zkušeností podkapitoly 7.6. *Některé klíčové otázky vztahu teorie a praxe ve zdravotnictví: Implementace univerzální a volitelné složky financování zdravotnictví* a 6.7. *Specifické možnosti spojení teorie komplexních reforem s praxí v oblasti lázeňství*. Nejlépe v kontextu této i tří předcházejících monografií. Pokud dojdete k závěru, že na přístupu, který navrhujeme, může něco být, vyhodnoťte konkrétní zkušenosti z kulturního programu, který nabízí vámi navštívený a navštěvovaný lázeňský dům. Možná, že přijdete s konkrétními doporučeními, jak tento program obohatit právě z hlediska uplatnění námi navrhovaného přístupu v praxi a současně i zhodnocení životních zkušeností těch, kteří se v lázních setkávají za účelem obnovy fyzických i psychických sil.

4. Politikům, kteří si nemyslí, že nedopadnou jako jejich předchůdci jenom proto, že mají pocit, že jsou lepší než oni

Na toho, kdo se chce zabývat politikou, číhá velké množství nastražených pastí. Například to, že velmi rychle začne považovat za normální to, co normální není. Ale i ti poctiví se musí vyrovnat s otázkou, proč jejich předchůdci zpravidla nedopadli dobře. Pocit, že stačí „být lepší“ a tím se politik vyhne nebezpečí upadnutí do stereotypu fatálních chyb, je další z nastražených pastí. V době, kdy se problémy hromadí, ale neřeší, má perspektivu jen takový politik, který dokáže vnímat vývoj veřejného mínění a který si ověří, že cílů, které si klade, může dosahovat jen s oporou postupného zrání a vyzrávání veřejného vědomí a sebevědomí. Chce to trpělivost a pokoru, současně i vysokou míru erudice využívající dobrou teorii ve směru pochopení toho, o co jde.

5. Těm, kteří mají život před sebou

Pokuste se představit si celý váš život v celé jeho perspektivě. Není to jen kariérní růst, kdy člověk zaznamenává nejen vzestupy, ale mnohdy i pády. Mnohem důležitější je neustálé vyhodnocování vlastních zkušeností a jejich porovnávání s převzatými. To se totiž stává tím nejcennějším, co člověk má a co ho i vnitřně obohacuje, dává mu jistotu konání, umožňuje mu prožívat život plnohodnotně ve smyslu zpřítomňování minulého i neustálého vztahování se k perspektivě lepší budoucnosti. Podmínkou ovšem je neustálé vyrovnávání se s otázkou, o co ve společnosti jde. Při odpovědi na otázku, o co ve společnosti jde, je důležité a má nezastupitelnou roli čerpání poznatků z různých teoretických zdrojů. Proto je nutné vážít si teorie, která se zabývá společenskou realitou, nepodceňovat ji.

6. Těm, kteří mají množství těžce nabytých zkušeností

Zkušenosti jsou tím, co se sděluje nejobtížněji. Každý si zkušenosti toho druhého osvojuje v míře velmi omezené a jen v rámci procesu nabývání vlastních životních zkušeností. Mezigenerační komunikace a v rámci ní sdělování zkušeností patří mezi nejnáročnější duševní výkony. Pokud má být úspěšné, musí si ti, kteří během svého delšího života zkušenosti nabývali, umět živě připomenout ta období, kdy byli otevření budoucímu, měli pozitivní vizi, která je motivovala. V rámci toho se pak mohou seznamovat s novými poznatky a na základě toho sdělovat své zkušenosti. K tomu všemu jim může napomoci dobrá teorie, která se snaží o komplexní reflexi společenského dění.

7. Všem, kteří mají zájem o společenské vědy, aby lépe pochopili současnou realitu

Porovnávejte různé zdroje. Nevěřte v existenci jednoduchých řešení. Pravda se otevírá jako systém poznatků neustále se rozvíjející, systém vícerozměrný a vícevrstevný, který si každý osvojuje osobitým způsobem. Ten, kdo proces osvojování vědecky podložené pravdy o světě, ve kterém žije, udělá součástí svého vlastního života, má šanci svůj život prožít plnohodnotněji. Je to ovšem proces, který probíhá vždy v určité komunitě tvořené rodinným prostředím, oblastí profesního a společenského uplatnění, přirozeně se vytvářejícím okruhem známých v návaznosti na různé oblasti zájmové seberealizace. Zde všude hraje mimořádně významnou roli schopnost komunikovat nejen za účelem sdělování, ale i přejímání názorů a pohledů druhých na to, o co ve společnosti jde.

To, zda a jak jakákoli teorie (společenskovědní poznání) ovlivní společenskou realitu, je nakonec vždy závislé na konkrétních lidech, kteří si teorií získané poznání v té či oné míře osvojí, které inspiruje, může jim být i oporou, povzbudí je k hledání alternativ či domyšlení toho, co zůstalo nedotážené, nedořešené. S vědomím toho jsme napsali tuto (v pořadí čtvrtou) monografii snažící se o reflexi současné doby. Jakákoli zpětná vazba, kterou získáme od těch, co se s ní seznámí, bude pro náš tým nesmírně cenná a bude nás motivovat k další práci.

Summary

The monograph deals with the issue of the relationship between theory and practice in terms of the birth of the economy based on productive services. Productive in terms of their role in acquiring, preserving and, in a sense, the utilization of human abilities. Theory, whose subject is the society, does not and should not finish with the statement "how should it be", but its dimension can and shall be the analysis of all the important interconnects that link the theory with its application in practice. The more the theoretical approach develops within the theoretical approach, the more theory ceases to be merely an appeal to "how it should be," and thus it can more effectively influence reality. The first chapter, entitled Problems in Science and Links of Science with Practical Use, deals with the problems in contemporary science and its connection with practice. Problems with connecting theory to practice, use and applicability of theory in practice begin in science itself. In the chapter there are documented findings of the practice of scientific research, attention is drawn to some shortcomings, including the formulation of recommendations on how to eliminate them. The chapter Transition from Third to Fourth Industrial Revolution in terms of theory and practice (reality and vision) deals with the analysis of various approaches to defining the issues of the so-called Fourth Industrial Revolution and the practical contexts of this issue. It points to the considerable differences in the approaches and the resulting practical conclusions. In the chapter Using the Dual Model of Titanic and Clash of Clans Games to analyse the relationship between theory and practice in supporting the constitution of the productive services' industry, one defines a theoretical framework in which it decides what role theory plays in practice. Also, this chapter documents the use of a highly abstract theory in practice, if it is based on a mathematical apparatus that was developed precisely to identify what is happening. In other words, one of the aims of this chapter is to show that focusing the theory's attention on the problem of its application in practice does not contradict the requirement that theory be able to rely on an apparatus using original mathematical models. In general, we dare say, "there is never enough of good theory". The more effective theoretical methods we develop, the more opportunities to apply the theory in practice are offered. The chapter on The Importance of Behavioural Economics for the Theory and Practice Relationship follows on from this chapter, which responds to the need to respect the peculiarities of the human psyche, namely that the theory of social reality cannot be based on the premise of fully rational decision making. However, even in this case, we cannot do without good theory. If we know typical examples of rationality failure, we can count on them in the field of practical application of the theory. Also, another chapter called The relationship of Economics and Ethics as an Expression of a Theory and Practice Interconnection deals with what goes beyond the framework of a purely rational approach to the issue of increasing the role of the productive services' sector and the application of theory in the practice of securing the rise of the productive services' sector. At the same time, it suggests in which direction it is possible to develop closer links between the ethical and economic aspects of this issue. The monograph ends in the Analysis of the Theory and Practice Relationship that proposes a coherent concept identifying all the essential moments and dimensions of the theoretical research relationship in the field of socioeconomic reality and practice. This is concretized in this chapter in some ways where it is possible to expect a more effective application of theory in relation to actual social development.